

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
O'RTA MAXSUS. KASB-HUNAR TA'LIMI MARKAZI

B.J. AXRAROV, N.S. SALAYEV

JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

Kash-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma

TOSHKENT
«VORIS-NASHRIYOT»
2012

УДК: 343.2(075)

КБК 67.411 -

J 52

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi markazi ilmiy-metodik
kengashi tomonidan nashrga tavsiya etilgan

Taqrizchilar:

Jazolarni ijro etish muassasalarida qonunlarga rioya
etilishi ustidan nazorat bo'yicha Toshkent prokurori *M.M.Salixov*
Toshkent davlat yuridik instituti prorektori, yu.f.d, prof. *R.A.Zufarov*

Jinoyat-Ijroiya huquqi. Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv
qo'llanma. / Rustamboyev, M. va boshq. O'zbekiston Respublika
Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. – T.: «Niso Poligraf»; «Voris-
nashriyot». – 240 b.

Mazkur darslikda jinoyat-ijroiya kodeksining jinoiy jazolar va boshqa jinoyat-
huquqiy ta'sir choralarini o'tash va ijro etish tartibi, mahkumlar va mazkur jazolarni
ijro etuvchi organlarning huquq va majburiyatlari, jazoni o'tashdan o'zod qilish
qoidalari yoritilgan.

Darslik oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarida huquqshunoslik yo'nalishi
bo'yicha tahsil olayotgan talabalarga, mazkur masala yuzasidan ilmiy izlanishlar
olib borayotgan tadqiqotchilarga, amaliyot xodimlariga, shuningdek, shu sohada
izlanishlar olib borayotgan tadqiqotchilar uchun mo'ljallangan.

УДК: 343.2(075)

КБК 67.411

© «Niso Poligraf», 2012.

© «Voris-nashriyot», 2012.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi rivojlangan mamlakatlar ichida o'zining Konstitutsiyasi va amalga oshirayotgan islohotlari bilan o'ziga xos nufuzga ega. Jumladan, mustaqillikning o'tgan qisqa davri mobaynida sud-huquq islohoti sohasida amalga oshirilgan ishlar ko'lami bir necha o'n yilliklarga teng, uni alohida o'rganib chiqishni davrning o'zi taqozo etmoqda. Jamiyatning har qaysi a'zosi o'z huquqlari, o'z burchi va mas'uliyatini puxta bilmas ekan, uni hayotiy ehtiyoj sifatida anglamas ekan, bizning islohot, yangilanish haqidagi barcha so'zlarimiz, sa'y-harakatlarimiz besamar ketaveradi¹ – deydi Prezidentimiz I. A. Karimov.

Ushbu qo'lingizdagi darslikning ham asosiy manbasi mavjud. Bu Jinoyat-ijroiya kodeksidir. Bizga ma'lumki, Jinoyat-ijroiya kodeksi 1997-yil 25-aprelda qabul qilindi, o'sha yilning 1-oktyabridan esa kuchga kirgan. 2003-yilda mazkur kodeksning ba'zi bir moddalariga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritildi, ushbu darslik bu yangiliklarni barchasini o'z ichiga qamrab olgan.

Mazkur darslikda o'quvchi hozirgi paytda respublikamizdagi jazoni ijro etish koloniyalardagi mahkumlarning huquq va majburiyatlari, turli xildagi jinoiy jazolarni ijro etish, jinoiy jazolarni ijro etish qonun-qoidalari, ularni qay tarzda tayinlanishi va ozod qilish qoidalari bilan batafsil tanishib chiqish imkoniyatiga ega bo'ladi. Eng asosiysi, ayrim xorij davlatlaridagi

¹ I. A. Karimov. Adolat-faoliyatimiz asosi bo'lsin. - Toshkent: O'zbekiston, 1998. 59 b.

jazolarni ijro etish bilan bog'liq eng so'nggi ma'lumotlar darslik mavzularidan joy olgan.

So'nggi yillarda Jinoyat-ijroiya kodeksiga bir necha yangi qo'shimcha va o'zgartishlar kiritildi. Jinoiy jazolarni liberallashtirishi munosabati bilan qabul qilinayotgan yangi qonun hujjatlari jinoiy jazolarning barcha turlarini o'z ichiga qamrab oldi. Zero, bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida shaxs erkinligi, shaxs mustaqilligini, uning dahlsizligi himoya qilinishini taqozo etadi. Mustaqil respublikamiz Konstitutsiyasi va qonunlarida shaxs dahlsizligi belgilab qo'yilgan, boshqacha qilib aytganda, barcha qonunlar inson manfaatlarini yo'lida xizmat qilmog'i darkor. 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan Konstitutsiyamizning 26-moddasida ta'kidlanganidek, «hech kim qiynoqqa solinishi, zo'rvonlikka, shafqatsiz yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi boshqa tarzdagi tazyiqqa duchor etilishi mumkin emas».

Ushbu darslikda mualliflar nafaqat jazolarni ijro etishning qoidalarini yoritib berishga harakat qildilar, balki talabalarga o'zlari uchun xulosa qilishlariga ham imkoniyat yaratildi.

Mazkur darslikda Axloq tuzatish kodeksini (1970-yil 24-iyundagi nashri bilan) taqqoslash va uning farqlarini tushuntirishga ham to'xtalib o'tilgan. Natijada Jinoyat-ijroiya kodeksining afzalliklari, hozirgi davr talablariga muvofiqligi masalalari yoritib berilgan.

Ushbu darslik Oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlari talabalari hamda jazoni ijro etish sohasi xodimlari, ilmiy tadqiqotchilar va ushbu sohaga oid bilimlarini oshirishda katta imkoniyatlar yaratib bera oladi, degan umiddamiz.

**1-mavzu. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI TUSHUNCHASI,
PREDMETI VA TIZIMI. JINOYAT IJROIYA
QONUNCHILIGI**

- ◆ *Jinoyat-ijroiya huquqi fani tushunchasi.*
- ◆ *Jinoyat-ijroiya huquqi fani predmeti.*
- ◆ *Jinoyat-ijroiya huquqining boshqa huquq sohasidagi fanlar bilan aloqadorligi.*
- ◆ *Jinoyat-ijroiya qonunchiligi va uning printsiplari.*

O'zbekiston Respublikasining 1997-yil 25-aprelda qabul qilingan Jinoyat-ijroiya kodeksi (JIK) O'zbekiston Respublikasida nafaqat jinoiy jazolarni, balki boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralari ham ijro etishning huquqiy asosini yaratib berdi va aynan shunday qonun-qoidalar bilan avvalgi jazoni ijro etish qonunchiligidan tubdan farq qiladi. 1970-yil 24-iyundagi Axloq tuzatish mehnat kodeksida jinoiy jazolarning faqat axloq tuzatish bilan bog'liq bo'lgan jazolarning huquqiy asosi nazarda tutilgan bo'lib, jinoiy jazolarning boshqa turlari turli xildagi normativ huquqiy aktlar bilan tartibga solinar edi. Lekin jinoiy jazolarning boshqa axloq tuzatish ishlari bilan bog'liq bo'lmagan bir necha turlari ham mavjud edi. Yangi JIK jinoiy jazolarning barcha turlarini, shu bilan bir qatorda jazo bilan bog'liq bo'lmagan boshqa huquqiy ta'sir choralari ham ijro etish qoidalarini belgilab berdi.

Shu bois ham Jinoyat-ijroiya huquqi fani mustaqil fan sifatida Jinoyat-ijroiya kodeksi qabul qilinishidan avval Axloq tuzatish mehnat huquqi deb yuritilgan. Hozirda esa bu fan aynan

Jinoyat-ijroiya kodeksi tomonidan tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlarni o'rganar ekan, mazkur munosabatlarga JK 43-moddasida nazarda tutilgan jazolarni hamda boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralari o'tash va ularni ijro etish tartibi kiradi.

Jinoyat-ijroiya huquqi fani tizimi ikki qismdan iborat: umumiy va maxsus qism. Umumiy qismda jinoyat-ijroiya huquqi fani tushunchasi, qonunchiligi, mahkumlarning huquqiy holati, ularning huquq va majburiyatlari, jazo va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralari ijro etuvchi organlar va ular faoliyatini tekshirish hamda nazorat qilish o'rganilsa, maxsus qismda har bir jazo va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralari o'tash va ijro etish tartibi va shartlari, mahkumlarning moddiy-maishiy ta'minoti, mehnati va ularga nisbatan qo'llanilishi mumkin bo'lgan rag'batlantirish va intizomiy choralarni qo'llash tartibi, mahkumlarni jazodan ozod qilish tartibi o'rganiladi.

Jinoyat-ijroiya huquqi fani predmeti – jinoyat-ijroiya kodeksi va boshqa normativ huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadigan, barcha jinoiy jazolar va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralari o'tash va ijro etish tartibi, mahkumlar va mazkur jazolarni ijro etuvchi organlarning huquq va majburiyatlari bilan bog'liq ijtimoiy munosabatlar tashkil etadi.

Jazo va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarni ijro etish jarayonida yuzaga keladigan ijtimoiy munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- jazo o'tayotgan mahkumlarning qonuniy manfaatlarini to'liq ta'minlash;
- mahkumlarni qayta tarbiyalash orqali axloqan tuzatish;
- O'zbekiston Respublikasida mavjud jazo o'tash tartibini xalqaro andozalarga moslashtirish va shakllantirish masalalarining huquqiy jihatlari;
- jazolarni ijro etish muassasalari, organlari va ularning vazifalarini o'rganish, ularga xos bo'lgan xususiyatlarini tadqiq etish.

Jinoyat-ijroiya huquqining maqsadi mahkumni axloqan tuzatish, uning jinoyiy faoliyatini davom ettirishga to'sqinlik qilish hamda mahkum, shuningdek boshqa shaxslar yangi jinoyat sodir etishining oldini olish bo'lib hisoblanadi.

Jinoyat-ijroiya huquqi fani boshqa huquq sohalari bilan chambarchas bog'liqdir. Xususan, jinoyat huquqi, kriminologiya, jinoyat-protsessual huquqi, prokuror nazorati va boshqalar.

Mazkur fanning jinoyat huquqi bilan aloqasi va farqi quyidagilarda namoyon bo'ladi: jinoyat huquqi jazo va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralari tushunchasi, maqsadi va turlarini o'rgansa, jinoyat-ijroiya huquqi mazkur jazo va choralarni o'tash hamda ijro etish tartibi va shartlarini o'rganadi. Shu bilan birga jinoyat huquqida jazodan ozod qilish turlari va asoslari o'rganilsa, mazkur institutni ijro etish tartibi aynan jinoyat-ijroiya huquq tomonidan o'rganiladi.

Jinoyat-ijroiya huquqi kriminologiya fani bilan ham bog'liqdir. Jumladan, kriminologiya jinoyatchilik, uning vujudga kelish sabablari va shart-sharoitlarini, ko'rsatkichlarini, jinoyatchi shaxsi va jinoyatlarni oldini olishni o'rgansa, mazkur fan jinoyatni sodir etishda aybli deb topilgan shaxslarni, ya'ni mahkumlarning huquq va majburiyatlarini, ularga nisbatan rag'batlantiruvchi va intizomiy choralarni qo'llash tartibini o'rganadi.

Ushbu fan jinoyat-protsessual huquqi va prokuror nazorati bilan ham bog'liqligi shu bilan belgilanadiki, ushbu fanlar huquqni muhofaza qiluvchi organlar, xususan proko'ratura va sud organlari faoliyati bilan bog'liq ijtimoiy munosabatlarni o'rgansa, jinoyat-ijroiya huquqi fani esa yuqorida aytib o'tilgan jazo va choralarni ijro etuvchi organlarning huquq va majburiyatlari, ularning foaliyatini nazorat qilish va tekshirish kabi ijtimoiy munosabatlarni o'rganadi.

Huquq bilan tartibga solinadigan barcha ijtimoiy ahamiyatga molik munosabatlarda, jinoyat uchun sud tomonidan tayinlana-

digan jazoni va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarini qo'llash qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladi. Jinoyat uchun jazo va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarini ijro etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Jinoyat-ijroiya kodeksi va ularga muvofiq qabul qilingan boshqa qonun hujjatlariga asoslangan bo'lishi lozim.

Mazkur qonun hujjatlarida belgilangan qoidalardan chetga chiqish, unda nazarda tutilmagan biror usul va vositalarni joriy qilish yoki ulardan foydalanish qat'iy taqiqlanadi.

Jinoyat-ijroiya qonun hujjatlari:

- jinoiy jazoni, boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarini ijro etish printsiplari, tartibi va shartlarini;
- mahkumlarning huquqiy maqomini;
- mahkumlarni axloqan tuzatish vositalari hamda ularni qo'llash tartibini;
- mahkumlarni jazoni o'tashdan ozod qilish tartibini;
- jazoni ijro etuvchi muassasa va organlar faoliyati tartibini;
- mahkumlarni axloqan tuzatishda davlat hokimiyati va fuqarolar o'zini-o'zi boshqarish organlarining, korxonalar, muassasa, tashkilotlarning, jamoat birlashmalari va fuqarolarning ishtirokini belgilaydi.

Jinoyat-ijroiya huquqiy munosabatlari davlat nomidan jazo va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarini ijro etuvchi organ yoki muassasa va ikkinchi tarafdin sudning hukmi yoki uni o'zgartiruvchi ajrim qarori, jazodan ozod qiluvchi maxsus avf farmoni qo'llangan organ o'rtasida vujudga keladi.

O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya qonunchiligini JIK va jazolarni ijro etishning boshqa huquqiy asoslari tashkil etadi. O'zbekiston Respublikasining 2003-yildagi yangi qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritilgan JIKda jazolarni ijro etish borasidagi bir qancha qoidalar harakatdan to'xtatildi yoki yangi qonunchilikka moslashtirishni taqozo etdi.

Jinoyat-ijroiya qonunchiligi mahkumlarning jazolarni o'tash va tugallanish holatlari shartlarini, mahkumlarni axloqan tuzatish vositalarini, organ va muassasalar faoliyati ustidan tekshiruv olib boruvchi nazorat organlarining tartib-qoidalarini belgilaydi. Zero, jazoning mahkumlarni axloqan tuzatish maqsadi har bir jazoning o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi. Axloqan tuzatish maqsadi har bir jazoda belgilanganidek, aniq vazifalarni bajarish orqali amalga oshiriladi. Bu har bir jazoni tartibga soluvchi tartib-qoidalarda ifodalanadi. Ushbu vazifalar har bir jazo ijrosini ta'minlashda o'ziga xos xususiyatlarga ega. Masalan, jarima jazosini ijro etishda davlat va jamiyat manfaatlarini himoya qilinadi hamda mahkum uchun ma'lum huquq va manfaatlar beriladi.

Shu bilan birga, mahkumga berilgan huquq va burchlar uning axloqan tuzalishiga qaratiladi. Masalan, mahkumlar bilan tarbiyaviy ishlarning olib borilishi, turli xildagi badiiy, sport va kasb-hunarga oid bo'lgan to'garaklarning tashkil qilinishi va hokazo.

Amaldagi jinoyat-ijroiya qonunchiliklarida mahkumlarni axloqan tuzatish vazifasi ularni tarbiyalash va qayta tarbiyalashdan iborat. Hatto, yurtboshimiz I.A. Karimov ham o'z nutqlarida jazolarni ijro etuvchi muassasalar jazolarni ijro etish bilan bog'liq harakatlarni amalga oshiribgina qolmasdan, balki tarbiya o'chog'i sifatida namoyon bo'lishini ta'kidlab o'tgan edilar. Jinoyat sodir etgan shaxslarni har doim ham biz tarbiyasiz shaxs deya olmaymiz. Bunday shaxslarning axloqi buzilgan shaxslar deyish to'g'riroq bo'lardi, nazarimizda. Jinoyat-ijroiya huquqi qonun normalarida ham axloqan tuzalganlik tushunchalarini ko'rishimiz mumkin. Masalan, muddatidan ilgari jazodan ozod qilish, turli xildagi qo'shimcha imtiyozlar berish va hokazo.

Jinoyat-ijroiya kodeksi Jinoyat kodeksining 42-moddasida bayon qilingan jazoning maqsadini amalga oshirishni o'z oldiga

vazifa qilib qo‘yganligiga qaramay, uning 2-moddasida jinoyat-ijroiya qonuning vazifalarini kengroq talqin qilib bergan.

Jinoyat-ijroiya qonun hujjatlarining vazifalari:

a) jazo ijrosini ta‘minlash;

b) mahkumlarni axloqan tuzatish;

d) jinoyatlar sodir etilishining oldini olish;

e) mahkumlarning haq-huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish;

Yuqorida qayd etilgan vazifalar orqali mahkumlar huquqiy holatlarining belgilanishi, ularning jamiyatda o‘rnatilgan tartib va qoidalarini hurmat qilishga, ularni bajarishga o‘rgatadi.

Jinoyat-ijroiya qonun hujjatlarining asosiy vazifasi – jinoyatchilik sabablarini aniqlash va jinoyatchilikka qarshi ko‘rash. So‘zimiz isboti sifatida Prezidentimiz I. A. Karimov o‘zlarining «O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari» asarlarida ta‘kidlaganlaridek, – «O‘zbekistonda, shubhasiz, jinoyatchilikning sabablarini aniqlash choralari ko‘rilmogda, fosh etilgan korruptsiyachilar qattiq jazolanmogda. Mamlakat ichidagi jinoyatchilik doimo davlat tomonidan qattiq nazorat qilib boriladi».²

Yuqoridagi jumlar huquq sohasining barchasiga dahldor bo‘lib hisoblanadi. Jinoyat-ijroiya qonun hujjatlari insonparvarlik printsiptidan kelib chiqqan holda har bir jinoyatchiga jazo tayinlaydi va shu bilan birga jamiyat huquqlarini poymol bo‘lishiga yo‘l qo‘ymaydi.

Jinoyat-ijroiya qonun hujjatlari Jinoyat-ijroiya kodeksining 3-moddasida ta‘kidlanganidek, O‘zbekiston Respublikasining butun hududida qo‘llaniladi. Jazolarni ijro etish va mahkumlarni

² I. A. Karimov O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida. Toshkent. «O‘zbekiston» 1997-y. 93-bet.

axloqan tuzatish vositalari ham amalda bo'lgan qonun hujjatlariga muvofiq ravishda qo'llaniladi.

O'zbekiston Respublikasi juda ko'plab xalqaro hujjatlarni ratifikatsiya³ qilganligi barchaga ma'lum, jinoyat-ijroiya qonun hujjatlari ham xalqaro huquqning muomaladagi printsip va normalarini inobatga olib boradi. Jinoyat-ijroiya kodeksining 4-moddasida belgilanganidek, jinoyat-ijroiya qonun hujjatlarida nazarda tutilganidan boshqacha qoidalar belgilangan bo'lsa, xalqaro shartnoma qoidalari qo'llaniladi.

Shuni ta'kidlash darkorki, O'zbekiston 1948-yilda qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasini ratifikatsiya qilgan. Masalan, unda hech bir shaxs qiynoqqa solinishi mumkin emasligi (5-modda) uqtirib o'tilgan.

O'zbekiston Respublikasi ratifikatsiya qilgan yana bir xalqaro hujjat 1966 yilda qabul qilingan «Fuqarolarning siyosiy huquqlari to'g'risida» gi Pakt bo'lib hisoblanadi. Uning 6-moddasida belgilab qo'yilganki, «har bir o'linga hukm qilingan shaxs avf so'rab murojaat qilish huquqiga ega».

Shu bilan birga O'zbekiston Respublikasi tomonidan quyidagi jinoyat-ijroiya qonunchiligiga oid xalqaro hujjatlar ratifikatsiya qilingan:

1948-yil qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi;

1966-yil qabul qilingan «Fuqarolarning siyosiy huquqlari to'g'risida» gi Pakt;

1984-yil qabul qilingan «Inson sha'ni, qadr-qimmatini xo'rlashga qarshi» Konventsiya;

1984-yil qabul qilingan o'lim jazosiga mahkum qilingan shaxslarning huquqiy kafolatlari to'g'risidagi akt;

³ Ratifikatsiya (lot. Tasdiq qilmoq) -xalqaro shartnomaning davlat hokimiyati oliy organi tomonidan tasdiqlanishi. «Huquqshunoslikka oid o'zlashma terminlar» Toshkent «Adolat» 1999-y.

1990-yil qabul qilingan BMTning voyaga yetmaganlarning ishini himoyalash to'g'risidagi me'yoriy akt va boshqalar.

O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksining 5-moddasida xalqaro hujjatlarga asoslangan holda jazoni ijro etish uchun sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi, ajrimi yoki qarori, shuningdek amnistiya yoki avf akti asos bo'ladi, deb belgilab qo'yilgan.

Mustaqillik yillarida jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi bir qator qonunlar qabul qilindi. Bularning hammasi respublikamizda xalqimizning turmush farovonligini yaxshilash, qonunlarga og'ishmay amal qilish va jazolarni ijro etishda o'ziga xosa ahamiyatga ega. Davlatning ravnaqiga, uning rivojlanishiga jinoyatchilik jiddiy to'siq bo'lishiga qaramasdan davlat bunday illatga qarshi faqat adolatli qonun va unda belgilangan jazolari bilan ko'rashadi.

Hozirgi davrda jazolarni ijro etish borasida O'zbekiston Respublikasi qonunlarida nazarda tutilgan mahkumlarning huquq va qonuniy manfaatlarini to'liq ta'minlashga erishilmoqda va mahkumga sobiq ittifoq tuzumi davridagi «xavfli jinoyatchi» nazari bilan qarash fikri fuqarolarimizda asta-sekinlik bilan yo'qolib bormoqda, sababi yurtimizda inson manfaatlariga hurmat bilan qaralib, uning sha'n va qadr-qimmatini e'zozlanib kelingan. Mustaqilligimizning ilk yillaridan boshlab jazo va uni ijro etish masalalariga hukumatimiz tomonidan alohida e'tibor qaratilib, fuqarolarimizning haq huquqlari, sha'nu qadr qimmatini birinchi o'ringa qo'yildi.

Hozirgi davrda jazolarni adolatli ijro etish, jazoni ijro etish muassasalari, organlari va vazifalarining asosiy xususiyatlarini o'rganish eng dolzarb masalalar sirasiga kiradi, uni atroficha chuqur tadqiq tadqiq etish har bir huquqshunos uchun ham qarz, ham farzdir.

Jinoyat-ijroiya qonunchiligining printsiplari. Jinoyat-ijroiya qonunchiligi jazolarni ijro etishning tamoyillari va qoidalarini belgilab bergan. Bular boshqa jinoiy-huquqiy ta'sir choralarning qo'llanish holatlarini o'zida aks ettiradi. Jinoyat-ijroiya huquqi tamoyillari 1997-yil 25-aprelda qabul qilinib, shu yilning 1-oktyabridan amalga kiritilgan O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 6-moddasida berilgan. Unda aytilishicha: «Jinoyat-ijroiya qonun hujjatlari qonuniylik, adolat, insonparvarlik, demokratizm, jazoni ijro etishda differentsiatsiya va individuallashtirishga rioya etish, majburlov vositalarini oqilona qo'llash va mahkumlarning qonunga itoatkor xulq-atvorini rag'batlantirish printsiplariga asoslanadi».

Bu tamoyillar Jinoyat-ijroiya kodeksida berilgan bo'lishiga qaramay, hozirgacha batafsil yoritilmagan. Jinoyat-ijroiya qonunchiligi tamoyillari quyidagi xususiyatlarini o'zida ifoda etadi:

- huquqning bu sohasi o'z navbatida maqsadga muvofiq yo'nalishlarini belgilab beradi;
- jazolarni ijro etishdan kelib chiqadigan ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish yo'nalishlarini belgilaydi;
- jinoyat ijroiya qonunlarining xalqaro qonunlarga muvofiqligini ta'minlash imkonini beradi;
- mahkumlarning jazolanish va ularning insoniylik munosabatlarini tartibga solish imkoniyatini yaratadi;

Mazkur tamoyillarni o'rganishni osonlashtirish maqsadida ularni quyidagicha tasniflash mumkin:

Umumiy tamoyillar:

- a) qonuniylik;
- b) adolat;
- d) insonparvarlik;
- e) demokratizm.

Maxsus tamoyillar:

- a) jazoni ijro etishda differentsiatsiyaga rioya etish;
- b) jazoni ijro etishda individuallashtirishga rioya etish;
- d) mahkumlarning qonunga itoatkor xulq-atvorini rag'batlantirish;
- e) majburlov vositalarini oqilona qo'llash.⁴

Rossiya Federatsiyasi Jinoyat-ijroiya kodeksida O'zbekiston Respublikasi JIKdan farq qilgan holda qo'shimcha tamoyillar ham mavjud. Bular: mahkumlarning qonun oldida tengligi, barcha uchun teng bo'lgan ehtiyotkorlik chora-tadbirlarini ko'rish va mahkumlarga nisbatan jazoni amalga oshirish bilan bir qatorda tarbiyaviy ishlarni olib borish tamoyillari ko'rsatib o'tilgan.⁵

Jinoyat-ijroiya kodeksi tamoyillari haqida fikr bildirar ekanmiz, ularni birma-bir, alohida-alohida talqin etib chiqish lozim.

Qonuniylik tamoyili – huquq sohalarining bevosita asosini tashkil etadi. Shuning uchun ham xalqaro hujjatlarda va O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ham bu tamoyil mustahkamlangan.

Qonuniylik tamoyili jinoyat-ijroiya qonunida quyidagilarda ifodalanadi. Jumladan, jinoyat sodir etib sud hukmiga ko'ra aybli deb topilgan shaxsning jazoni o'tashining barcha holatlari qonun bilan tartibga solinadi. Hattoki mahkumlarni jazodan ozod qilish va jazoni ijro etish muassasalaridan chiqarilish holatlari ham shu tamoyil bilan tartibga solinadi. Bu esa mahkumlarni qonunlarni hurmat qilishga va ularga bo'ysunishga o'rgatadi. Qonuniylik tamoyilining bajarilishi kodeks bo'yicha (16–17-moddalari) davlat

⁴ M.A. Abduxaliqov, Q.P. Payzullayev, Sh. Yo. Abduqodirov «Jinoyat-ijroiya huquqi» (albom sxemalar) Toshkent 2005-yil.

⁵ Коллектив авторов, (под. ред. И.А.Зубкова) «Уголовно-исполнительное право России» Москва, «Норма» 2006 год, 720 с.

hokimiyati hamda boshqaruv organlari va prokuror tomonidan nazorat qilinadi.

Odillik tamoyili jinoyat-ijroiya qonunchiligida katta ahamiyat kasb etadi. Jumladan, har qanday mahkum garchand jinoyatchi bo'lishiga qaramay, odillik tamoyili asosida jazodan ozod qilinish imkoniyatiga ega bo'la oladi. Odillik tamoyilining qonunga tadbiq etilish qoidalari davlatning jinoyat sodir etgan mahkumlarga nisbatan ijtimoiy munosabatini anglatadi. Jinoyat qonunchiligi normalarida jinoyat sodir etgan shaxslarni avf etish normalari saqlanishining o'zi odillik tamoyilidan dalolat beradi.

Shuningdek, Jinoyat-ijroiya kodeksi normalarida mahkumlarning axloqan tuzatish yo'liga o'tganligi, mehnatga halol munosabat bo'lganligini hamda jamiyat qonunlarini hurmat qilish va ularni bajarish ruhida bo'lganligini isbotlay olishi, ularning sharoitlarini yengillashishiga va hatto jazodan butunlay ozod bo'la olishlarining qonunda aks ettirilganligi odillik tamoyilidan dalolat beradi.

Insonparvarlik tamoyili ham Jinoyat-ijroiya qonunchiligining umumiy tamoyillaridan biri sifatida turli xil shakl va yo'nalishlarda namoyon bo'ladi. Jumladan, amaldagi Jinoyat-ijroiya qonunchiligida avvalgi qonunchilikdan farqli ravishda, mahkumlarning jazoni o'tash sharoitlariga nisbatan insonparvarlik keng doirada qonuniylashtirilib, bu masalalar xalqaro hujjatlarda o'z aksini topdi. Ozodlikdan mahrum qilish jazosiga mahkum qilingan shaxslarga nisbatan qattiq choralar ko'rish olib tashlangan. Ularga insonparvarlik tamoyili asosida juda ko'p imtiyozlar berilgan. Masalan, turli xildagi posilka va banderollar yuborish, yo'qlov va xat yozishmalari olib borish hamda qisqa va uzoq muddatli uchrashuvlar belgilangan. Qonunlarni liberallashtirish va isloh qilish hamda xalqaro standartlarga moslashtirish jarayonida ularga beriladigan imtiyozlar yanada ko'paytirildi, uchrashuvlar soni va muddatlari uzaytirildi. Lekin,

insonparvarlik tamoyilining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, mahkumlarga beriladigan imtiyozlardan foydalanish mahkumning o'ziga bog'liq. Agarda mahkum jamoat ishlarida faol qatnashib, o'zining xulq-atvori, bajaradigan ishi bilan atrofda qilargalarga o'rnak bo'lsa, qo'shimcha imtiyozlar beriladi.

Shuningdek, mahkumlarning xohlagan vaqtda tibbiy va yuridik yordam olish huquqlarining qonunlashtirilganligi insonparvarlik tamoyili natijasidir.

Umumiy printsiplardan so'nggisi bu – demokratizm tamoyili bo'lib hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga muvofiq ravishda jinoyat-ijroiya tizimida davlat hokimiyati, boshqaruv va o'zini-o'zi boshqarish organlarining ishtiroki demokratizm tamoyilining yaqqol misolidir. Demokratizm tamoyili quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- mahkumlarning o'z fikr-mulohazalarini bildirishi, shikoyatlar orqali murojaat qilishi;
- xat va yozishmalarni o'z milliy tilida bayon etishining erkinligi;
- mahkumga qo'yilayotgan ayblov hujjatlari bilan tanishib chiqishi va hokazo.

Bundan tashqari, Jinoyat-ijroiya kodeksining 99-moddasiga ko'ra jamoatchilik va fuqarolarning mahkumlarni tarbiyalashdagi ishtiroklariga qonuniy tus berilganligi, ayniqsa, turli xildagi ishlab chiqarish tashkilotlari bilan hamkorlikda ish yuritilayotganligi aynan demokratizm tamoyilini namoyon etadi. Yuqorida fikrimiz isboti sifatida, Jinoyat-ijroiya kodeksining 79-moddasida mahkumlarning prokuror nomiga taklif, ariza va shikoyatlari ko'zdan kechirilmaydi hamda bir so'tka ichida tegishlilik bo'yicha jo'natiladi, deb belgilab qo'yilgan.

Maxsus tamoyillardan dastlabkisi – jazoni ijro etishda differentsiatsiyaga rioya etish – ozodlikdan mahrum qilish

jazosini ijro etishda juda ahamiyatli bo'lib hisoblanadi. Jumladan, mahkumlarning yoshi, jinsi, ijtimoiy xavfliligi, ularning ilgari ham jinoyat sodir etib, jazoni o'tab chiqqanligi, retsidivligi hamda sodir etgan jinoyatining ijtimoiy xavfliligi bu tamoyil asosida tartibga solinadi.

Jazoni ijro etishda differentsiatsiyaga rioya etish – mahkumlarning ijtimoiy xavfligiga ko'ra bir-biridan ajratilgan holda saqlash va ularga o'zlarining ijtimoiy xavfligiga ko'ra majburlov choralarining qo'llanilishi. Jinoyat-ijroiya kodeksining 45-moddasida ham xuddi shu tamoyilga asoslanilgan, ya'ni jazoni ijro etish muassalarining turlari yoritilgan, bu esa mahkumlarni ijtimoiy qilmishining xavfilik darajasiga ko'ra ularni ajratgan holda saqlashni ta'minlaydi. Shuningdek, Jinoyat-ijroiya kodeksining 97-moddasida «tarbiyaviy ish differentsiatsiya asosida, muassasa turini, jazo muddatini va saqlash sharoitini, shuningdek mahkum shaxsining xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladi» deb yozib qo'yilgan. Mahkumlarni differentsiatsiyalash quyidagilar inobatga olingan holda amalga oshiriladi:

- mahkumning yoshi, tibbiy sog'ligi;
- qarindoshlarining borligi;
- jazo muddati va xulq-atvori;
- ma'lumoti va lavozimi;

Jazoni ijro etishda individuallashtirishga rioya etish – mahkumni axloqan tuzatishga qaratilgan printsip. Mahkumning ijtimoiy xavfliligi, sodir etgan jinoyatining xavfilik darajasiga qarab ajratish, uni alohida individual jazolash imkonini beradi.

Jazoni ijro etishda individuallashtirishga rioya etish – brigada yoki otryadga taqsimlanganlarga nisbatan turli xildagi tarbiyaviy choralar qo'llash. Shu usuldagina har qanday mahkumni alohida alohida nazorat qilish va hisobga olib borish imkoni mavjud bo'lib hisoblanadi. Respublikamiz hududida

manzil-koloniyalarda jazoni individuallashtirish orqali juda ko'plab samarali ishlar qilinmoqda. Masalan, jazoni o'tayotgan mahkumlar turli xil brigada yoki otryadlarga bo'lingan holda o'z qismida xo'jalik ishlarida qatnashishi.

Mahkumlarni qonunga itoatkor xulq-atvorini rag'batlantirish tamoyili – mahkumlarning namunali xulqi, mehnatga halol munosabatda bo'lishligi, ichki tartib-intizomga rioya qilish va uni hurmat qilishi qonun bilan rag'batlantirilishi. Masalan: O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 44-moddasida mahkumlarga nisbatan qo'llaniladigan rag'batlantirish va intizomiy choralar ko'rsatib o'tilgan. Qonunga itoatkor xulq atvorni rag'batlantirish mahkumlarni qayta tarbiyalashda domenantalik, boshqacha qilib aytganda, asosiy vazifani bajaradi.

Majburlov vositalarini oqilona qo'llash tamoyili – mahkumlarni axloqan tuzatishga qaratilgan printsip. Axloqan tuzatishga qaratilgan chora-tadbirlar: mehnat, o'qitish, professional tayyorgarlik, har bir mahkumning o'z ishidan qoniqish hissi. Har bir mahkumga nisbatan majburlov choralar alohida qo'llaniladi. Undan asosiy maqsad esa har bir mahkumning kimligi, uning yoshi, jinsi, ijtimoiy dunyoqarashi, bilimi va ma'lumotidan qat'i nazar kasbiy tayyorgarlik olishi. Jinoyat-ijroiya kodeksining 7-moddasida: «Mahkumni axloqan tuzatish – unda qonunga itoatkor xulq-atvorni, insonga, jamiyatga, mehnatga, jamiyat turmushi qoidalari va an'analariga hurmat munosabatlarini shakllantirishdan iborat», deb yozib qo'yilgan. Mahkumlarni axloqan tuzatishda quyidagilar asosiy rol o'ynaydi:

- jazoni o'tashdagi tartib-qoidalarining qattiqligi;
- tarbiyaviy ishlar;
- ijtimoiy foydali mehnat koeffitsenti;
- umumiy ma'lumot olishi;
- kasbiy tayyorgarligi.

NAZORAT SAVOLLARI:

1. Jinoyat-ijroiya huquqi fani tushunchasi va uning boshqa huquq sohalari bilan aloqasini aytib bering.
2. Jinoyat-ijroiya huquqi fani predmeti nima?
3. Jinoyat-ijroiya qonun hujjatlari nimalarni belgilab beradi?
4. Jinoyat-ijroiya qonun hujjatlarining vazifasi sanang'?
5. Jazoni ijro etish asoslariga nimalar kiradi?
6. Jinoyat-ijroiya qonun hujjatlarining printsiplari necha to'rga bo'linadi?
7. Jazolarni ijro etishda differentsiatsiya va individuallashtirishga rioya etish printsiplarining farqlarini tushuntiring?
8. Mahkumni axloqan tuzatish deganda nimani tushunasiz?
9. Mahkumni axloqan tuzatishning asosiy vositalarini tushuntiring?

2-mavzu. JINOYAT-IJROIYA HUQUQIGA BINOAN MAHKUMLARNING HUQUQIY HOLATI

- ♦ *Mahkumlarning huquqiy holati tushunchasi ahamiyati va asoslari.*
- ♦ *Mahkumlarning huquq va majburiyatlari.*
- ♦ *Jazolarni va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarni ijro etuvchi organ va muassasalar tushunchasi va ular faoliyatini tekshirish hamda nazorat qilish.*

Mahkumlarning huquqiy holati – bu jazoni ijro etishda vujudga keladigan jazoning turi, maqsadi va mahkumning xulqi bilan bog'liq bo'lgan, asosiy fuqarolik maxsus huquq va majburiyatlar yig'indisidan iborat bo'lib hisoblanadi.

Mahkumlar huquqiy holatining belgilanishi siyosiy va axloqiy ahamiyatga egadir. Jumladan, siyosiy jihatdan jamiyat va davlatning mahkumga bo'lgan munosabatini anglatadi. Chunki mahkumning huquqiy holati jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy tuzumiga bog'liq jazo maqsadi bilan belgilanadi.

Jazoni o'tayotgan mahkumlar ularning jazosi qanday bo'lmasin, o'z majburiyatlarini bajaradilar, qonunda belgilangan doirada sud hukmida belgilangan tartib bilan bog'liq huquqlardan foydalanishlari mumkin. Buning ma'nosi shuki, jazoni o'tayotgan har bir mahbus qanday jinoyat sodir etganligi va jazo turidan qat'i nazar, u o'zining asosiy huquq va majburiyatlaridan va jamiyat a'zolicidan mahrum qilinmaydi. Faqatgina huquq layoqatida ba'zi bir cheklashlar bo'ladi, bu mahkumga jazo qo'llash, ruhiy va moddiy jazo keltirishda namoyon bo'ladi, mahkumning

20

fuqarolarga nisbatan yomonroq sharoitda kun kechirishi – huquq layoqatining cheklanishi bilan ifodalanadi.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 8-moddasiga muvofiq, «Mahkumlar, ushbu Kodeks va boshqa belgilangan istisno hamda cheklashlar inobatga olingan holda, O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari uchun nazarda tutilgan huquqlar, erkinliklarga ega bo‘ladilar va majburiyatlarni bajaradilar. Mahkum ajnabiy fuqarolar va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslar, shuningdek O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida belgilangan huquqlar, erkinliklarga ega bo‘lishlari va majburiyatlarni bajarishlari mumkin.

Mahkumlarning huquqlari va majburiyatlari muayyan jazo turini ijro etish tartibi va shartlaridan kelib chiqqan holda belgilanadi» deb yozilgan.

O‘zbekiston Respublikasi 1991-yilda mustaqilikka erishgach, barcha diqqat e’tibor iqtisodiy barqarorlikni, millatlararo tinchlikni ta’minlash, yosh avlod tarbiyasiga e’tibor qaratish va huquqiy davlat barpo etishga qaratildi. Prezidentimiz I. A. Karimov o‘z nutqlarida ta’kidlaganlardek, «Huquqiy davlatda qurol ham, qalqon ham qonundir». Shu sababli mustaqil Respublikamiz juda ko‘plab umumjaxon tan olgan inson huquqlariga oid bo‘lgan xalqaro-huquqiy hujjatlarni ratifikatsiya qildi (yuqorida ko‘rsatilgan). Mahkumlarning huquqiy holatiga 1997-yil qabul qilingan Jinoyat-ijroiya kodeksida xalqaro andozalar bilan moslashtirildi, unga alohida bob ajratildi. Avvalgi (1970-yil 24-iyundagi) Axloq tuzatish mehnat kodeksida bu narsaga faqat umumiy ta’rif berilgandi, xolos. Mahkumlar huquq va erkinliklarining poymol etilishiga yo‘l qo‘yilmaydi. Davlat mahkumni jazolash bilan jazoning mohiyatidan kelib chiqadigan huquq va erkinliklardan mahrum qiladi va boshqa huquq va manfaatlarini qanday bo‘lishidan qat’i nazar himoya qilishga majburdir. Boshqa huquq va manfaatlarini deganda, jamiyat

a'zoliqi, fuqarolik va oilaviy munosabatlari, mulkiy va boshqa huquqlari va hokazolar nazarda tutiladi. Mahkumlar jazo o'tash jarayonida ham fuqarolikdan kelib chiqadigan majburiyatlardan ozod etilishlari mumkin emas. Lekin, ayrim qonun hujjatlarida nazarda tutilgan holatlar bundan mustasno.

O'zbekiston Respublikasi hududida jinoyat sodir etib, jazoga hukm qilingan ajnabiy fuqarolar yoki fuqaroligi bo'lmagan shaxslar O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida belgilangan huquq va erkinliklardan foydalanadilar va shu bilan bir qatorda majburiyatlarini bajarishlari talab etiladi. O'zbekiston Respublikasi jinoiy jazolarni ijro etish bo'yicha o'zaro o'sha davlat bilan imzolangan bitimlar asosida amalga oshiriladi, shunday bitim mavjud bo'lmagan hollarda esa xalqaro huquq normalariga rioya qilinadi.

Mahkumlarning asosiy huquqlari quyidagilar:

a) jazoni o'tash tartibi va shartlari to'g'risida, o'z huquqlari va majburiyatlari haqida axborot olish;

b) jazoni ijro etuvchi muassasa yoki organ ma'muriyatiga, boshqa davlat organlari va jamoat birlashmalariga o'z ona tilida yoki boshqa tilda taklif, ariza va shikoyatlar bilan murojaat qilish;

d) tushuntirish berish hamda yozishmalar olib borish, zarur hollarda tarjimonning xizmatidan foydalanish;

e) o'z taklif, ariza va shikoyatlariga murojaat etilgan tilda javob olish. Murojaat etilgan tilda javob berishning iloji bo'lmagan taqdirda javob O'zbekiston Respublikasining davlat tilida beriladi;

f) o'quv, badiiy va boshqa xil axborot materiallaridan foydalanish;

g) sog'liqni saqlash, shu jumladan tibbiy xulosaga ko'ra ambulatoriya-poliklinika va statsionar sharoitda tibbiy yordam olish;

h) ijtimoiy ta'minot, shu jumladan qonun hujjatlariga muvofiq pensiya olish;

i) mahkum ajnabiy fuqarolar, shuningdek o'z davlatlarining diplomatiya vakolatxonalari va konsullik muassalari bilan aloqa qilib turish.

Har bir jazoni ijro etuvchi muassasada ambulatoriya-poliklinikalari va statsionarlar mavjud, ya'ni mahkum kunduzgi bo'limda davolanishi mumkin. Bu esa har bir mahkumning konstitutsiyaviy huquqlari buzilmayotganligidan dalolat beradi. Mahkumlar jazoni o'tayotgan muassasa kutubxonasidan foydalanishlari, tv ko'rishlari, radio eshittirishlarni tinglashlari mumkin, majlislarda so'zga chiqishlari, devoriy gazetalarga ma'muriyat ruxsati va nazorati ostida maqolalar berishlari mumkin. Shuningdek, Respublikamizdagi barcha jazoni ijro etuvchi muassalarda mahkumlarning sport bilan shug'ullanishlari uchun ham sharoit yaratib berilgan.

Yuqorida mahkumlarning asosiy huquqlari berilgan bo'lib, mahkumlarga tayinlanadigan muayyan jazo turi, uni ijro etish tartibi va shartlaridan kelib chiqib, boshqa huquqlar ham berilishi mumkin. Mahkumlarning o'z huquqlari va majburiyatlari to'g'risida, shuningdek, jazoni o'tash rejimi shartlari hamda muassasaning ichki tartib qoidalari to'g'risida ma'lumot olish huquqlari mustahkamlangan bo'lib, bu o'z navbatida jazoni ijro etuvchi muassasaga bunday ma'lumotlarni taqdim qilish majburiyatini yuklaydi.

Shu bilan birga mahkumlarning o'z ona tilida yoki boshqa tilda o'z nomidan muassasa ma'muriyati, boshqa organ va jamoat birlashmalariga taklif, ariza va shikoyatlar bilan murojaat etish huquqi qonunda mustahkamlangandir. Ma'lumki, ariza fuqarolarning o'z huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ro'yobga chiqarishda yordam ko'rsatish to'g'risidagi iltimosi bayon etilgan murojaatidir, taklif fuqarolarning davlat va jamiyat faoliyatini takomillashtirishga doir tavsiyalarini o'z ichiga olgan

murojaati bo'lsa, shikoyat fuqarolarning buzilgan huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini tiklash to'g'risidagi talabi bayon etilgan murojaatidir. Yozma shikoyatlar va arizalarni mahkumlar faqat muassasa ma'muriyati orqali beradilar. Ushbu huquqlarning mantiqiy davomi bo'lib, mahkumlarning o'z taklif, ariza va shikoyatlariga murojaat etilgan tilda javob olish huquqlari hisoblanadi. Agarda mahkumning murojaatiga javob murojaat etilgan tilda berilmasa, uni tarjima qilish muassasa ma'muriyati tomonidan ta'minlanadi. Murojaat etilgan tilda javob berishning imkoniyati bo'lmagan taqdirda, javob O'zbekiston Respublikasining davlat tilida beriladi.

Ozodlikdan mahrum qilish jazosiga hukm qilingan mahkumlarning murojaat qilish huquqlari O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirining 2001-yil 8-maydagi 118-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan «Ozodlikdan mahrum qilish turidagi jazoni ijro etish muassasalarining ichki tartib qoidalari»da batafsil yoritib berilgan bo'lib, unga ko'ra yozma takliflar, arizalar va shikoyatlar ko'rsatilgan manzilga jazoni ijro etish muassasasining ma'muriyati orqali yuboriladi. Prokuror nomiga yo'llangan takliflar, ariza va shikoyatlar senzura qilinmaydi hamda ko'rsatilgan manzilga kechi bilan bir sutkalik muddat ichida yuboriladi. Taklif, ariza va shikoyatlarni muassasa ma'muriyatini chetlab o'tib, qonunga xilof yo'llar bilan jo'natish muassasa rejimini buzish hisoblanadi.

Mahkum taklif, ariza va shikoyatni faqat o'z nomidan hamda faqat o'z shaxsiga taalluqli masalalar yuzasidan beradi. Shaxslar guruhi nomidan yoki boshqa mahkumlar uchun, shuningdek boshqa shaxslarga taalluqli holatlar yuzasidan taklif, ariza va shikoyatlar berishga ruxsat etilmaydi. Yo'qlovlar, posilkalar olish, uchrashuvlar, telefon orqali so'zlashuvlarga ruxsat olish, tibbiy yordam ko'rsatilishi, ashyoviy mol-mulk bilan ta'minlash

masalalari hamda amalda jazoni ijro etish muassasasining ma'muriyati tomonidan hal etilishi mumkin bo'lgan boshqa masalalar yuzasidan yuqori idoralarga yuborilgan taklif, ariza va shikoyatlar bu idoralar yoki tegishli mansabdor shaxslar tomonidan ko'rib chiqilishi natijalarini kutib o'tirmasdan oq muassasaning o'zida hal etilishi mumkin.

Uyatli so'zlardan iborat taklif, ariza va shikoyatlar ko'rsatilgan manzilga yuborilmaydi, ularni yozgan shaxslarga esa intizomiy jazo chorasi qo'llaniladi.

Yozma shaklda berilgan taklif, ariza va shikoyatlar jazoni ijro etish muassasalarining kantselyariyasida ro'yxatdan o'tkaziladi hamda uzog'i bilan uch kunlik muddat ichida ko'rsatilgan manzilga yuboriladi hamda arizachi bu xususda xabardor etiladi, og'zaki taklif, ariza va shikoyatlar esa mahkumlarni shaxsiy masalalar bo'yicha qabul qilish daftarida qayd etiladi. Taklif, ariza va shikoyatlarning ko'rib chiqilganligi natijalariga oid javoblar muassasaga kelib tushganidan keyin uzog'i bilan uch kunlik muddat ichida mahkumlarga ma'lum qilinib, bu haqda tilxat olinadi hamda bu narsa mahkumning shaxsiy yig'ma jildiga qo'shib qo'yiladi.

Taklif, ariza va shikoyatlarni yuborish bilan bog'liq xarajatlar to'lovi mahkumlarning shaxsiy hisobvarag'idagi mablag'lar hisobidan amalga oshiriladi. Bunday mablag'lar bo'lmagan taqdirda xarajatlar jazoni ijro etish muassasalarining ta'minoti xarajatlari smetasi hisobidan amalga oshiriladi.

Mahkumlarga jazoni o'tash tartibi va shartlari bilan bog'liq holda qonunlarni bajarish majburiyati ham yuklatilgan. Jumladan, axloq tuzatish ishlari tariqasidagi jazoga hukm qilingan mahkumlar o'z xohishiga ko'ra mehnat shaklini tanlay olmaydi va shu bilan birga mehnati uchun olgan ish haqining 10% dan 30% gacha (sud hukmi asosida) miqdoridagi pul summasini

davlat budjetiga o'tkaziladi. Ular doimiy ravishda Ichki ishlar bo'linmalari tomonidan tashkil qilinadigan jazoni ijro etish inspeksiyalari nazoratida bo'ladilar.

Jinoyat-ijroiya qonunchiligi mahkumlarning ozodlikdan mahrum qilish huquqiy holatlarini o'zida aks ettiradi. Ozodlikdan mahrum qilish joylarining tartib turiga qarab mahkumlar huquqiy holati bir-biridan farq qiladi. Jamiyatda uning ba'zi bir ijtimoiy huquqlari cheklanadi, buni alohida qonunlarda berib bo'lmaydi. Masalan, Oila kodeksining 43-moddasi 1-qism 3-bandiga binoan, er-xotindan biri sodir qilgan jinoyati uchun 3 yildan kam bo'lmagan muddatga ozodlikdan mahrum qilingan bo'lsa, ulardan birining arizasiga ko'ra nikoh bekor qilinishi mumkin.

Mahkumlar advokatlardan malakali yuridik yordam olish huquqiga ega. Yuridik yordam olish uchun advokatlar bilan uchrashuv mahkumlarga arizasiga ko'ra beriladi. Mahkumlarning advokatlar bilan uchrashuvlar miqdori cheklanmagan. Ularning advokatlar bilan uchrashuvi tartibi Jinoyat-ijroiya kodeksi (10-modda) va qonun hujjatlari asosida belgilab qo'yilgan. Mahkumning advokat olish tartibi: jazoni o'tayotgan joy ma'muriyatiga yozma ariza bilan murojaat qiladi va bunda ma'muriyat umumiy qoidalarga ko'ra ruxsat beradi. Mahkum jazoni o'tayotgan joyda «favqulodda holat joriy etilsa yoki karantin e'lon qilinganda yuridik yordam olishga ruxsat etilmaydi. O'z o'rnida mahkumni himoya qilayotgan advokat uchrashuvga kirayotganida shaxsini tasdiqlovchi hujjatni ko'rsatishi shart. Mahkumning advokat bilan uchrashuvlar soni va muddati chegaralanmagan, ma'muriyat tomonidan barcha sharoitlar yaratib beriladi. Mahkumning advokat bilan uchrashish tartibi IIV qoidalarida ko'rsatilgan.

1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida vijdon erkinligi barcha uchun kafolatlanadi

(31-modda) deb yozib qo'yilgan. Prezidentimiz I. A. Karimov: «Jamiyat xayotining bir qismi bo'lgan din ijtimoiy hayotning boshqa sohalari bilan muqarrar ravishda munosabatda bo'lgan. Ularga ta'sir ko'rsatgan va o'zi ham boshqa sohalarning ta'siriga duch kelgan»⁶, – deb aytgan edi. Jinoyat-ijroiya kodeksining 12-moddasida ham «mahkumlarga vijdon erkinligi kafolatlanadi. Ular har qanday dinga e'tiqod qilishga yoki hech qanday dinga e'tiqod qilmaslikka haqli.

Qamoq yoki ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazoni o'tayotgan shaxslar xuzuriga, ularning iltimosiga ko'ra, belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tgan diniy birlashmalarning ruxoniylari taklif etiladi. Mahkumlarga diniy rasm–rusumlarning ado etish imkoniyati beriladi. Diniy rasm-rusumlarni ado etish ixtiyoriy bo'lib, bu narsa jazoni ijro etuvchi muassasaning ichki tartib qoidalarni buzmasligi, shuningdek boshqa shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini kamsitmasligi lozim» -deb belgilab qo'yilgan. Diniy urf-odatlarini amalga oshirishga ma'muriyat ruxsati bilan boshqa mahkumlarga ta'sir etmagan holda, ichki tartib-intizomni va ish vaqtini buzmagani holda ruxsat beriladi. Mahkum ma'muriyatga ariza bilan murojaat qilganda faqatgina belgilangan qonunlarga ko'ra ro'yxatdan o'tgan diniy tashkilotlar bo'lishi kerak. Ularning ish haqi mahkumning har oylik maoshidan beriladi. Mahkumlar turli xildagi diniy gazeta va jurnallarni o'qishi mumkin.

Mahkumlarning huquqiy holati eng avvalo majburiyatlardan iborat. Bu sudning hukmida jazo uchun belgilangan majburiyatlardan kelib chiqadi. Mahkumning huquqiy holatidagi dastlabki cheklanishi mahkumga belgilangan jazo turiga bog'liq bo'ladi. U ozodlikdan mahrum qilinadi, jamiyatdan ajratiladi,

⁶ I. A. Karimov Uzbekiston XXI asr bo'sagasi. Toshkent, «O'zbekiston», 1997-yil. 37-bet.

o'zining oilasi, yoru-birodarlaridan uzoqda bo'ladi, erkin harakatlanish, ish tanlash, yashash joyini tanlash, xohlagan kiyimda yurish (manzil-kolonyalari istisno) huquqidan to'la mahrum bo'ladi. Shuningdek, umumjamoat qoidalarini bajarishga majbur: o'zining yotish va yurish joylarini ozoda saqlash, shaxsiy gigiyenaga rioya qilish, ichki tartib-qoidalarga bo'ysunishlari kabi.

Quyidagilar mahkumning asosiy majburiyatlari sanaladi:

- jazoni o'tash tartibi va shartlariga rioya etish;
- jazoni ijro etuvchi muassasa yoki organ ma'muriyatining qonunga asoslangan talablarni bajarish;

Majburiyatni bajarishdan bosh tortish qonunda belgilangan tartibda javobgarlikka sabab bo'ladi.

Mahkumlar huquqiy holatining qonuniy tus berilganligi inson huquqlari eng oliy qadriyat ekanligidan dalolat berishligi bilan bir qatorda jinoyat-ijroiya huquqining insonparvarlik tamoyiliga asoslanishi bilan izohlanadi. Zero, mahkum qanday jinoyat sodir etishidan qat'i nazar unga xudo tomonidan yaratilgan eng buyuk mo'jiza – inson nazari bilan qarash, uni jamiyat uchun kerakli shaxs qilib qayta tarbiyalashda namoyon bo'ladi. Masalan, axloq tuzatish ishlariga jalb qilingan mahkumni jazolash vositasi sifatida qayta tarbiyalash emas, unga hunar o'rgatish, o'z mehnati bilan xalq orasida obro'-e'tiborga ega bo'lishiga zamin yaratiladi, ko'maklashiladi.

Mahkumlar huquqiy holatining belgilanishidagi eng asosiy jihat-qonunlar ijrosini bir xilligi ustidan nazoratni proko'ratura organlari qonuniylikka asoslanib ish olib borishlarida aks etadi.

Mahkumni qayta tarbiyalashda ikki muhim narsa mavjud:

- 1) mahkum o'z xatosini tushunib yetmog'i;
- 2) mahkum o'z mehnati bilan xalq va jamoat orasida obro'-e'tibor qozonishi, mehnat qilishi;

Shuningdek, mahkumlar o'rtasida o'zining tartibbuzarligi, yomon xulqi bilan ajralib turuvchi mahkumga turli xildagi jazo choralari ham qo'llanilishi mumkin. Masalan: tinchlantirish ko'ylagi, kartser va boshqalar.

Mahkumning qayta tarbiyalanishida jazoning adolatliligi, jazoni ijro etuvchi koloniyadagi muhit, huquq va majburiyatlardan to'liq foydalanish ham katta rol o'ynaydi. Shuni ham ta'kidlash lozimki, mahkumlarning ijtimoiy-huquqiy maqomini to'g'ri belgilanishi, ularni jamiyat uchun kerakli shaxs qilib qayta tarbiyalash huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlari uchun birlamchi vazifa sanaladi.

Mahkumlarning huquqiy maqomini belgilab beruvchi bir qator xalqaro me'yoriy-huquqiy hujjatlar (standartlar) majmui mavjud. Bular sirasiga birinchi navbatda BMTning mahkumlarning huquqiy maqomiga oid Paktni kiritish mumkin. U o'z o'rnida bir nechta xalqaro me'yoriy hujjatlarga bo'linadi. Masalan:

1) 1955-yilda qabul qilingan mahkumlar bilan olib boriladigan so'zlashuvga minimal standartli xalqaro hujjat;

2) 1979-yil qabul qilingan mansabdor shaxslarning jazoni ijro etish organlarida nazorat olib borishda o'zini tutish qoidalari Kodeksi;

3) 1985-yil qabul qilingan voyaga yetmagan mahumlarning huquqiy maqomini belgilovchi xalqaro hujjat va hok;

4) 1987-yil qabul qilingan «Yevropa turmalari qoidasi»;

Respublikamiz mustaqillika erishgach qabul qilingan, yangi Jinoyat-ijroiya kodeksi BMTning bu standart xalqaro hujjatlaridan o'z moddalariga implementatsiya qildi. Jinoyat-ijroiya huquqidagi insonparvarlik va demokratizm tamoyillarining belgilab qo'yilishi fikrimizga yaqqol misol bo'la oladi. Mahkumlar xuddi ana shu tamoyillarga asosan bir qator

huquq va majburiyatlardan foydalanishlari mumkin. Bu ham o'z navbatida mahkumni qayta tarbiyalanishida muhim rol o'ynashi shubhasiz. Masalan: mahkumning posilka, telegramma olish huquqlari, telefon so'zlashuvlari, oziq-ovqat mahsulotlari, mavsumga oid kiyim-kechak olishlari, yaqinlari bilan uchrashuvlar, barcha erkin fuqarolarga o'xshab bepul tibbiy xizmatdan foydalanishlari.

NAZORAT SAVOLLARI:

1. Mahkumlarning huquqiy holati tushunchasiga ta'rif bering.
2. Mahkumlarning qanday huquqlari mavjud?
3. Mahkumlarning shaxsiy daxlsizligi nimada ifodalanadi?
4. Mahkumlarning vijdon erkinligi nima?
5. Mahkumlarning qanday majburiyatlari bor?

3-mavzu. JAZOLARNI VA BOSHQA JINOYAT-HUQUQIY TA'SIR CHORALARNI IJRO ETUVCHI ORGAN VA MUASSASALAR TUSHUNCHASI VA TIZIMI HAMDA ULARNING FAOLIYATINI TEKSHIRISH VA NAZORAT QILISH

- ◆ *Jazolarni va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarni ijro etuvchi organ va muassasalar tushunchasi.*
- ◆ *Jazolarni va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarni ijro etuvchi organ va muassasalar tizimi.*
- ◆ *Jazolarni va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarni ijro etuvchi muassasa va organlar faoliyatini tekshirish hamda nazorat qilish.*

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida jazolarni o'rganish va ularni talqin qilishni osonlashtirish maqsadida jazolar ma'lum bir tizimga solingan. O'zbekiston Respublikasida jazolarni va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarni turli xil ijroiya va sud xokimiyatiga kiruvchi organlar va muassasalar ijro etadi. Jinoyat-ijroiya huquqi jazolarni ijro etuvchi organ va muassasalarning turtiligini hisobga olib, ularni tizimiga katta e'tibor bergan holda alohida institut sifatida o'rganadi. Masalan, qamoq jazosini IIVning jazolarni ijro etish bosh boshqarmasiga, xizmat bo'yicha cheklash jazosini Mudofaa vazirligining maxsus harbiy qismlari qo'mondonligi tomonidan ijro qilinadi. Harbiy xizmatchilarga qamoq jazosi qo'llanganda Mudofaa vazirligining garnizon gauptvaxtalari tomonidan ijro etilishi ham e'tiborga loyiq.

Umumiy qismining bu mavzusi III–IV bob, 14–18-moddalarni o'z ichiga oladi.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 14-moddasiga 2003-yil 30-avgustda o'zgartirish kiritildi:

«Jarima tariqasidagi jazo O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi sud qarorlarini ijro etish, sudlar faoliyatini moddiy-texnika jihatidan va moliyaviy ta'minlash departamenti tomonidan ijro etiladi.

Muayyan huquqdan mahrum qilish, axloq tuzatish ishlari, qamoq, ozodlikdan mahrum qilish va umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosi Ichki ishlar organlari tomonidan ijro etiladi. Muayyan huquqdan mahrum qilish to'g'risidagi hukm talabi mahkumning ish joyidagi ma'muriyat tomonidan, shuningdek tegishli faoliyat turlari bilan shug'ullanishga berilgan ruxsatnomani bekor qilishga vakolatli organlar tomonidan ijro etiladi.

Harbiy xizmatchilarga nisbatan:

- xizmat bo'yicha cheklash tariqasidagi jazo–harbiy xizmatchi xizmatini o'tayotgan joydagi harbiy qismlarning (muassasalarning) qo'mondonligi tomonidan;
- qamoq tariqasidagi jazo–garnizon gaupvtaxtalari tomonidan;
- intizomiy qismga jo'natish to'g'risidagi jazo–maxsus tashkil etilgan harbiy qismlar tomonidan ijro etiladi;

Harbiy yoki maxsus unvondan mahrum qilish tariqasidagi qo'shimcha jazo mazkur unvonni bergan organ tomonidan ijro etiladi».

Jazolarni ijro etuvchi organ va muassasalar turli vazifalarni bajaradilar. Davlatning jazolarni ijro etish funksiyasini amalga oshiruvchi organlar, eng avvalo, ixtisosligiga qarab ajratilgan. Bular:

- a) ichki ishlar organlari;
- b) sud organlari;
- s) harbiy qism qo'mondonliklari.

Bu masala bevosita ularning ichki tartib qoidalariga bog'liq bo'lib hisoblanadi. Jumladan, Ichki ishlar organlari zimmasiga muayyan huquqdan mahrum qilish, axloq tuzatish ishlari, qamoq, ozodlikdan mahrum qilish va umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosini ijro etish yuklatilgan. Bu organ asosiy jazolarni ijro etish organi bo'lib hisoblanadi. Chunki bu organga jazo tizimidagi jazolarning ko'pchilik qismini ijro etish vakolati berilgan. Xorijiy mamlakatlarda bo'lsa Ichki ishlar organlari zimmasiga qo'shimcha vakolatlar ham yuklatilgan. Masalan, Rossiya Federatsiyasida Ichki ishlar organlarining maxsus inspektsiyalariga shartli hukm qilinganlar ustidan nazorat qilish vazifasi qo'shimcha ravishda yuklatilgan⁷. Bizda esa shartli hukm qilingan shaxslarning xulq-atvori ustidan nazorat Ichki ishlar organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Sudlarga, Jinoyat-ijroiya kodeksi bo'yicha jarima va mulkni musodara qilish jazosini ijro etish yuklatilgan edi. Shuningdek, harbiy yoki boshqa maxsus unvonlardan mahrum qilish sudlar tomonidan ijro etilishi nazorat qilinardi.

2003-yil 30-avgustda O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksiga kiritilgan o'zgartirish natijasida O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi sud qarorlarini ijro etish, sudlar faoliyatini moddiy-texnika jihatidan va moliyaviy ta'minlash departamenti zimmasiga faqatgina jarima tariqasidagi jazoni ijro etish yuklatilgan.

Harbiy xizmatchilarga nisbatan tayinadigan jazolardan – xizmat bo'yicha cheklash jazosini harbiy xizmatchi xizmatni o'tayotgan joydagi harbiy qismlarning qo'mondonligi tomonidan, harbiy xizmatchiga qo'llanilgan qamoq jazosini Mudofaa vazirligi tomonidan tashkil qilinadigan garnizon gaaptvaxtalari tomonidan, intizomiy qismga jo'natish tariqasidagi

Коллектив авторов, (под ред. И.А.Зубкова) «Уголовно-исполнительное право России» Москва, «Норма» 2006 г. 720 с

jazo esa maxsus tashkil etilgan harbiy qismlar tomonidan tashkil etiladi. Yangi kiritilgan o'zgartirishga asosan harbiy yoki maxsus unvondan mahrum qilish tariqasidagi qo'shimcha jazo mazkur unvonni bergan organ tomonidan ijro etiladi.

Yuqorida ta'kidlanganlardan tashqari, jazoni ijro etish muassasalari ozodlikdan mahrum etilgan yoki qamoq jazosiga hukm qilingan alkogolizm, giyohvandlik yoki zaharvandalikka yo'liqqan mahkumlarning jinoyat-huquqiy ta'sir choralarini ham ijro etadilar.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat – ijroiya kodeksining 15-moddasida boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarni ijro etuvchi muassasa va organlar ko'rsatib o'tilgan. Bunday jinoyat-huquqiy ta'sir choralari ikki to'rga bo'linadi:

- a) shartli hukm qilish
- b) tibbiy yo'sindagi majburlov choralari;
- d) voyaga yetmaganlarga nisbatan majburlov choralari.

Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari:

- ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan ruhiy kasallarga – Sog'liqni saqlash organlari tibbiy muassasalari tomonidan;
- alkogolizm, giyohvandlik yoki zaharvandalikka yo'liqqan mahkumlarga nisbatan – Sog'liqni saqlash organlari tibbiy muassasalari tomonidan;
- ular ozodlikdan mahrum etishg yoki qamoqqa hukm qilingan taqdirda – Ichki ishlar organlarining tibbiy muassasalari tomonidan ijro etiladi;

Sudning qaroriga ko'ra tanosil yoki OITS kasalligiga, shuningdek, ochiq shakldagi sil kasalligiga chalingan mahkumlarga majburiy da'volanish shart.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining VII bo'lim, XVII bob, 91–96-moddalari aynan tibbiy yo'sindagi majburlov choralariga bag'ishlangan.

Tibbiy yo'sindagi majburlov choralariga quyidagilar kiradi:

a) Majburiy ambulatoriya ko'zatuvida bo'lish va ruhiy kasallik mutaxassisida davolanish;

b) Umumiy tartibli ruhiy kasalliklar shifoxonasida majburiy davolanish;

d) Umumiy tartibli ruhiy kasalliklar shifoxonasining sog'liqni tiklash maxsus bo'limida majburiy davolanish;

e) Kuzatuv kuchaytirilgan ruhiy kasalliklar shifoxonasida yoki bo'linmasida majburiy davolanish; (O'zR. JK 93-modda)

Voyaga yetmaganlarga nisbatan majburlov choralari:

– jabrlanuvchidan uzr so'rash, yetkazilgan zararni to'lash yoki bartaraf etish majburiyatini yuklash – sud tomonidan;

– maxsus o'quv-tarbiya muassasasiga joylashtirish – Xalq ta'limi organlari tomonidan ijro etiladi.

Voyaga yetmaganlarga nisbatan majburlov choralari sud tomonidan ijro etiladi. Voyaga yetmaganlarning jabrlanuvchidan uzr so'rashi og'zaki yoki yozma, omma oldida yoki alohida so'rash tartibi mavjud. Shuningdek, uzr so'ralish vaqti, joyi va tartibi sud tomonidan belgilab beriladi.

Jinoyat – ijroiya kodeksi 16–18-moddalarida jazo va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarni ijro etuvchi organ va muassasalar tomonidan jazolarni ijro etish belgilangan. Avvalo, bunday tekshirish davlat xokimiyati organlari va boshqaruv organlari tomonidan amalga oshiriladi. (JIK 16-modda)

Tekshiruv keng doirada amalga oshiriladi va bir qator masalalar yuzasidan muhokama qilinadi. Bunday masalalar sirasiga mahkumlarni bir koloniyaga turidan boshqa turdagi koloniyaga o'tkazishdan komissiya faoliyatigacha qamrab oladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga ko'ra hokimiyatlar bo'linishi printsipli, ya'ni qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati mavjud. Davlat hokimiyati va boshqaruv organlari

jazolarni va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarini, ijro etuvchi muassasalar va organlar faoliyatini qonun hujjatlarida belgilangan hollarda va tartibda tekshiradilar, deyiladi. Bunday tekshiruvlar bevosita prokurorni jalb qilgan holda ham bo'lishi mumkin. Mazkur holat Jinoyat-ijroiya Kodeksining 17-moddasida mustahkamlab qo'yilgan: «Jazolarni va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarini ijro etish chog'ida qonunlarga rioya etilishi ustidan nazoratni Uzbekiston Respublikasi Bosh Prokurori va unga bo'ysinuvchi prokurorlar qonunda belgilangan tartibda amalga oshradilar». Asosiy Qomusimiz – Konstitutsiya va «Proko'ratura to'g'risida»gi qonunga ko'ra Respublikamiz hududida qonunlar ijrosi ustidan nazoratni O'zbekiston Respublikasi Bosh Prokurori va unga buysinuvchi prokurorlar amalga oshiradi. Jazolarni ijro etish chog'ida qonunlarga rioya etilishi ustidan nazoratni amalga oshiruvchi prokuror quyidagi vazifalarni bajaradi:

- mahbuslarning belgilangan qonuniy huquq va majburiyatlari buzilmayotganligi;
- jazolarning qonuniy tarzda ijro etilayotganligi;

Prokuror tomonidan e'tibor beriladigan eng muxim jihat bu jazolarni ijro etish bo'yicha huquqiy hujjatlar bo'lib hisoblanadi, unda mahkumlarning huquqiy holati, moddiy jihatdan ta'minlanishi va tibbiy xizmat ko'rsatish joy olgan.

Qonunlarni bir xilda ijro etilishi ustidan nazoratni amalga oshirish maqsadida prokuror tizimlashtirilgan tartibda jazoni ijro etuvchi muassasalarni tekshirib turishi shart. Shu sababli prokuror bir qancha cheklanmagan huquqlarga («Proko'ratura to'g'risida»gi qonun 24-modda) ega:

- xohlagan paytda jazoni ijro etuvchi muassasaga, xohlagan xonaga ruxsatsiz kirishi,
- xohlagan mahkum yoki boshqa shaxs bilan suhbatlashishi va ma'lumotlar olishi;

- bu joylarda mahkumlarning mavjudligini qonunga muvofiqligini tekshirish, agar qonunga xilof tarzda saqlanayotgan mahkumni aniqlasa, darhol chiqarib yuborish huquqiga ega.
- g'ayriqonuniy holat bo'yicha, ma'muriyat boshqarmasiga nisbatan chora ko'rish.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 18-moddasiga ko'ra jazoni o'tash joylariga davlat hokimiyati organlari va boshqaruv organlarining mansabdor shaxslari, ommaviy axborot vositalari vakillari va boshqa shaxslar jazoni ijro etuvchi muassasalar va organlarga kirish huquqiga egaligi va bu qonun hujjatlari bilan belgilab qo'yilganligi yozilgan. Qonun bu turdagi shaxslarga hech qanday maxsus ruxsatnomasiz jazoni o'tash joylariga kirishga ruxsat etgan.

Davlat xokimiyatining boshqaruv organlari sirasiga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Vazirlar Mahkamasi, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis deputatlarini kiritishimiz mumkin.

Davlat hokimiyatining boshqaruv organlari esa O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Vazirlar Mahkamasi, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis deputatlari hisoblanadi.

Boshqa shaxslar sirasiga ommaviy axborot vositalari, din vakillari, mahkumning qarindoshlari, advokatlari kiradi.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 18-moddasining 3-qismida mahkumlarning kino-, foto-, vidotasvirga tushirish va ulardan intervyu olishga ularning yozma roziligi bo'lgan taqdirda, mahkumlar xavfsizligini va qo'riqlanishini ta'minlovchi obyektlarni tasvirga olishga esa, jazoni ijro etuvchi muassasa yoki organ ruxsati bo'lgan taqdirda yo'l qo'yiladi deb yozib qo'yilgan.

? NAZORAT SAVOLLARI:

1. Jazolarni ijro etuvchi organ va muassasalar tushunchasiga ta'rif bering.
2. Boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarni ijro etuvchi organ va muassasalarni sanab o'ting.
3. Jazo va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarni ijro etuvchi muassasa va organlar faoliyatini kim tekshiradi va nazorat qiladi.
4. Jazo va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarni ijro etuvchi muassasa va organlar faoliyatini tekshirishda prokuror nazoratining o'rni va ahamiyati nimalardan iborat?

4-mavzu. JARIMA TARIQASIDAGI JAZONI IJRO ETISH

- ◆ *Jarima jazosini ijro etish tartibi.*
- ◆ *Jarima to'lash muddatlari.*
- ◆ *Jarimani to'lashdan bo'yin tovlash oqibatlari.*

Jarima tariqasidagi jazoni ijro etish tartibi V bob, 19–20-moddalarni o'z ichiga oladi. Jazo tizimida jarima eng yengil va samarali jazolardan biri bo'lib, uni belgilash asoslari va ijro etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi va Jinoyat-ijroiya kodeksida aniq ko'rsatilgan.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 19-moddasida jarima tariqasidagi jazoga hukm qilingan voyaga yetgan shaxs jarimani hukm qonuniy kuchga kirgan kundan boshlab bir oylik, voyaga yetmagan esa olti oylik muddat ichida ixtiyoriy ravishda to'lashi shart. Agar belgilangan muddatda jarimani to'liq miqdorda to'lashga mahkumning imkoni bo'lmasa, sud uning iltimosnomasiga ko'ra hukmning ijrosini Jinoyat-protsessual kodeksining 533-moddasida belgilangan tartibda kechiktirishi yoki jarimani bo'lib-bo'lib to'lashga ruxsat etishi mumkin.

Jarima jazoni ixtiyori to'lash muddati tugagandan so'ng, sud departamenti ijrochilari mazkur jazoni majburiy ijro etishga qaratadi. Jazoni majburiy ijro etish muddati ikki oy hisoblanadi.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 20-moddasiga muvofiq, mahkumning jarimani to'lashdan bo'yin tovlashi bu jazoni Jinoyat Kodeksining 44 va 82-moddalarida nazarda tutilgan tartibda va doirada boshqa jazo bilan almashtirishga sabab bo'ladi. Shunday

ekan Jinoyat Kodeksining 44-moddasiga ko'ra, agar hukm qilingan shaxs jazo tariqasida tayinlangan jarimani majburiy ijro etish uchun belgilangan muddatlarda to'lashdan bo'yin tovlasa yoxud qarzdorda undiruv qaratilishi mumkin bo'lgan mol-mulk mavjud emasligi tufayli majburiy ijro etish uchun belgilangan muddat mobaynida jarimani undirishning imkoni bo'lmasa, xuddi shuningdek kechiktirish muddati tugaganidan keyin jarima to'lanmagan yoki jarimani bo'lib-bo'lib to'lash shartlari buzilgan taqdirda, sud jarimaning to'lanmagan miqdorini axloq tuzatish ishlari, xizmat bo'yicha cheklash, qamoq yoki ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo bilan almashtiradi. Bunday holda axloq tuzatish ishlari yoki xizmat bo'yicha cheklash yoxud ozodlikdan mahrum qilishning har bir oyi eng kam oylik ish haqining o'n olti baravari miqdoridagi jarimaga tenglashtirilib, uch yildan ko'p bo'lmagan muddatga, qamoqning har bir oyi esa, eng kam oylik ish haqining yuz baravari miqdoridagi jarimaga tenglashtirilib, olti oydan ko'p bo'lmagan muddatga tayinlanadi.

Jinoyat Kodeksining 82-moddasida: «Voyaga yetmaganlarga nisbatan jarima eng kam oylik ish haqining ikki baravaridan yigirma baravarigacha miqdorda tayinlanadi.

Mahkum jarimani to'lashdan olti oy muddat mobaynida bo'yin tovlasa, sud to'lanmagan jarima miqdorini axloq tuzatish ishlari bilan almashtiradi. Bunda eng kam oylik ish haqining ikki baravari miqdoridagi jarima axloq tuzatish ishlarining bir oyiga tenglashtirilgan hisoblanadi».

Umuman, jarima jazo tariqasida faqat asosiy jazo sifatida tayinlanadi. Shuningdek, jarimani olish manbai bo'lib nafaqat oylik maoshi, balki pensiyalar, nafaqalar va jamg'armalar ham bo'lishi mumkin. Jarimaning miqdori mahkumning sodir qilgan jinoyatining ijtimoiy xavflilik darajasi hamda uning moddiy ahvolini hisobga olgan holda tayinlanadi, ko'p jihatdan esa

jarima qilmishning xususiyati, xavfliligi va mahkumning oilaviy ahvoli hamda voyaga yetmagan farzandalari soniga ham bog'liq. Mahkum o'zining oylik ish haqini jarima jazosi tariqasida davlat daromadiga ham o'tkazishi mumkin, lekin davlat hisobiga o'tkazilayotgan oylik maosh turli xil maoshlar hisobidan to'lanadi.

Jarima jazosini ijro etish sud hukmi qonuniy kuchga kirgan kunning ertasidan boshlanadi. Bunda sud mahkumni jarimani to'lash tartib-qoidalari bilan tanishtiradi, to'lash muddatlarini tushuntiradi, to'lov shakli va to'lashdan bo'yin tovlash oqibatlari haqida ogohlantiradi. Bunda sud mahkumga qonunchilikda belgilangan muddat ichida jarimani o'z xohish-irodasiga ko'ra to'lash huquqini beradi. Agarda mahkum mana shu muddat mobaynida jarimani ixtiyoriy ravishda to'lamasa unda jarima jazosini ijro etish majburiy ijroga yuboriladi.

Mahkumning og'ir kasal bo'lib qolishi yoki shunday sabablar bilan jarimani to'lay olmasligi ham jarima muddatini kechiktirishga yoki bo'lib-bo'lib to'lashga asos bo'ladi. Bunday hollarda mahkumning oila-a'zolari, rafiqasi, vakili yoki advokatining sudga yozma ravishda ariza kiritishi lozim. Iltimosnomani tayyorlash ishlari ijrochi tomonidan barcha asoslar jamlanib umumiy xulosa tayyorlanadi va sudga taqdim qilinadi. Sud esa ijrochining xulosalari va iltimosnomada ko'rsatilgan holatlarni e'tiborga olib tegishlicha qaror qabul qiladi. Jinoyat Kodeksining 69-moddasiga ko'ra jarimani to'lash uchun mahkumning ijobiy sabablarga ko'ra to'lay olmaslik vaqtida ham, sud jarimani to'lash muddatini uzaytirib borganida ham jazoni ijro etish muddati o'ta boraveradi. Agar qonunda ko'rsatilgan muddat o'tib ketsa, bu holda jazoni ijro etish mumkin bo'lmaydi.

Ba'zi hollarda, mahkum jarimani to'lashdan bo'yin tovlashi ham mumkin. Jarimani to'lashdan bo'yin tovlash – mahkumning

bila turib qonunda belgilangan muddatda yoki sudning bu muddatni uzaytirib bergan vaqti mobaynida uzrli sababsiz to'lamasligi, qochib yurishi yoki turli xil asossiz bahonalar keltirgan holda sud jarima jazosini boshqa og'irroq jazolar – axloq tuzatish ishlari, xizmat bo'yicha cheklash va qamoq jazosi bilan almashtirishi mumkin. Voyaga yetmaganlar jarimani to'lashdan bo'yin tovlasa, ularga nisbatan faqat axloq tuzatish ishlari jazo sifatida tayinlanishi mumkin. Biz yuqorida jarima jazosini bu jazolar bilan almashtirilish tartibini aytib o'tdik.

Endi esa biz ayrim xorijiy davlatlarda jarima jazosining ijro etilish tartibini quyida ko'rib o'tamiz.

Aytish kerakki, bunday jazo turi eng ko'p tarqalgan davlat Angliya bo'lib, sodir etilgan jinoyatlarning aksariyati jarima bilan jazolanadi. Angliya huquqshunoslari fikricha, ushbu jazo turi ham jamiyatga, ham huquqbuzarlarga mosdir. Chunki yetkazilgan zarar ham qoplanadi, ham davlat budjetiga foyda keltiriladi.

Umumiy huquq bo'yicha jarima (ozodlikdan mahrum qilish bilan yoki usiz) sud xohishiga binoan belgilanadi. Statut huquqi bo'yicha jarimani sud qonunda belgilangan hollarda va miqdorda qo'llashi mumkin.

1973-yil jinoyat sudlarining vakolatlari to'g'risidagi qonunga muvofiq, sud o'z buyrug'ida jarimani to'lash muddatini belgilab, to'lov bo'lib amalga oshirilishini ham ko'rsatib o'tadi. Bundan tashqari sud o'z buyrug'ida jarimani qisman to'lamasligi natijasida jazo sifatida qamoqqa solishning muddatlarini ham ko'rsatadi. Qamoqqa olish chorasining umumiy muddati o'n ikki oydan oshmasligi kerak va bu chorani belgilash paytida sud jinoyatchining moddiy ahvoriga katta e'tibor beradi. Qonunda belgilangan jarayon jarimalarning standart shkalasi darajasidan yuqori bo'lmagan nisbatda qo'llaniladi. Xuddi shu jarayon 18 yoshga to'lmagan bolasining o'rniga ota-onalarga nisbatan qo'llaniladi.

1991-yildagi Ingliz qonunchiligiga muvofiq jarima miqdori ikki element natijasida aniqlangan. Birinchi element – jinoyatning og‘irligiga qarab belgilanadigan jarimaning birliklari soni, ikkinchisi esa – jinoyatchining haftalik sof daromadi miqdori. Masalan, agar jinoyat 10 birlik bilan jazolanib, sof haftalik daromad 10 funt sterlingga teng bo‘lsa, jarima miqdori yuz funt sterlingni tashkil etadi.

Qonun jarimani tayinlash davomida sudga ayblanuvchidan uning daromadi haqidagi ma‘lumotni talab qilib olishga haqli. Bunday ma‘lumotni taqdim etishdan bosh tortish yoki yolg‘on ma‘lumotni taqdim etish alohida jinoyatlarni tashkil etadi. Mahkumning moddiy ahvoli ko‘tarsa jarima darhol to‘lanishi mumkin.

Amerika Qo‘shma Shtatlarida qonunchilik sudyalarga keng imkoniyatlar ochib berib, hattoki sudyalarni jarimani qo‘llashga chorlaydi. Bu narsa federal qonunchilik normalarining to‘zilishida ham namoyon bo‘ladi. AQShda jarima har qanday jinoyat uchun ham tayinlanishi mumkin. Masalan, Ogayo shtatining Jinoyat Kodeksi odam o‘ldirish uchun ham jarima solish huquqini solib qo‘ygan. U yerda aytilishicha, bu jinoyatda aybdor deb topilgan shaxsga o‘lim jazosi yoki umrbod qamoq jazosi tayinlanmasdan turib, ko‘pincha chora sifatida 25000 dollar miqdorida jarima solinishi ham mumkin. Feloniya uchun (og‘irlashtiruvchi holda odam o‘ldirishdan tashqari) jarimaning eng katta miqdori Nyu-York Jinoyat Kodeksigi ko‘ra 5000 dollar, Kentukki Jinoyat Kodeksiga asosan esa 10000 dollar, Ogayo Jinoyat Kodeksiga asosan 20000 dollarni tashkil etadi.

Federal qonunchilik odam o‘limiga olib kelgan har qanday feloniya uchun 250000 dollargacha jarima summasini belgilab qo‘ygan. Aynan shu qonunchilikka ko‘ra jinoiy va yuridik shaxslarga nisbatan narkojinoyatlar uchun jarima miqdori astronomik raqamlarni tashkil etadi.

Mulkiy jazolar orasida Frantsiyada tarqalgan jazo turi bu – jarima. 1810-yilgacha jarimani jinoyatlar uchun emas, balki huquqbuzarliklar uchun belgilashgan. Hozirgi Jinoyat Kodeksida jarima jinoyatlar uchun ham belgilanishi mumkin.

Frantsuz jinoyat huquqida jarimaning ikki turi mavjud:

a) Oddiy pulli jarima – jismoniy shaxsga nisbatan jinoyat sodir etgani uchun 50 mln.gacha tayinlanishi mumkin;

b) Jarimaviy kunlar – davlat budjetiga mahkum tomonidan muntazam ravishda ma’lum miqdorda pul mablag’ini kiritish majburiyati. Jarimaviy kunlar jinoyatning og’irligiga qarab 360 kundan ko’p bo’lmagan muddatga belgilanadi.

Retsidiv huquqbuzarlik uchun jarimaning miqdori ikki barobarga ko’payadi. Jarimani to’lashdan bosh tortgan jismoniy shaxs majburiy tarzda qamoqqa olinadi, lekin bu chora voyaga yetmaganlar, 65 yoshdan oshganlar va soliq inspektori orqali jarimani to’lay olmasligi haqidagi ma’lumotnomani taqdim etganlarga nisbatan qo’llanilmaydi.

Germaniyadagi ikkinchi turdagi asosiy jazo pulli jarimadir. GFRda jarima kunli stavkalarda belgilanadi. Pulli jarimaning kunli stavkalarining eng kami – 5 to’liq kunli stavka bo’lsa, eng yuqori darajasi 360 to’liq kunli stavkalaridir. Kunli stavkaning muddati har bir holatda individual bo’ladi. Chunki sud mahkumning shaxsiy va mulkiy holatini hisobga oladi. Kunli stavka miqdori ikki mingdan o’n ming nemis markasigacha tayinlangan.

Qator hollarda pulli jarima ozodlikdan mahrum qilish jazosi bilan birgalikda tayinlanadi va bu umumiy qoidadan cheklanish bo’lib, pulli jarimaning asosiy chorasi sifatidagi huquqiy tabiatini o’zgartiradi. Pulli jarima to’lash qismlarga bo’lib yoki keyinga qoldirilib to’lanishi mumkin. Pulli jarima to’lanmasa jarima jazosi ozodlikdan mahrum etish jazosiga almashtirilishi mumkin. Bunda

ozodlikdan mahrum etishning bir kuni bir kunli pulli jarimaning stavkasi bilan teng qilib belgilangan.

NAZORAT SAVOLLARI:

1. Jarima tariqasidagi jazoni ijro etishning o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?
2. Jarima jazosini ixtiyoriy va majburiy ijro etish muddatlari?
3. Jarima jazosini to'lashni kechiktirish yoki bo'lib-bo'lib to'lash tartibi qanday?
4. Jarimani to'lashdan bo'yin tovlash oqibatlari nimalardan iborat?

5-mavzu. MUAYYAN HUQUQDAN MAHRUM QILISH TARIQASIDAGI JAZONI IJRO ETISH

- ♦ *Muayyan huquqdan mahrum qilish tariqasidagi jazoni ijro etish tartibi.*
- ♦ *Muayyan huquqdan mahrum qilish jazosini ijro etish inspekt-siyasi va korxonalar, muassasa, tashkilotlarning hukmi ijro etish borasidagi majburiyatlari.*
- ♦ *Mahkumning majburiyatlari.*

Muayyan huquqdan mahrum qilish tariqasidagi jazo Jinoyat Kodeksi 45-moddasida, Jinoyat-ijroiya kodeksining VI-bobi 21–25-moddalarida o‘z ifodasini topgan.

Jinoyat Kodeksi 45-moddasiga muvofiq, shaxsni muayyan huquqdan mahrum qilish sud tayinlagan muddat davomida aybdorning korxonalar, muassasalar yoki tashkilotlarda u yoki bu mansabni egallashini yoxud u yoki bu faoliyat bilan shug‘ullanishini ta‘qiqlashdan iboratdir. Ana shunday mansab yoki faoliyatining turi sud tomonidan ayblov hukmida ko‘rsatiladi.

Muayyan huquqdan mahrum qilish aybdorning mansabi yoki ish faoliyati bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan jinoyatni sodir etganligi uchun asosiy jazo tariqasida tayinlanganda – bir yildan besh yilgacha bo‘lgan muddatda, qo‘shimcha jazo tariqasida tayinlanganda – bir yildan uch yilgacha bo‘lgan muddatga belgilanadi

Agar muayyan huquqdan mahrum qilish aybdorga asosiy jazo tariqasida tayinlanmagan bo‘lsa, bunday jazo sud tomonidan

ushbu Kodeks maxsus qismining tegishli moddasida nazarda tutilgan har qanday turdagi jazoga qo'shimcha jazo tariqasida tayinlanishi mumkin .

Muayyan huquqdan mahrum qilish jazosi ozodlikdan mahrum qilish, intizomiy qismga jo'natish yoki qamoq jazosiga qo'shimcha jazo tariqasida tayinlangan bo'lsa, asosiy jazoning butun muddatiga, bundan tashqari sud hukmi bilan tayinlangan muddatga joriy etiladi va uning muddati hukm qonuniy kuchga kirgan vaqtdan boshlab hisoblanadi. Bu jazo boshqa asosiy jazolarga qo'shimcha jazo tariqasida tayinlanganda va mahkum shartli hukm qilinganda uning muddati hukm qonuniy kuchga kirgan vaqtdan boshlab hisoblanadi.

Jinoyat qonunida ham asosiy, ham qo'shimcha jazo sifatida tayinlanadigan jazolardan biri muayyan huquqdan mahrum qilish jazosi bo'lib, buni tayinlashdan bosh maqsad muayyan kasb, lavozimi va faoliyat bilan bog'liq holda sodir etiladigan jinoyatlarni sabablarini o'rganib bartaraf etish va oldini olishdir. O'z navbatida, muayyan huquqdan mahrum qilishning aniq ro'yxati berilmaydi, sud o'z hukmida mahkum qanday huquqlardan mahrum qilinganligini yoki qanday kasb, lavozimni egallashi mumkin emasligini aniq ko'rsatib o'tishi shart. Sud bu jazoni qo'shimcha jazo tariqasida qonunda ko'rsatilmagan hollarda ham tayinlashga haqli bo'ladi.

«Muayyan huquqdan mahrum qilish jazosining ijro etilish tartibi qachondan boshlanadi?» – degan savol barchani qiziqtirishi tabiiy.

Mazkur jazo turi asosiy jazo tariqasida tayinlanganida muddatning o'tishi hukm qonuniy kuchga kirgan kundan boshlansa, qo'shimcha jazo sifatida tayinlanganda esa muddatning o'tishi asosiy jazoni o'tab bo'lgan kunning ertasidan boshlanadi. Muayyan huquqdan mahrum qilish tariqasidagi jazo

ijrosi mahkumning doimiy yoki oxirgi yashash joyidagi, yashash manzili noma'lum bo'lsa mol-mulki to'rgan joydagi ichki ishlar organlarining jazolarni ijro etish inspeksiyasi tomonidan amalga oshiriladi. Lekin, qo'shimcha jazo tariqasida tayinlangan bo'lsa, unda asosiy jazoning mohiyatiga e'tibor bergan holda ijro etiladi. Masalan, axloq tuzatish ishlari jazosiga qo'shimcha jazo sifatida tayinlangan bo'lsa, mahkum jazosini o'tayotgan joydagi ichki ishlar organlarining jazoni ijro inspeksiyasi tomonidan ijro etiladi yoki bo'lmasa xizmat bo'yicha cheklash, qamoq, intizomiy qismga jo'natish yoxud ozodlikdan mahrum qilish kabi jazolarga qo'shimcha jazo tariqasida tayinlanganda jazoning ijrosi jazoni ijro etish organlari tomonidan amalga oshiriladi. Qonunda mahkum jazoni o'tash muddatidan oldin ozod qilingan yoki jazo boshqa yengilrog'i bilan almashtirilganda, jazo ijrosini davom ettirish mahkum yashash joyidagi inspeksiya zimmasiga o'tadi, deb yozib qo'yilgan. Bu bayonnoma bilan rasmiylashtirilib, mahkum yashab to'rgan ichki ishlar organlariga topshiriladi.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 22-moddasida ichki ishlar organlarining majburiyatlari bayon qilingan:

- muayyan huquqdan mahrum qilingan mahkumlarni ro'y-xatga oladi;
- mahkum ishlaydigan korxonada, muassasa, tashkilot ma'muriyatiga va muayyan faoliyat turi bilan shug'ullanish uchun berilgan ruxsatnomani bekor qilishga vakolatli organga hukm talablarini ijro etish to'g'risida xabarnoma yuboradi;
- mahkumning hukmda ko'rsatilgan ta'qiqlarga rioya etishini tekshiradi;
- mahkum ishlaydigan korxonada, muassasa, tashkilot ma'muriyati, shuningdek, muayyan faoliyat turi bilan

shugʻullanish uchun berilgan ruxsatnomani bekor qilishga vakolatli organlar tomonidan hukm talablari qanday bajari-
layotganligini tekshiradi;

- mahkum harbiy yoki muqobil xizmatga chaqirilgan yoxud kirgan taqdirda inspeksiya hukmning nusxasini mudofaa ishlari boʻlimiga yoki mahkum xizmatni oʻtayotgan joyga yuboradi.

Shuningdek, qonunda mahkum ishlaydigan korxonada, muas-
sasa, tashkilot maʼmuriyatining hukmni ijro etish borasidagi majburiyatlari bayon qilingan (JIK 23-modda). Jumladan, maʼmuriyat mahkumni hukmda koʻrsatilgan jazoga koʻra: uch kun ichida egallash yoki shugʻullanish huquqidan mahrum etilgan lavozimdan yoki mehnat faoliyatidan ozod qiladi:

- uch kun ichida egallash yoki shugʻullanish huquqidan mahrum etilgan lavozimdan yoki mehnat faoliyatidan ozod qiladi;
- jazolarni ijro etish inspeksiyasiga hukm talablari ijro etilishi toʻgʻrisidagi tegishli hujjatlarni ilova qiladi, xat yoʻllaydi.

Qonunda, shuningdek, mahkum muqobil xizmatga chaqiril-
ganda jazoni ijro etish inspeksiyasining vazifasi ham belgilab qoʻyilgan. Unga koʻra inspeksiya hukmning nusxasini mudofaa ishlari boʻlimiga yoki mahkum xizmatni oʻtayotgan joyga yuboradi.

Muayyan huquqdan mahrum qilish tariqasidagi jazoni oʻta-
yotgan mahkum oʻz navbatida muayyan huquq va majburiyatlarga ega.

Hukm talablarini bajarish jazolarni ijro etish inspeksiyasiga mazkur jazoni oʻtash bilan bogʻliq boʻlgan hujjatlarni taqdim etish, yashash va ish joyiga oʻzgarishlar yoki mehnat shartnomasi bekor qilinganligi haqida inspeksiyani xabardor qiladi.

Jamoat yoki kasbiy faoliyatning ma'lum bir turini cheklash ushbu faoliyat natijasida jinoyat sodir etib, qonunda belgilangan hollarda u bilan bog'liq bo'lmasa ham belgilanishi mumkin.

Muayyan huquqdan mahrum qilish tariqasidagi jazoning muddati tugashi bilan jazoni ijro etish inspeksiyasi bu haqda bayonnoma tuzadi va bu bayonnomani mahkumga taqdim etadi. Mahkum bu bayonnomani o'z ish joyiga topshirishi kerak. Inspektsiya taqdimnomasiga binoan, mahkum jazo muddatidan avval ozod qilinishi mumkin

Qo'shimcha oqibatlariga mahkumga nisbatan amalga oshadigan va hukmda alohida belgilanmagan oqibatlar kiradi. Ular qatoriga ma'lum mansabni egallash huquqidan mahrum qilish, umumiy saylovlar natijasida paydo bo'lgan huquqlarni olib qo'yish, saylash va saylanish kabilar kiradi.

Muayyan huquqdan mahrum qilish jazosini tayinlashdan maqsad mahkumning bevosita egallab to'rgan lavozimi, kasbi yoki shug'ullanadigan faoliyati bilan bog'liq holatlarda jinoyat sodir etilganligi sababli bunday jinoyatning davom ettirilishini yoki yana sodir bo'lishligini oldini olish hisoblanadi. Muayyan huquqdan mahrum qilish qo'shimcha jazo tariqasida tayinlangan hollarda asosiy jazoni ijro etayotgan muassasa ma'muriyati asosiy jazo muddatining tugashiga 20 kun qolganda, jazodan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod etilganda yoki jazo yengilroq jazo bilan almashtirilganda ozod etish kuni u yashagan turar joydagi ichki ishlar bo'limiga hukmning nusxasini yuboradi. Ozod etilganligi to'g'risidagi ma'lumotnomada ham qo'shimcha jazo mavjudligi ko'rsatilishi shart.

Muayyan huquqdan mahrum qilish jazosi to'g'risidagi sud hukm ijrosini nazorat qilishni tashkil etish O'zbekiston Respublikasi IIV JIEBB ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq

bo'lmagan jazolarni ijro etish boshqarmasi, viloyatlar IIB, Toshkent shahar IIBB ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan jazolarni ijro etish bo'limi va bo'linmalari zimmasiga yuklatiladi. Joylarda (shahar va tumanlarda) sud hukmlarining ijrosini mahkumlarning turar joylari bo'yicha IIBlari jazoni ijro etish inspeksiyalari tomonidan amalga oshiriladi. Muayyan huquqdan mahrum qilingan mahkumlarga nisbatan tezkor qidiruv ishlari O'zbekiston Respublikasi IIV me'yoriy hujjatlariga asosan olib boriladi.

Jazoni ijro etish inspeksiyasi xodimlari quyidagi tadbirlarni amalga oshiradilar:

- mahkumlarni ro'yxatga oladilar;
- sud hukmlarining bajarilishini ta'minlash yuzasidan 5 kun ichida:

a) mahkum ishlaydigan korxonada, muassasa, tashkilot ma'muriyatiga yoki muayyan faoliyat turi bilan shug'ullanish uchun berilgan ruxsatnomani bekor qilish vakolatli organga hukm talablarini ijro etish to'g'risida xabarnoma yuboradi;

b) mahkumning hukmda ko'rsatilgan ta'qiq'larga rioya etishini tekshiradi.

Mahkum ishlaydigan korxonada ma'muriyati jazolarni ijro etish inspeksiyasidan xabarnoma olgan kundan boshlab uch kun ichida quyidagilarni amalga oshirishga majbur:

a) mahkum egallash va shug'ullanish huquqidan mahrum etilgan lavozimdan yoki mehnat faoliyati turidan uni ozod qilish;

b) jazolarni ijro etish inspeksiyasiga hukm talablarini ijro etilganligi to'g'risida tegishli hujjatlarni ilova etgan holda xabar yo'llash;

d) mahkum boshqa ishga o'tkazilgan yoki u bilan to'zilgan mehnat shartnomasi bekor qilingan taqdirda, bu haqda jazolarni ijro etish inspeksiyasiga xabar qilish.

Shuningdek, jazoni ijro etish inspeksiyasi hukm ijrosining bajarilishini nazorat qilish davrida kamida har chorakda bir marotaba mahkum ishlaydigan korxonada muassasa, tashkilot ma'muriyati, shuningdek, muayyan faoliyat turi bilan shug'ullanish uchun berilgan ruxsatnomani bekor qilishga vakolatli organlar hamda mahkum tomonidan hukm talablari qanday bajarilayotganligini tekshirib turadi va bu haqda ma'lumotnoma to'zib, boshqa hujjatlar bilan birga shaxsiy yig'ma jildga qo'shib boradi. Sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi (ajrimi, qarori) mahkumni hibsga olish uchun asos bo'ladi.

Ozodlikdan mahrum qilish joylaridan kelib tushgan hukm nusxalari IIB ro'yxatiga olinib, rahbariyatning yozma ko'rsatmasiga binoan jazoni ijro etish inspeksiyasi xodimiga topshiriladi.

Shu kunning o'zida jazoni ijro etish inspeksiyasi tomonidan mahkumlarni hisobga olish jurnalida qayd qilinib, unga nisbatan yig'ma jild ochiladi. Bundan tashqari, inspeksiya hukm chiqargan sudga mahkumning hisobga olinganligi to'g'risida zudlik bilan xabarnoma, ichki ishlar bo'limining pasport bo'limiga mahkumlarning turar joyini o'zgartirish hollarini nazorat qilib turish uchun qo'riqchi varaqasi to'lg'azib yuboradi.

Sud tomonidan tayinlangan jazoni ijro etishda pasport bo'limi xodimlariga ham ma'lum majburiyatlar yuklanilishi tabiiy. Ular muayyan huquqdan mahrum qilingan mahkum turar joyidan ro'yxatdan o'tmoqchi bo'lganida bu haqida jazoni ijro etish inspeksiyasiga darhol xabar qiladi hamda nazorat varaqasiga tegishli yozuv kiritadi, ozodlikdan mahrum qilish joylaridan kelgan mahkumlarni ro'yxatga olish davrida ularning ma'lumotnomasida muayyan huquqdan mahrum qilish tariqasidagi qo'shimcha jazo to'g'risidagi belgi bo'ladigan bo'lsa, bu haqda ham jazoni ijro etish inspeksiyasi xodimiga darhol

xabar berishi lozim. Inspektsiya xodini bu xabarni olishi bilan uning hukmini (ajrimini) so'rab u jazo o'tagan joyga so'rovnoma yuboradi.

NAZORAT SAVOLLARI:

1. Muayyan huquqdan mahrum qilish tariqasidagi jazoni ijro etish tartibi qanday?
2. Jazolarni ijro etish inspektsiyasining qanday majburiyatlari bor?
3. Korxonada, muassasa, tashkilot ma'muriyatining hukmini ijro etish borasidagi majburiyatlari nimalardan iborat?
4. Muayyan huquqdan mahrum qilish tariqasidagi jazoni ijro etishda mahkum qanday majburiyatlarni bajaradi?

6-mavzu. AXLOQ TUZATISH ISHLARI TARIQASIDAGI JAZONI IJRO ETISH ASOSLARI VA TARTIBI

- ◆ *Axloq tuzatish tariqasidagi jazoni ijro etish tartibi.*
- ◆ *Axloq tuzatish ishlari muddatini hisoblash.*
- ◆ *Axloq tuzatish ishlari tariqasidagi jazodan bo'yin tovlash oqibatlari.*

Jinoyat Kodeksining 46-moddasiga binoan: «Axloq tuzatish ishlari shaxs ish haqining o'n foizidan o'ttiz foizigacha miqdorini davlat daromadi hisobiga ushlab qolgan holda mehnatga majburan jalb qilishdan iborat bo'lib, jazo sudning hukmiga muvofiq mahkumning o'z ish joyi yoki mazkur jazo ijrosini nazorat qiluvchi organlar belgilab beradigan boshqa joylarda o'taladi.

Axloq tuzatish ishlari olti oydan uch yilgacha muddatga tayinlanadi.

Axloq tuzatish ishlari pensiya yoshiga yetganlarga, mehnatga qobiliyatsizlarga, homilador ayollarga, yosh bolasini boqish uchun ta'tilda bo'lgan ayollarga va harbiy xizmatchilarga nisbatan qo'llanilmaydi.

Axloq tuzatish ishlari tariqasidagi jazoning ijrosi qonuniy kuchga kirgan sud hukmiga (ajrimiga) muvofiq mahkumning o'z ish joyida yoki mazkur jazo ijrosini nazorat qiluvchi organlar belgilab beradigan boshqa joylarda o'taladi.

Axloq tuzatish ishlari tariqasidagi jazoga hukm qilingan shaxslar O'zbekiston Respublikasi qonunlarida va sud hukmida ko'zda tutilgan cheklanishlardan tashqari O'zbekiston

Respublikasi fuqarolari uchun belgilangan barcha huquqlardan foydalanadilar va majburiyatlarni bajaradilar. Bu qoida O'zbekiston Respublikasi hududida shunday jazoni o'tayotgan chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarga nisbatan ham qo'llaniladi.

Axloq tuzatish ishlari mulkchilik shaklidan qat'i nazar, korxonalar, muassasalar va tashkilotlarda o'taladi.

Agar shaxs sud tomonidan tayinlangan axloq tuzatish ishlari muddatining jami bo'lib o'ndan bir qismidan ko'prog'ini o'tashdan bo'yin tovlasa, sud axloq tuzatish ishlarining o'talmagan muddatini xuddi shu muddatga ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo bilan almashtiradi. Jazoni o'tashdan bo'yin tovlagan vaqt jazoning o'talgan muddatiga qo'shib hisoblanmaydi».

Axloq tuzatish ishlariga hukm qilingan mahkumning jazoni o'tash tartibi o'ziga xos xususiyatga ega, ya'ni bu jazoni o'tash tartibi ikki xil yo'l bilan amalga oshiriladi:

Mahkumning o'z ish joyida jazoni o'tashi;

Ichki ishlar organlari tomonidan belgilangan joyda jazoni o'tashlik.

Zero, Jinoyat-ijroiya kodeksining 26-moddasida ham xuddi shu narsa belgilab qo'yilgan: «Axloq tuzatish ishlari tariqasidagi jazo ijrosi mahkumning yashash joyidagi ichki ishlar organlarining jazolarni ijro etish inspeksiyasi tomonidan amalga oshiriladi.

Mahkum doimiy yashash joyiga ega bo'lmagan taqdirda hukmning ijrosi hukm chiqarilgan joydagi jazolarni ijro etish inspeksiyasi zimmasiga yuklanadi.

Axloq tuzatish ishlari korxonalarda, muassasalarda va tashkilotlarda o'taladi.

Jazoni o'z ish joyida o'tash sharti bilan axloq tuzatish ishlariga hukm qilingan shaxslar sudlangunga qadar o'zlari ishlagan

korxonada, muassasa yoki tashkilotda mehnat faoliyatini davom ettiraveradilar.

Jazoni boshqa joylarda o'tash sharti bilan axloq tuzatish ishlariga hukm qilingan shaxslar jazolarni ijro etish inspeksiyasi belgilab beradigan korxonada, muassasa va tashkilotlarga yuboriladi. Voyaga yetmagan mahkumlar yashash joyidagi korxonada, muassasa va tashkilotlarga yuboriladi».

Voyaga yetmaganlarning axloq tuzatish ishlari jazosini o'tash xususiyatlari Jinoyat Kodeksining 83-moddasida yoritib berilgan:

«Axloq tuzatish ishlari faqat mehnatga layoqatli voyaga yetmaganlarga nisbatan o'z ish joyida o'tash, aybdor hech qayerda ishlamasa, ushbu jazo ijrosini nazorat qiluvchi organlar belgilab beradigan o'zi yashaydigan hududdagi boshqa joylarda o'tash tariqasida bir oydan bir yilgacha muddatga tayinlanadi.

Voyaga yetmagan shaxs tayinlangan axloq tuzatish ishlarining o'ndan bir qismidan ko'prog'ini o'tashdan bo'yin tovlasa, sud bu jazoning o'talmagan qismini axloq tuzatish ishlarining har uch kunini qamoqning bir kuniga tenglashtirgan holda hisoblab, qamoq jazosi bilan almashtiradi, ammo bu muddat uch oydan oshmasligi kerak».

Agar sud mahkumning o'z ish joyida o'tashi mumkin emas degan qarorga kelsa, unda mahkum ichki ishlar organlari belgilab bergan joyda jazoni o'tashlik uchun yuborilishi mumkin. Ammo, har ikkala joy ham jazoni ijro etish inspeksiyasi tomonidan nazorat qilinadi. Mahkum doimiy yashash joyiga ega bo'lmagan taqdirda esa hukmning ijrosi hukm chiqarilgan joydagi jazolarni ijro etish inspeksiyasi zimmasiga yuklanadi. Axloq tuzatish ishlariga hukm qilingan shaxs va jazoni o'tashni nazorat qiluvchi inspeksiya o'rtasidagi munosabat ularning huquq va majburiyatlari asosida tartibga solinadi.

Jazolarni ijro etish inspektsiyasining majburiyatlari:

- axloq tuzatish ishlariga hukm qilingan shaxslarni ro'yxatga oladi;
- mahkumga jazoni o'tashning tartibi va shartlarini tushuntiradi;
- boshqa joylarda o'taladigan axloq tuzatish ishlariga hukm qilingan shaxslarni ishga jo'natadi;
- mahkumlar tomonidan jazoni o'tash shartlariga rioya etilishini tekshiradi;
- mahkum ishlaydigan korxonaga, muassasa va tashkilot ma'muriyati tomonidan hukm talablari ijro etilishini tekshiradi;
- mahkumni qidirib topish yuzasidan dastlabki tadbirlarni o'tkazadi, zarur materiallarni tayyorlaydi va tegishli xizmatga oshiradi;
- axloq tuzatish ishlarini boshqa joylarda o'tayotgan shaxslar bilan to'zilgan mehnat shartnomasini bekor qilish uchun ruxsatnoma berish masalasini ko'rib chiqadi;

Bundan tashqari, inspektsiya zarur hollarda mahkumlarni mehnat birjalari bilan to'zilgan shartnomalari asosida ishga jo'natadi. Shuningdek, inspektsiya mahkumni ishdan bo'sh va dam olish vaqtlarida tegishli joylardan ketib qolmasligini, jamoat va dam olish joylarda bo'linmasligini, ma'lum vaqtlarda inspektsiya ro'yxatidan o'tib ketishligini talab qilishi mumkin.

Jazoni ijro etish inspektsiyasining vazifalari korxonaga, tashkilot yoki muassasa ma'muriyatining vazifalari bilan moslashtirilishi dardkor.

Jumladan, ma'muriyat mahkumni ish bilan ta'minlashi, uning ish haqidan sud hukmida belgilangan foiz miqdorida chegirib qolishi va chegirib qolingan qiymatni davlat foydasiga o'tkazishi, mahkumga nisbatan qo'llanilgan rag'batlantirish va intizomiy jazo choralari haqida, uning jazoni o'tashdan bo'yin tovlagani, boshqa

ishga o'tkazilganligi yoki u bilan mehnat shartnomasi bekor qilinganligi haqida jazolarni ijro etish inspeksiyasini xabardor etishi lozim.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 29-moddasida belgilanishicha, mazkur jazoni o'tashga hukm qilingan shaxs hukm talablarini bajarishga, jazolarni ijro etish inspeksiyasiga ushbu jazoni o'tash bilan bog'liq hujjatlarni taqdim etishga, yashash va ish joyidagi o'zgarishlar yoki mehnat shartnomasi bekor qilinganligi haqida inspeksiyani xabardor qilib turishga, chaqiruvga binoan inspeksiyada hozir bo'lishga majbur. Mahkum hozir bo'lmagan taqdirda majburan keltirilishi ham mumkin. Shuningdek, jazolarni ijro etish inspeksiyasi belgilaydigan joylarda jazoni o'tash muddati davomida inspeksiyaning yozma ruxsatisiz mehnat shartnomasini mahkumning tashabbusi bilan bekor qilish mumkin emas. Agar inspeksiya ruxsatnoma berishni rad etsa, manfaatdor shaxs ma'muriy tartibda yuqori turuvchi davlat organi yoki mansabdor shaxsga yohud sudga shikoyat qilishi mumkin. «Fuqarolarning murojaatlari to'g'risida»gi qonunga muvofiq shikoyatni olgan mansabdor shaxs bir oy ichida belgilangan tartibda javob berishi lozim.

Axloq tuzatish ishlari jazosi muddatini hisoblash ishlari qachondan boshlanishini bilish muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. Bu Jinoyat-ijroiya kodeksining 30-moddasida o'z ifodasini topgan. Axloq tuzatish ishlari muddati mahkum ishlagan va uning ish haqidan ushlab qolingan davr mobaynidagi yillar, oylar va kunlar bilan hisoblanadi, to'g'riroq qilib aytganda, jazoni o'tash muddati mahkum belgilangan joyda ishlagan kundan boshlanadi. Shuning bilan birga aynan ana shu kundan boshlab mahkumga ish haqi tayinlanib, undan tegishli ravishda ushlab qolinsa boshlaydi. Mahkumning hukmda ko'rsatilgan muddat mobaynida mehnat qilishdan bo'yin tovlagan yoki sababsiz ishga chiqmagan

vaqtlari muddatni hisoblashga qo'shilmasligi mumkin. Natijada hukmda ko'rsatilgan muddat umumiy vaqtdan ham ortib ketishi mumkin. Agar mahkum kasalligi yoki boshqa ijobiy sabablarga ko'ra ishga chiqa olmagan bo'lsa, bu vaqt jazoni hisoblash vaqtiga qo'shiladi. Qonunga binoan, mahkum umumiy jazo muddatiga, ma'muriyatning aybi bilan ishlanmagan vaqti ham jazo muddatiga qo'shib hisoblanadi, lekin bu vaqt ma'muriyat tomonidan ish haqi to'lash bilan bog'liq bo'lishi kerak.

Axloq tuzatish ishlariga hukm qilingan shaxslarning jazoni o'tash vaqtlari ish stajiga qo'shiladi.

Quyidagilar jazoni o'tash muddatiga qo'shib hisoblanmaydi:

- qonun hujjatlariga muvofiq vaqtincha mehnatga qobiliyatsizlik nafaqasi to'lanmaydigan vaqti;
- qamoq tariqasidagi ma'muriy jazoni o'tash vaqti, boshqa jinoyat sodir etganligi munosabati bilan qamoqda saqlangan vaqt;

Jinoyat-ijroiya qonunchiligiga ko'ra, mahkumning ish joyi va yashash manzili o'zgarsa, ko'pi bilan 10 kun ichida jazoni ijro etish inspeksiyasiga xabar berishi kerak.

Axloq tuzatish ishlariga hukm qilingan mahkumlar mehnat ta'tilidan tashqari boshqa barcha ijtimoiy ta'tillarga chiqish huquqiga ega. Bunda faqat mehnat ta'tili jazoni ijro etish inspeksiyasining ruxsati bilan beriladi. Axloq tuzatish ishlariga hukm qilingan shaxslarning jazoni o'tash vaqtining ish stajiga qo'shilishi mahkumlar manfaatini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi.

Axloq tuzatish ishlariga hukm qilingan mahkumlar o'rtasida shaxsiy kartochkalar olib boriladi. Bu kartochkalar mahkumlar xulq-atvori va intizomini ko'rsatib berishga xizmat qiladi. Unda mahkumga berilgan rag'batlantiruvchi yoki intizomiy choralar yozib boriladi. Bu mahkumning muddatidan avval ozod qilish yoki qilmaslik jarayonida katta ahamiyatga ega bo'ladi.

Mahkum o'zboshimchalik bilan ishga chiqmay, yashash joyidan ham yashirinsa, u holda jazoni o'tashdan ashshadiy bo'yin tovlash, deb qidiruv e'lon qilinadi va jazoni ozodlikdan mahrum qilish jazosi bilan almashtirilishiga sabab bo'lishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi IIVning 298-sonli buyrug'ida Ichki ishlar organlarining axloq tuzatish tariqasidagi jazolarni ijro etishdagi vazifalar belgilab berilgan.⁸

Axloq tuzatish ishlari tariqasidagi jazoni ijro etuvchi organ tomonidan:

a) axloq tuzatish ishlariga hukm qilinganlarning hisobi olib boriladi;

b) mahkumga jazoni o'tashning tartibi va shartlari tushuntiriladi;

d) boshqa joylarda o'taladigan axloq tuzatish ishlariga hukm qilinganlar belgilangan tartibda ishga yuboriladilar va o'z vaqtida yetib borilishi nazorat qilinadi. Jazoni o'z ish joyida o'tashga hukm qilinganlarga zarur bo'lganda ishga joylashishga yordam beriladi;

e) axloq tuzatish ishlarini o'tayotgan mahkumlarning ish haqidan o'z vaqtida va to'g'ri haq ushlab qolish hamda ushlab qolingan pul miqdorini belgilangan tartibda va o'z vaqtida davlat foydasiga o'tkazish, korxonaga ma'muriyati tomonidan axloq tuzatish ishlarini qonunchilikda belgilangan o'tash shartlariga rioya qilinishi, jazoni o'tab bo'lganlarning mehnat daftarchalariga tegishli yozuvlarni to'g'ri kiritilishi ustidan nazorat olib boriladi. Tekshirish vaqti-vaqti bilan

* O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 06.06.2001 yilgi 247-41 «s»-sonli «Jinoyatchilikka qarshi kurashda O'zbekiston Respublikasi IIV Profilaktika xizmatining rolini kuchaytirish to'g'risida»gi qarorining ijrosini ta'minlash maqsadida «Axloq tuzatish ishlari, muayyan huquqdan mahrum qilish tariqasidagi jazolarni ijro etish va shartli hukm qilinganlarni nazorat qilish tartibiga oid Yo'riqnomani tasdiqlash to'g'risida» gi 298-sonli buyrug'i.

axloq tuzatish ishlari jazosini o'tash davomida yiliga kamida ikki marotaba bevosita korxonaning o'zida amalga oshiriladi. Tekshiruv yakuni to'g'risida 2 nusxada dalolatnoma tuziladi. Bir nusxasi korxonada, ikkinchi nusxasi esa korxonada ma'muriyati vakilining tanishganlik haqidagi imzosi bilan jazoni ijro etish inspeksiyasida saqlanadi;

f) mahkum jazo muddatini qonunda belgilangan qismini o'tab bo'lganidan so'ng bir oylik muddat ichida uni jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish yoki jazoning o'talmagan qismini yengilroq bilan almashtirishga taqdim qilish yoki rad etish haqida qaror chiqarilishi mumkin;

g) axloq tuzatish ishlariga hukm qilinganlar jazoni o'tash davomida mehnatga yaroqsiz bo'lib qolsalar yohud pensiya yoshiga yetgan hollarda, shuningdek ayollar homiladorlik va tug'ish ta'tiliga chiqsalar, ularni jazoni o'tashdan ozod qilish haqida sudga taqdimnoma kiritiladi;

h) jazoning mazkur turlarini ijro etuvchi organlarning chaqiruviga uzrsiz sabablarga ko'ra kelishdan bosh tortgan shaxslarga nisbatan majburiy olib kelish haqida qaror chiqariladi;

i) mahkumni qidirib topish yuzasidan dastlabki tadbirlar o'tkaziladi, zarur materiallar tayyorlanadi va tegishli jinoyat qidiruv xizmatiga oshiriladi;

j) jazo o'tashdan bosh tortgan shaxslarga nisbatan O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining talablaridan kelib chiqib axloq tuzatish ishlarining o'talmay qolgan muddatini ozodlikdan mahrum qilish jazosi bilan voyaga yetmagan shaxslarga nisbatan esa qamoq jazosi bilan almashtirish haqida sudga taqdimnoma kiritiladi;

k) yilning har choragida IIBga ijro uchun yuboriladigan hukmlari sud organlarining shu masalaga oid ma'lumotlari bilan solishtiriladi va natijasi dalolatnoma tuzish bilan

rasmiylashtirilib, aniqlangan kamchiliklarni bartaraf qilish choralari ko'riladi;

Qoraqalpog'iston Respublikasi IIV, Toshkent shahar IIBB, viloyatlar HB ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan jazolarni ijrosini nazorat qilish bo'lim va bo'linmalari:

a) jazolarni ijro etish inspeksiyalari ustidan tashkiliy metodik rahbarlikni amalga oshiradi, ularning faoliyatlarini doimiy tekshiruvdan o'tkazib turadilar, ularga amaliy yordam ko'rsatadilar, ijobiy tajribalarni tadbiiq qiladilar, ularning ish usullari va shakllarini yanada takomillashtirib, xodimlarning kasb mahoratini oshirib borish choralari ko'radilar;

b) yilning har choragida jazoni ijro etish inspeksiyalari bilan sud organlari o'rtasida ijroga yuborilgan hukmlar to'g'risidagi ma'lumotlarni solishtirish o'tkazilishini ta'minlaydilar hamda nazorat olib boradilar. Shuni ta'kidlash joizki, doimiy tekshiruvlar yiliga kamida ikki marta muntazam amalga oshirilishi darkor.

Shahar va tuman Ichki ishlar boshqarmalari va bo'limlarining jazoni ijro etish inspeksiyalari ustidan kundalik rahbarlik shu organlar boshliqlariga yuklanadi. Ijroga kelgan hujjatlar shahar yoki tuman IIBning qayd jurnalida kelgan kunning o'zida maxsus tiqilgan, raqamlangan va muhrlangan hisob jurnalida qayd etiladi. Sud hukmi (ajrimi) da, uning ijrosi uchun to'sqinlik qiluvchi tushunmovchiliklar bo'lsa, jazoni ijro etish inspeksiyasi uch qunlik muddat ichida hukm (ajrim) chiqargan sudga ularni bartaraf etishlarini so'rab murojaat etishi lozim.

Inspeksiya tomonidan hukm (ajrim) nusxasi ro'yxatga olinganidan so'ng shu kunning o'zida har bir mahkumga hisob varaqasi to'ldirilib, shaxsiy hujjatlar yig'ma jildi yurgiziladi. Ozodlikdan mahrum qilish jazosining o'talmagan qismi axloq tuzatish ishlari bilan almashtirilganda, mahkumlarga yangi

yig'ima jild tugatilmasdan, balki ular jazo o'tagan jazoni ijro etish muassasasidagi shaxsiy yig'ima jildlari davom etiriladi. Shaxsiy yig'ima jildda mahkumning jazosini o'tashga taalluqli bo'lgan barcha hujjatlar hamda hukinning (ajrimning) nusxalari saqlanadi. Shaxsiy yig'ima jilddagi hujjatlar tiqilgan, raqamlangan va muqovaning ichki tomonidan ro'yxatga kiritilgan bo'lib, shaxsiy yig'ima jildning va hisob varaqasining tartib raqamlari hukm nusxasining hisob jurnalida qayd etilgan raqamiga mos bo'ladi. Mahkumlarga tegishli bo'lgan shaxsiy yig'ima jildlar temir shkafalarda saqlanib, ish kuni tugaganidan so'ng shkafalar qulflanib, muhrlanadi.

Jazoni ijro etish inspeksiyasi xodimlari mahkumning hisobga olinganligi haqida uning yashash joyidagi ichki ishlar idora rahbariga kerakli profilaktika tadbirlarini o'tkazish zarurligi to'g'risida bildirgi orqali xabar qiladi va ichki ishlar idora rahbari ushbu bildirgini mahkumning turar joyi bo'yicha mas'ul bo'lgan profilaktika xodimiga kerakli ko'rsatmalar berib topshiradi. Profilaktika xodimi mahkum bilan olib borilayotgan profilaktika ishlar haqida jazoni ijro etish inspeksiyasini vaqti-vaqti bilan (chorak davomida kamida bir marotaba) yozma ravishda xabardor qilib turadi.

Har bir mahkum hisobga olinganidan so'ng suhbat o'tkazish uchun jazoni ijro etish inspeksiyasiga chaqirilib, ularga axloq tuzatish ishini o'tash tartibi, shart – sharoitlari hamda unga nisbatan qo'llanilishi mumkin bo'lgan rag'batlantirish va jazolash choralari haqida tushintiriladi. Ish joyida inspeksiya tomonidan keyingi kundan kechiktirilmasdan aniqlanib, ma'muriyatga hukm (ajrim) nusxasi va xabarnoma yuboriladi. Agarda mahkumning ish joyini aniqlash davomida uning bo'shab ketganligi aniqlansa, jazoni ijro etish taklif qiladi va zarur bo'lgan ishga joylashishiga yordam beradi.

Boshqa joylarda axloq tuzatish ishiga hukm etilganlar kerakli hujjatlar rasmiylashtirilganidan so'ng, jazoni ijro etish inspeksiyasiga chaqirtirilib, avvalgi ish joyida ishlayotgan bo'lsa, u yerdan darhol bo'shattirilib, belgilangan tartibda ishga yuboriladi. Bu holatda mahkumga xabarnoma beriladi va uni bir nusxasi mahkum ishga yuborilayotgan joydagi jazoni ijro etish inspeksiyasiga uning yetib kelishini nazorat qilish uchun yuboriladi, ikkinchi nusxasi yozishmalar jildiga tikib qo'yiladi. Agar mahkum ko'rsatmada belgilangan muddatda yuborilgan joyga yetib bormasa, uch kundan kechiktirmay u yerdagi jazoni ijro etish inspeksiyasi uni yuborgan ichki ishlar bo'limiga bu haqda xabar qiladi va shu bilan birgalikda korxonaga ma'muriyatiga hukm (ajrim) nusxasi va xabarnoma yuboriladi.

Mahkum mehnatga qobiliyatsizligi uchun jazo muddatini o'tay olmasligi to'g'risida inspeksiyasiga ariza bilan murojaat etsa, u tibbiy tekshiruvga yuboriladi va tekshiruv xulosasiga ko'ra, agar mahkum qonunchilikda belgilangan tartibda mehnatga yaroqsiz, deb topilgan bo'lsa, inspeksiya tomonidan qolgan jazo muddatini o'tishdan ozod qilish to'g'risida sudga taqdimnoma kiritiladi.

Ushlab qolish, jami ish haqida soliq va boshqa to'lovlarni istisno qilmagan holda, shuningdek, mahkumlarga ijro hujjatlari bo'yicha da'volar mavjudligidan qat'iy nazar amalga oshiriladi va oyning ikkinchi yarmi uchun to'langan ish haqidan bo'shagach esa oyning ishlagan qismi uchun olinadi.

Axloq tuzatish ishlari bo'yicha yana bir muhim narsa, mahkumning ishlagan kunlari va oyligidan ushlanib o'tkazilgan pullar to'g'risidagi ma'lumotlar davlat banki muassasalarining joriy schyotlariga ko'chirma asosida ularni hisob varaqalariga 3 kun mobaynida kiritilishi kerak. Hisob ma'lumotlari va to'lov qog'ozlari maxsus jildlarga tikiladi.

Sud hukm bekor qilingan hamma holatlarda inspeksiya tomonidan oylik ish haqidan ushlab qolingani hamma pullar mahkumga qaytarib beriladi va hukmning o'zgartirilishi yoki bekor qilish haqidagi sudning ajrimi (qarori) pullarning qaytarib berilishiga asos bo'lib hisoblanadi. Jazoni ijro etish inspeksiya jazo o'tashdan yashirib yo'rgan mahkumlarning qidiruvi yuzasidan quyidagi tadbirlarni amalga oshirib, yashash joyidan yashiringanlarni izlash, ularning tanishlaridan va qarindoshlaridan so'rash yo'li bilan uning taxminiy yashab to'rgan joyidan tashqaridagi aloqalarini aniqlashdan iborat. Yashirib yo'rgan mahkumni manzillar ma'lumotnomasi, mudofaa ishlari bo'limi, qishloq va shahar o'z-o'zini boshqaruv organlari, turar joy idoralari hamda shartnoma asosida boshqa viloyatlarga ishga yuboradigan tashkilotlar orqali aniqlash choralari ko'riladi. Jazolarni ijro etish inspeksiya tomonidan kadrlar bo'limi orqali mahkumning qayerda ekanligini bilish maqsadida birga ishlaganlarni aniqlash va yashirib yo'rganini topishga yordam beradigan boshqa ma'lumotlar olinadi, daydib yo'rgan shaxslarni qabul qilib, taqsimlash joylarida, tibbiy hushyorxonalarda, o'likxona va boshqa tibbiy muassasalarda qidirilayotgan shaxsning ko'ngilsiz voqea yoki jinoyat qurboni bo'lmaganligi tekshiriladi, qidirilayotgan shaxsning tanishlarini va qarindoshlarining yashash joylari qayerdaligini aniqlash maqsadida boshqa viloyat, tuman ichki ishlar bo'limlariga so'rov xatlari yuboriladi, jazoni ijro etish inspeksiya joylashgan joydagi IIV, IIB hisoblari bo'yicha hamda shahar va tuman ichki ishlar bo'limlari hisobidan yashirib yo'rgan mahkumni topish maqsadida uni sudlanganlar, saqlanayotganlar, tutib turilganlar va qidiruvdagi hisobini tekshirish orqali izlanadi. Birlamchi harakatlardan olingan hujjatlar (ma'lumotlar) mahkumning shaxsiy yig'ma jild ichidagi alohida jildda yig'iladi. Agar bir oy muddat ichida qidirilayotgan

shaxsni aniqlashning iloji bo'lmasa, yig'ilgan hamma hujjatlar, xulosa hamda sud hukmining nusxasi bilan mahkumning doimiy turar joyi bo'yicha jinoyat qidiruv xizmatiga beriladi.

Axloq tuzatish ishiga hukm qilingan shaxslar quyidagi asoslarda jazoni o'tashdan ozod qilinadi va hisobdan chiqariladi: sud hukmi bilan belgilangan jazo muddatini o'tab bo'lganda; amnistiya akti qo'llanganda; afv etilishi sababli; sud hukmi bekor bo'lgani uchun jinoiy ish yotqizilgan taqdirda; hukm bo'yicha belgilangan jazo turi o'zgartirilganda; O'zbekiston Respublikasi jinoyat qonunining tegishli moddalari asosida muddatidan ilgari shartli ravishda ozod etilganda va qonunda ko'rsatilgan boshqa asoslarda.

Jazo o'tashdan ozod qilinganlardan tashqari quyidagi hollarda ham mahkumlar hisobdan chiqariladi:

a) yashash joyini o'zgartirganligi sababli jazoni ijro etish inspeksiya xizmat qilayotgan hududdan tashqariga chiqib ketgan shaxslar;

b) vafot etganlar;

d) axloq tuzatish ishini o'tashdan qasddan bosh tortganligi uchun ozodlikdan mahrum qilish jazosiga almashtirilgan shaxslar;

e) yangi jinoyat sodir etib, ozodlikdan mahrum etilganlar.

Hisobdan chiqarishga asos borligini tasdiqlovchi hujjatlar quyidagilardan iborat:

a) jazo muddatini o'tab bo'lganlar uchun axloq tuzatish ishi jazosiga qo'shilgan vaqt oylik ish haqi va ushlab qolingan pul miqdorlari to'g'risidagi hisob ma'lumotlari;

b) amnistiya haqidagi farmonlarni ijro etish yuklatilgan mas'ul organlarning hujjatlari;

d) afv etilganlarga nisbatan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining afv etish to'g'risidagi Farmonini ijro etish haqida Ichki ishlar vazirligi axborot markazining yozma buyrug'i;

e) hukmning bekor qilinishi, o'zgarishi, muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilinganlarga tegishli sud organlari ajrimlari va qarorlarining nusxalari;

f) yashash joyini o'zgartirib, ushbu jazoni ijro etish inspeksiyasi xizmat qilayotgan hududdan tashqariga chiqib ketganligi sababli, tegishli jazoni ijro etish inspeksiyasidan hisob varaqa va shaxsiy yig'ima jildni olinganligi haqidagi tasdiqнома.

NAZORAT SAVOLLARI:

1. Axloq tuzatish tariqasidagi jazoni ijro etish tartibining o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?
2. Jazoni ijro etish inspeksiyasining majburiyatlari nimalardan iborat?
3. Jazoni muddati qanday hisoblanadi?
4. Mahkumning ish haqidan chegirib qolish tartibi qanday?
5. Axloq tuzatish ishlarini o'tashdan bo'yin tovlash oqibatlari?

7-mavzu. QAMOQ TARIQASIDAGI JAZONING IJTIMOIIY-HUQUQIY MOHIYATI

- ◆ *Qamoq jazosini ijro etish tartibi.*
- ◆ *Qamoq jazosini ijro etish muassasasi.*
- ◆ *Mahkumlarning uchrashuvlari, telefon orqali so'zlashuvlari, posilka, yo'qlov, banderollar hamda pul jo'natmalarini olish hamda yuborish.*
- ◆ *Mahkumlarning yozishmalari, ularning moddiy, maishiy ta'minoti va tibbiy xizmat ko'rsatish.*
- ◆ *Mahkumlar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlar.*
- ◆ *Qamoq uylarida mahkumlarga nisbatan qo'llaniladigan rag' ballantirish yoki intizomiy jazo choralarini qo'llash.*

Qamoq jazosini qonunchilikka kiritish fikri jinoyat huquqi nazariyasida yangilik emas. Bunday jazo ilgaridan, bevosita sodir qilinadigan ijtimoiy xavfli qilmishlarning jazosini belgilash maqsadida ma'muriy qamoq tarzida jazolash fikri mavjud edi. Bundan maqsad esa qisqa muddatli ozodlikni cheklash edi, lekin yangi jinoyat qonunchiligi qabul qilinganda yengil jinoyat qilmish tushunchasi nazarga olinmadi, biroq qamoq jazosi jinoyat qonunchiligidan o'rin oldi. Jazoning ijtimoiy-huquqiy xususiyati ham shundaki, mahkum o'zining ijtimoiy xavfli qilmishini qisqa muddat ichida tushunib yetadi va anglaydi. Shu muddat mobaynida mahkum og'ir sharoitda saqlanadi.

Qamoq jazosini o'tash sharoitlarini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 1997-yil 25-apreldagi

«O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksini amalga kiritish tartibi to‘g‘risida»gi qarorida qamoq uylari haqida fikr yuritilgandi. Jumladan, qamoq jazosining ta‘minlanishi uchun bunday uylar tashkil qilingunga qadar tergov hibsonalari va turma qamog‘ida alohida qamoq jazosiga hukm qilinganlar uchun qamoq jazosining huquqiy holatlari ta‘minlanishi ta‘kidlandi. Bundan xulosa shuki, qamoq jazosiga hukm qilinganlar qamoq uylarida saqlanishi uchun maxsus joylar tashkil qilinadi. Bunday joylar viloyatlarda, Qoraqalpog‘iston Respublikasi va Toshkent shahrida tashkil etilishi lozim bo‘ladi. Bu, albatta, katta mablag‘ bilan amalga oshiriladigan ish bo‘lib, muddati belgilanmagan.

Qamoq jazosining qonunga kiritilishi mahkumlarni ozodlikdan mahrum qilmay, yengilroq jazolar bilan jazolash imkonini yanada kengaytiradi. Jinoyat huquqi nazariyasida mahkumlarni axloq tuzatish muammolarini yengilroq jazolar bilan ham amalga oshirish mumkin, degan xulosalar keltiriladi. Bu masalani hal qilishda, ayniqsa, jarima, axloq tuzatish ishlari kabi jazolarning ahamiyati katta. Bu borada garchand qamoq jazosida axloq tuzatish choralari qo‘llanilmasa ham, qisqa muddatga mahkumni jamiyatdan ajratib qo‘yish mahkumni axloqan tuzalishiga katta yordam beradi. Qamoq jazosi jinoyat qonunchiligida sodir etilgan jinoyatlar uchun jazo tayilashda keng qo‘llanishligi nazarda tutilgan. Jumladan, aksariyat hollarda, jarima, axloq tuzatish ishlari va ozodlikdan mahrum qilish jazolari bilan birgalikda, alternativ jazo tariqasida uchrab turadi. Shuningdek, asossan, ijtimoiy xavfi katta bo‘lmagan va og‘ir bo‘lmagan jinoyatlar uchun nazarda tutilganligini ko‘rish mumkin.

Jinoyat Kodeksining 48-moddasiga ko‘ra, qamoq – shaxsni batamom ajratgan sharoit ostida saqlashdan iborat bo‘lib, bir oydan olti oygacha muddatga belgilanadi, voyaga yetmaganlarga,

lekin o'n olti yoshga to'lganlarga nisbatan bir oydan 3 oygacha belgilanishi mumkin.

Jinoyat qonunchiligida faqat jarima jazosini qamoq jazosi bilan almashtirilishi nazarda tutilgan. Axloq tuzatish ishlari jazosini esa to'g'ridan – to'g'ri ozodlikdan mahrum qilish jazosi bilan almashtirilishi qonunlashtirilgan. Biroq, axloq tuzatish ishlari jazosidan og'irroq jazo bo'lgan qamoq jazosi bilan almashtirilishi belgilanmagan. Ozodlikdan mahrum qilish jazosi kamida olti oya berilishi mumkin. Axloq tuzatish ishlarining olti oydan kam bo'lmagan muddatini qamoq jazosi bilan almashtirilishi maqsadga muvofiq bo'lar edi. Bunday tajribadan MDH davlatlari keng foydalanishadi. Masalan, Rossiya Federatsiyasi Jinoyat Kodeksining 50-moddasi 3-qismiga muvofiq sud axloq tuzatish ishlari jazosini ozodlikni cheklash, qamoq va ozodlikdan mahrum qilish jazolari bilan almashtirish mumkinligini belgilaydi, lekin bu narsa qonunda axloq tuzatish ishlari jazosining ikki kuni qamoqning bir kuniga, uch kuni ozodlikdan mahrum qilishning bir kuniga nisbatan qilib belgilangan. RF Jinoyat kodeksining 73, 74-moddalarida ta'kidlanishicha, qamoq jazosi uncha og'ir bo'lmagan jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan tayinlanib, uning moxiyati shundaki, bu jazoga hukm qilinganlarga jazodan shartli ravishda ozod qilish yoki boshqa yengillashtiruvchi holatlar qo'llanilmaydi.

O'zbekiston Respublikasida qamoq jazosiga jo'natish tartibi va bajarilishi Ichki ishlar vazirligi tomonidan amalga oshiriladi.

Qamoq jazosini ijro etish tartibi boshqa demokratik respublikalarda bo'lgani singari O'zbekiston Respublikasida ham Jinoyat ijroiya qonunchiligi bilan tartibga solinadi. Jinoyat-ijroiya kodeksining III bo'limi aynan shu fikrimiz dalilidir. Qamoq jazosi o'zining mohiyati, tayinlanish muddati, mahkumlarning shart-sharoitlari, shuningdek, ijro etish tartibi, mahkumlarning huquqiy

holati bilan boshqa turdagi jazolarni amalda qo'llashidan farq qiladi. Odatda, qamoq jazosi mahkumning yashash joyida tashkil etilgan maxsus qamoq uylarida o'taladi.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 33-moddasining 2-qismiga ko'ra, qamoq jazosiga hukm qilingan shaxslar jazoni hukm chiqarilgan joydagi maxsus qamoq uylarida o'taydilar. Mahkumlar jazoning butun muddatini, odatda, bitta qamoq uyida o'tashlari shart. Lekin ayrim hollarda, mahkumning xavfsizligini ta'minlash uchun, og'ir kasallikka uchraganida yoki jazoni o'tashni davom ettirish uchun imkoniyat bermaydigan boshqa favqulodda holatlarda mahkumni boshqa qamoq uylariga o'tkazish mumkin. Kasalligi tufayli boshqa qamoq uyiga o'tkazish uchun bu qamoq uyida mahkumning kasalligini davolash imkoniyati yoki sharoiti mavjud bo'lmaganidagina ruxsat etiladi. Shu sababli, har bir qamoq uyida maxsus shifokorlar bo'lishligi talab etiladi. Mahkumlar jazoni o'tash uchun qamoq uylariga tergov hibsonasi ma'muriyati hukm qonuniy kuchga kirganligi haqida sud xabarnomasini olgan kundan boshlab 3 kun ichida jo'natiladi. Agar mahkum chet eldan kelgan yoki boshqa joylarga borganda sodir etilgan jinoyatlar bo'lsa, u holda shu hududdagi qamoq uylarida jazoni o'tashi uchun qoldirilishi mumkin. Jazoni ijro etuvchi muassasa ma'muriyati mahkumlarga mavjud shart-sharoitlar, majburiyatlarini, ularga rioya qilmaganlikning huquqiy oqibatlarini tushuntiradi. Mahkum yashaydigan qamoq uylari shunday tashkil qilinishi kerakki, bu joylarda saqlanayotgan mahkumlar jamiyatdan batamom ajratilgan holda saqlanisi lozim. Qamoq uylari kamera tipidagi xonalardan iborat bo'lib, xonalarda qamoqning xususiyatlariga va tarkibiy holatlariga mos keladigan sharoitlar moslangan bo'lishi lozim. Masalan, qamoq jazosiga hukm qilingan shaxslar turmadagi shaxslarga o'xshab kunda bir marta ochiq havoda sayr qilishlari mumkin. Hozirgi kunda

tergov izolyatorlari turma qamog'ining ayrim xonalari shunday joylarga ajratilgan qamoq uylari ham mahkumni jamiyatdan butunlay ajratilgan holda saqlash uchun maxsus himoyalangan bo'lishi talab etiladi. Jumladan, bunday manzillar qochish imkoniyatlarini oldini oluvchi vositalar bilan jihozlanganligi tufayli ajralib turadi.

Mahkumlar ikki kishilik, to'rt kishilik va umumiy kameralarda saqlanadilar. Birinchi marta qamoq jazosiga hukm qilingan shaxslar, ilgari qamoq yoki ozodlikdan mahrum etish tariqasidagi jazoni o'tagan shaxslar, erkaklar va ayollar, voyaga yetmagan va katta yoshdagilar alohida-alohida saqlanadi. Kamera xonalarida mahkumlarning barcha ehtiyojlari uchun sharoit yaratilishi lozim. Mahkumlarning alohida holda saqlanishidan maqsad, ularning xavfsizligini saqlash hamda qayta tarbiyalashdan iborat, shuningdek, kameradagilarning bir-biriga salbiy ta'siri bo'lmasligi uchun, ularning ongi, dunyoqarashi, bilimi mos kelishligi ham katta ahamiyatga ega. Demak, shunday ekan mahkumlarni boshqa joylarga jo'natishning zarurati bo'lmaydi, lekin bir hududdagi qamoq uylariga Jinoyat-ijroiya kodeksining 57-moddasi 2-qismiga binoan, mahkumlar soni ko'payib ketsa, yangi mahkumlarni shu hududga yaqin bo'lgan boshqa qamoq uylariga jo'natish mumkin bo'ladi. Mahkumning xavfsizligini ta'minlash maqsadida boshqa qamoq uyiga ko'chirish uchun mahkumning ham roziligi olinishi darkor bo'lib hisoblanadi. Shuningdek, mahkumga uning xayoti xavf ostida qolganligi haqidagi murojaatnomasi ham ma'muriyat mahkumni boshqa qamoq uyiga ko'chirishi uchun asos bo'ladi. Ichki ishlar vazirligining ruxsati bilan mahkum boshqa qamoq uylariga ko'chiriladi. Bunday ruxsat bilan viloyat yoki shahar ichki ishlar boshqarmasi mahkumni etap qilish naryadi orqali boshqa qamoq uylariga ko'chirishadi. Mahkumlarni boshqa qamoq uylariga

ko'chirishning boshqa favqulotda holatlari bo'lib, qamoq uyini suv bosishi, yong'in sodir bo'lishi, yer qimirlashi natijasida avariya holatining kelib chiqishi, ommaviy tartibsizliklarning kelib chiqishi va hokazo holatlar bo'lishi mumkin. Xonalarda, sayr qilishda mahkumlar fuqarolik namunasidagi kiyimda yuradilar. Mahkumlarga har kuni muddati bir soatlik, voyaga yetmaganlar, homilador ayollar va bolasi bor ayollarga esa – bir yarim soatlik sayr qilish imkoniyati beriladi. Shuningdek, qamoq jazosiga hukm qilinganlar, umumiy tarzda yaqin qarindoshlari bilan uchrashuvga, telefon orqali so'zlashuvga, posilkalar olish, oziq-ovqatlar sotib olishga ruxsat etilmaydi. Turmalarda mahkumlar yil mobaynida (Uz Res 30.08.2003-yilgi Qonun tahririga ko'ra):

- ikki marta qisqa muddatli va bir marta uzoq muddatli uchrashuv;
- ikki marta telefon orqali so'zlashuv;
- ikkita posilka yoki yo'qlov;
- ikkita banderol olish huquqiga ega;

Alohida hollarda, mahkumlarga yaqin qarindoshi og'ir kasal bo'lib qolganda yoki vafot etganda telefon orqali so'zlashuvga ruxsat etiladi. Lekin, qanday holat yuz berishidan qat'iy nazar, telefon orqali so'zlashuv ham qamoq uyi xodimining nazorati ostida bo'lib, maxsus telefon tarmog'i mavjud bo'lgandagina yo'l qo'yilishi mumkin, qamoq uyidan tashqarida telefon orqali so'zlashuvlar ta'qiqlanadi. Telefon orqali so'zlashuvlar IIV tomonidan belgilanadi. Telefon so'zlashuvlari mahkumlar hisob raqamidagi pullardan olinadi. Telefon orqali so'zlashuvga uzog'i bilan 15 daqiqaga ruxsat beriladi. Telefonda urishish, so'kishish, ma'muriyat tushunmaydigan parol yoxud boshqa tilda so'zlashishga ruxsat berilmaydi, aks holda nazoratchi suhbatni o'chirib qo'yishi mumkin.

Shuningdek, qamoq jazosini o'tayotgan bemor, yosh bolasi bor ayollarga davolanish va kuchli ovqatga muhtoj bo'lganda, maxsus tibbiy xulosa asosida, ularning shaxsiy hisob varag'idagi mablag'dan oziq-ovqat xarid qilishga ruxsat beriladi.

Mahkumlarning moddiy – maishiy va tibbiy ta'minoti belgilangan tartibda olib boriladi. Bir mahkumga to'g'ri keladigan yashash maydoni normasi ikki yarim kvadrat metrdan kam bo'lmasligi kerak.

Mahkumlarga yotish uchun alohida joy, ko'rpa-to'shak, choyshab va belgilangan normada oziq-ovqat beriladi. Qamoq uyining kameralari radio eshittirish tarmog'i bilan jihozlanadi, mahkumlarga stol ustidagi o'yinlar, gazeta va jurnallar o'qishga beriladi, ular kutubxonadan ham foydalanish huquqiga ega. Mahkumlarga bo'sh vaqtlari ko'p bo'lganligi tufayli mustaqil ravishda bilimlarini oshirishga, hunar o'rganishga qarshilik qilinmaydi.

Mahkumlar qamoq jazosida majburiy mehnatga jalb qilinmaydilar. Ulardan faqat qamoq uyining xo'jalik xizmatiga oid ishlarga haftasiga 4 soatgacha bo'lgan muddatga haq to'lamagan holda jalb etilishi mumkin, lekin bunday ishlarga ham mahkumlar navbatma-navbat jalb qilinadi.

Qamoq jazosi o'tayotgan mahkumlarga nisbatan turma qamog'i qoidalari joriy qilinadi. Moddiy ta'minot va maishiy ahvol ham aynan turma qamog'iga o'xshab ketadi. Voyaga yetmaganlarga nisbatan tarbiya koloniyalarining talablari joriy etiladi. Qish mavsumida xonaning harorati 18–20 darajadan pasayib ketmasligi uchun isitish vositalari bilan ta'minlangan bo'lishi kerak. Mahkum mavsumga qarab kiyim-bosh, poyabzal bilan ta'minlangan bo'lishi kerak. Bir kunda uch mahal ovqat bilan ta'minlanadi.

Qamoq jazosiga hukm qilinganlarga bir qator rag'batlantirish va intizomiy choralar ko'riladi. Mahkumlarga rag'batlantirish

choralari qo'llashga mahkumning ijobiy xulqi asos bo'ladi. Jinoyat-ijroiya kodeksining 44-moddasida bunday choralarning qanday holatlarda qo'llanishligi belgilanmagan bo'lsa-da, ular turi sanab o'tilgan:

- tashakkur e'lon qilish;
- ilgari qo'llanilgan jazoni muddatidan oldin olib tashlash;
- har kungi sayr vaqtini bir soatga ko'paytirish;

Intizomiy jazo choralari:

- ogohlantirish;
- hayfsan;
- o'n so'tkagacha bo'lgan muddatga, ayollar va voyaga yetmaganlarni esa–etti so'tkagacha bo'lgan muddatga kartserga kiritib qo'yish;
- har kungi sayrning muddatini qisqartirish;

Og'zaki ravishda tashakkur e'lon qilish mahkumning shaxsiy xulq-atvor daftarchasiga kiritiladi. Intizomiy jazo choralaridan eng og'iri – kartser bo'lib, bu yerda mahkumlarga ovqat kamaytirilgan holda beriladi. Intizomiy jazo chorasi olib tashlangan kundan e'tiboran mahkum jazolanmagan deb hisoblanadi.

Xuddi shu jazo chorasining ijrosi boshqa demokratik respublikalarda qanday amalga oshirilishi barcha uchun qiziq bo'lsa kerak? Keling, ularni birma bir ko'rib chiqaylik.

AQShda eng ko'p tarqalgan jazo turi ozodlikdan mahrum qilish bo'lib, u asosan qamoqqa solish deb tushuniladi. Bunday jazoning keyingi paytlarda keng tarqalishi haqida mana bu raqamlar ham tilga kirishga tayyor:

Qamoq jazosi asosan uncha xavfli bo'lmagan jinoyatlar uchun tayinlanadi va uning muddati ko'pincha 1 yildan oshmaydi.

Germaniyada esa sud jinoyatchi tomonidan sodir etilgan qilmishlarning og'irligiga qarab qamoq jazosiga yoki umrbod turmaga qamashi mumkin.

Angliyada esa 1995-yilda sudlar disketsion⁹ vakolatlarga ega bo'lishadi va bu narsa jinoyatchilar sonining keskin ravishda pasayib ketishiga olib keldi.

NAZORAT SAVOLLARI:

1. Qamoq jazosini ijro etish tartibini o'ziga xos hususiyatlari nimalardan iborat?
2. Qamoq jazosini ijro etish muassasalari qanaday hollarda o'zgartiriladi?
3. Mahkumlarning moddiy – maishiy va tibbiy ta'minoti qanday tartibda amalga oshiriladi?
4. Qamoq jazosiga hukm qilingan maxbuslarga qanday intizomiy choralar qo'llanilishi mumkin?
5. Qamoq jazosiga hukm qilingan maxbuslarga qanday rag'batlantirish choralarini qo'llash mumkin?

⁹Sudlar tomonidan qamoq jazosining eng kam muddatini tayinlash.

**8-mavzu. OZODLIK DAN MAHRUM QILISH TARIQASIDAGI
JAZO IJROSINI TASHKIL QILISH VA IJRO
ETISH. OZODLIK DAN MAHRUM QILINGAN
MAHKUMLARNI KLASSIFIKATSIYALASH
TUSHUNCHASI**

- ◆ *Ozodlikdan mahrum qilish jazosini ijro etish asoslari va tartibi.*
- ◆ *Jazoni ijro etish muassasalari turlari.*
- ◆ *Ozodlikdan mahrum etish joylarida jazo ijrosini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari.*

Ozodlikdan mahrum qilish jazosi sud tomonidan shaxsning sodir etilgan ijtimoiy xavfli harakati yoki harakatsizligi uchun aybli deb topilganida, olti oydan yigirma yilgacha tayinlanishi mumkin. Ozodlikdan mahrum qilish faqat qonunda nazarda tutilgan hollarda asosiy jazo tariqasida tayinlanishi mumkin. Prezidentimiz I. A. Karimov yozib o'tganlaridek, «Qanchalik qayg'uli tuyo'lmasin, jinoyatchilik hamma mamlakatlarda va xamma davrlarda ho'lgan. Biroq, o'tish davrida uning mazmuni faqat jinoiy qilmish doirasi bilangina cheklanib qolmaydi. Yangi mustaqil davlatlarda amalga oshirilayotgan islohotlar orqali amalda mulkni qayta taqsimlash jarayoni yuz bermoqda. Ayni shu islohotlarning mohiyatini belgilaydi. Avvalgi tuzumda davlat tomonidan tortib olingan boylik endilikda uni yaratgan va o'z mehnati bilan ko'paytirayotganlarga tegishli bo'lishi lozim»¹⁰.

¹⁰ I. A. Karimov. O'zbekiston Respublikasi XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. –T.: O'zbekiston, 1997.

Bu jazoning ijro etilishining huquqiy holatlari ham qaytadan ko'rib chiqilib, 1997-yil 25-aprelda qabul qilingan Jinoyat-ijroiya kodeksiga 2003- va 2007-yillarda qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritildi. Ozodlikdan mahrum qilish shaxsni sud hukmida belgilangan joylarga majburan saqlash uchun yuborilishida ifodalanadi.

Mustaqillik yillarining o'tgan davri mobaynida respublikamizda huquqiy, demokratik jamiyat qurishning besh tamoyillaridan biri bo'lgan «Qonun ustuvorligini ta'minlash» borasida juda katta ishlar qilindi. Shu o'tgan qisqa davr mobaynida jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi qator qonunlar va kodekslar qabul qilindiki, ularning hammasi xalqimizning turmush farovonligini yaxshilash va qonunlarga og'ishmay amal qilish ruhida tarbiyalashda juda muhim ahamiyatga ega.

Mustaqil O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga va xalqaro talablarga javob bera oladigan qonunlarni qabul qilish vazifasi bahamjihatlik bilan hal qilinmoqda. Garchand davlat jinoyatchilikdan butunlay holi bo'lish imkoniyatlariga ega bo'lmasada, lekin uning oldini olish, unga qarshi ko'rash, jinoyatchilikni tergash va jazolash masalalari ham adolatli qonun normalari bilan tartibga solinmoqda. Davlatning ravnaqiga uning rivojlanishiga jinoyatchilik jiddiy to'siq bo'lmay, davlat bunday illatga qarshi faqat adolatli qonun bilan ko'rashadi. Zero, Prezidentimiz Islom Karimov aytganlaridek, «Dunyoda har holda adolat qonuni mavjud. Ertami-kechmi har odamning shu qonun oldida javob berish muqarrardir. Buni hech qachon unutmashlik lozim. Albatta, odam o'z gunohlari uchun jazodan dunyoviy qonunlar oldidan qochishi mumkin, biroq sen qiyomat kunida qayerga ham qochib qutularding».¹¹

¹¹ Karimov I.A. Adolat–faoliyattimiz mezonini bo'lsin. Adolat, Vatan va xalq manfaati barchasidan ulug'. – T.: O'zbekiston, 1998. 53-bet.

Avvalo, buning dolzarbligi shundaki, mustaqil O'zbekiston Respublikasi kelajakda fuqarolik jamiyati qurishni o'z oldiga maqsad qilib quygan ekan, so'ngi yillarda jinoyat uchun jazo tizimini liberallashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Buni misol sifatida biz O'zbekiston Respublikasining 1997-yil 25-aprelda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksiga kiritilgan bir qator qo'shimcha va o'zgartirishlarni ko'rsatishimiz mumkin.

Albatta, bu masalada olib borilayotgan siyosat va jazoni ijro etish muassalarida jazo o'tayotgan mahkumlarning qonuniy manfaatlarini to'liq ta'minlash, ularni axloqan tuzatish, O'zbekiston Respublikasida mavjud sud hokimiyati davlat hokimiyatining alohida mustaqil tarmoqlaridan biri bo'lib, jamiyat hayotida odil sudlovni amalga oshirishga safarbar etilgan. Odil sudlovning oliy maqsadi kuch va zo'ravonlik g'oyasini huquq va adolat g'oyalari bilan almashtirishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasida sud hokimiyati ijtimoiy adolat, huquqiy tartib, qonun ustuvorligini ta'minlashga, Konstitutsiyaning inson huquqlari, erkinliklarini va qonuniy manfaatlarini muhofaza etishga qaratilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti birinchi chaqiriq, Oliy Majlisning IV sessiyasida ta'kidlaganidek, «Sud–hokimiyatning uchinchi tarmog'idir. Davlat obro'si, jamiyatning obro'si sud organlari va sudyalarning qonun me'yorlariga qanchalik rioya qilishiga bevosita bog'liq. Mamlakatimizda sud tizimini tubdan isloh etish yuzasidan ko'p ishlar qilindi. Lekin bu sohada va ayniqsa, kishilarning ongini va ularning sud hokimiyatiga nisbatan munosabatini o'zgartirish borasida yana ko'p ishlarni bajarishimiz lozim»¹².

Barchaga ma'lumki, sobiq totalitar tuzum sharoitida sud ma'muriy buyruqbozlik tizimining to'qmog'iga aylantirilgan edi.

¹² I. A. Karimov O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining I chaqiriq, IV sessiyasidagi nutqidan.

Odamlar ko'z o'ngida sud jazolovchi, qoralovchi, ozodlikdan mahrum etuvchi organ sifatida gavalandi. Endigi yurtimizda sud sohasida olib borilayotgan islohotlarning bosh vazifasi sudni adolat va haqiqat posboniga aylantirishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimovning quyidagi so'zlari sudlar uchun muhim metodologik, yo'naltiruvchi ahamiyatga ega. «Xalq sudni faqat odamlarni qoralaydigan, jazalaydigan organ deb emas, aksincha, ularning huquq va manfaatlarini himoya qiluvchi organ deb bilish kerak. Bu o'ta muhim. Yana qaytaraman, odamlar sud organlarini o'zlarining himoyachisi, adolat posboni deb bilishlari kerak».¹³

Jazolarni ijro etishda rioya qilinadigan xalqaro printsiplar normalari va munosabatlarini o'rganib chiqish orqali jazolarni ijro etishning zarur yo'nalishlarini hamda usullarini o'rganib chiqishdan iborat.

Umuman olganda, har qanday jinoyatlarda bo'lganidek, ozodlikdan mahrum qilish jinoyatida ham o'ziga xos bo'lgan bir qancha xususiyatlar mujassamlashgan. Davlat siyosati bo'yicha ozodlikdan mahrum qilish jinoyati davlat majburlovi hisoblanib, jamiyatni jinoyatchilardan xalos etish uchun qo'llaniladi. Lekin jamiyat shu o'rinda bu shaxslarni, agar tuzalish yo'liga o'tgan taqdirda, halol shaxslar qatoriga qo'shishga ham tayyor turadi. Yuridik xususiyat bo'yicha qoralash sudning qonunda belgilangan bir qator huquqiy cheklashlaridan iborat, bunday cheklashlar ozodlikdan mahrum qilishning xususiyatiga qarab bir-biridan farqlanishi mumkin. Ruhiy jihatdan qoralash mahkumning ichki hissiyotlariga nisbatan ta'sir etib, hatto mahkumning hissiyoti bo'yicha jaf o'chekish xususiyatlariga ham sabab bo'ladi.

Qoralashning ijtimoiy jihatdan taalluqligi jazoning qonunda belgilangan maqsadlarini ifodalaydi va turli xil xususiyatlarga

¹³ «Adolat-qonun ustuvorligida». Xalq so'zi gazetasi 2001-yil.

ega. Jazoning maqsadlari Ozodlikdan mahrum qilishga taalluqli bo'lib, u ijtimoiy-tarbiyaviy moxiyatga ega va mahkumni axloqan tuzatishga qaratilgan. Shuningdek, bu bevosita huquqiy oldini olish xususiyatida ham ifodalanishi mumkin.

Har qanday jinoyatni jazolashdagi ijtimoiy-tarbiyaviy yoki huquqiy ogohlantiruvchi xususiyatlar bo'lganidan qat'iy nazar, ularga jazoning qoralash yo'li bilan erishiladi. Jazoning qoralash xususiyati uzluksiz xususiyatlarini mujassamlashtiradi. Jumladan, huquqni cheklash, bu mahkumga ma'lum darajada kulfat va hatto fojiali jafolarni keltirib chiqaradi, buning tahdidi natijasida mahkumni va boshqalarni ham jazolanishidan qo'rqish natijasida jinoyat sodir etishdan saqlanishiga undaydi. Lekin jazoning ogohlantirish ruhiy mexanizmini chuqur o'rganishni taqozo etadi, bu o'rganish qo'llaniladigan jazoning ilgari jinoyat sodir etganlar uchun ham yoki jinoyat qonunini birinchi bor buzgan shaxslar uchun ham ta'sir kuchini aniqlash lozim.

Jazoning, jumladan, ozodlikdan mahrum qilish jazosining samaradorligini, odatda, ilgari shu jazo bilan jazolanganlarning yana yangi jinoyat sodir etishliklarining oldini olish va ogohlantira olishi samaradorligi belgilab beradi. Ozodlikdan mahrum qilish jazosining imkoniyatlarini oshib borishi ham to'g'ri bo'lmaydi, negaki u yoki bu jinoyat sodir bo'lishi bilan ozodlikdan mahrum qilish jazosiga murojaat qilish sabab bo'ladi. Umuman olganda, ozodlikdan mahrum qilish jazosini ijro etishning ta'sir kuchi yetarlicha o'rganilib chiqmasdan ozodlikdan mahrum qilish jazosini qo'llanilishi ham to'g'ri bo'lavermaydi. Ko'plab yurist olimlarning fikricha, buning boisi shundaki, shaxs mo'maygina daromadni qo'lga kiritish maqsadida jinoyat sodir etib, uni eng oson yo'l sifatida baholaydi, shaxs jinoyat sodir etish vaqtida jazolanmay qolishligi tushunchasi ham katta rol o'ynaydi, ayrim hollarda esa shaxs jinoyat sodir etish vaqtida men to'g'ri qilyapman, hayot o'zi shunday yoki bu zamon talabi

degan holatlar ham ko'p uchrab turadi. Bu xildagi holatlarda mahkumga ta'sir etish juda mushkul vazifa. Bunday hollarda mahkum o'zini jazoni ijro etish muassasasining ma'muriyati ishonchiga kirishi, o'zining ma'naviy va axloqiy o'zgarigan shaxs sifatida ko'rsatishi mumkin. Lekin jazo shaxsga ijobiy ta'sir etganida ham uning keyingi ozodlikka chiqqan davridagi shart-sharoit, uning atrofidagi muhit yoki u o'zining ilgarigi davrasiga qo'shilib qolganligi holatlarida shaxsga salbiy ta'sir qilish holatlari yuqoriroq hisoblanadi. Bunday ta'sirning ham o'ziga xos xususiyatlari mavjud albatta. Zero, shaxsning irodasi qanchalik kuchli bo'lishi uning salbiy dunyoqarashining o'zgarishiga shuncha ta'sir etishi mumkin.

Shuning uchun jazodan ozod etilganlarning axloqiy xususiyatlariga ta'sir etuvchi holatlarni quyidagilarga bo'lish mumkin:

- a) jazoning va jazoni ijro etish muassasalarining axloqqa ta'siri;
- b) ozod etilgan mahkumlarning keyingi muhiti;
- d) shaxsning irodaviy yoki axloqiy xususiyati;
- e) vujudga kelgan hayotiy xususiyatlar.

Statistik ma'lumolarga ko'ra, jazoni o'tab chiqqanlarning yarmidan ko'proq qismi dastlabki uch yil ichida yana jinoyat sodir etib, jazoni ijro etish joylariga qaytganlarni tashkil etadi.

Jinoiy jazolarning liberallashtirilishi munosabati bilan ozodlikdan mahrum qilish jazosining qo'llanilishdagi qonunchilik sohasida quyidagi takliflarimiz amalga oshirilsa maqsadga muvofiq bo'lardi:

- 1) jazoni ijro etish organlari xodimlarining huquqiy ongini yanada mustahkamlash maqsadida, ularning qonunlarni va qonun osti me'yoriy hujjatlarni qay darajada bilishlari yuzasidan muntazam ravishda nazoratni olib borish maqsadga muvofiq bo'lardi;

2) ozodlikdan mahrum qilish jazosini ijro etish koloniyalari xodimlarining boshqa xizmatlar bilan hamkorligini yo'lga qo'yish va buning ustidan nazoratning o'rnatilishi;

3) biz kelajakda huquqiy demokratik jamiyat qurmoqchi ekanmiz, albatta rivojlangan davlatlarning jazolarni ijro etishdagi ilg'or tajribalarini o'rganib, fuqaro, jamiyat va davlat manfaatlarini unutmagan holda ularni jazolarni ijro etishda qo'llasak maqsadga muvofiq bo'lardi;

4) ozodlikdan mahrum qilish muddatini o'tab bo'lgan mahkum jamiyatga qayta tarbiyalangan shaxs sifatida o'z o'rnini topib olishga ko'maklashuvchi mahalla ma'muriyati bilan aloqani yanada mustahkamlash va rivojlantirish; Davlatimizda qonun ustuvorligini ta'minlash maqsadida jazoni ijro etish muassasalarida jazo o'tayotgan mahkumlarning shart-sharoitlari va sudning qonuniy kuchga kirgan hukmlariga asosan jazoni ijro etish muassasalariga jo'natish holatlari, ularga nisbatan qo'llaniladigan intizomiy jazo choralarining qonuniyligi ta'minlanishi, xo'jalik ishlariga jalb etilishi, ozodlikdan mahrum qilingan mahkumlarning shaxsiy huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan qonunlar ijrosi ahvoli yuzasidan samarali nazoratning o'rnatilishi.

Jazoni ijro etish muassalari turlari. Ma'lumki, ozodlikdan mahrum etish jazosiga odatda xavfli jinoyat sodir qilgan shaxslar hukm etiladi. Ushbu jazoni ijro etish muassasalarida mahkumlarni tarbiyalash va takroran jinoyat sodir etilishining oldini olish maqsadida tarbiyaviy chora-tadbirlar amalga oshiriladi. Tarbiyaviy chora-tadbirlarning ko'pchiligi jazoni o'tayotgan shaxslarda ozodlikdagi mikroijtimoiy muhitning salbiy ta'sirida shakllangan g'ayriijtimoiy qarashlar, moyilliklar va odatlarni tubdan yo'qotishga qaratilgan.

Jazoni ijro etish muassasalarida ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazolarni ijro etish maqsadida tashkil etilib, sudlar

tomonidan tayinlangan jazo turlari turli xildagi jazolarni ijro etish joylarida ijroga qaratiladi.

Jumladan, mahkumlarga nisbatan tayinlangan umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosi maxsus tashkil etilgan maxsus tartibli koloniyalarda ijroga qaratilsa, ichki ishlar organlarining inspektsiyalari axloq tuzatish ishlari, muayyan huquqdan mahrum qilish jazolarini ijro etib, shartli hukm qilinganlar ustidan nazorat o'rnatadilar va ularni hisobga oladilar. Qamoq tariqasidagi jazo maxsus tergov izolyatorlari tomonidan tashkil qilinadigan qamoq uylarida ijro etiladi. Bundan tashqari, ta'kidlanganlardan tashqari, jazoni ijro etish muassasalari va qamoq uylarida ozodlikdan mahrum qilish va qamoq jazosiga hukm qilinganlar alkogolizm, giyohvandlik yoki zaharvandlikka yo'liqqan mahkumlarga nisbatan ham jinoyat-huquqiy ta'sir choralari ijro etiladi.

Ozodlikdan mahrum qilinmagan yoki qamoq tariqasidagi jazoga hukm qilinmagan ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan ruhiy kasallarga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari sog'liqni saqlash organlarining tibbiy muassasalari, ular ozodlikdan mahrum etish yoki qamoq jazosiga hukm qilingan taqdirda esa, huquqiy ta'sir choralari ichki ishlar organlarining tibbiy muassasalari, ular ozodlikdan mahrum etish yoki qamoq jazosiga hukm qilingan taqdirda esa, huquqiy ta'sir choralari ichki ishlar organlarining tibbiy muassasalari tomonidan amalga oshiriladi.

Bundan tashqari, sudning qaroriga ko'ra, tanosil yoki OITS kassaligiga, shuningdek, ochiq shakldagi sil kasalligiga chalingan mahkumlarga ham majburiy davolanish qo'llaniladi. Ayrim jazolarni ijro etish bo'yicha ayrim tashkilot, muassasa yoki ularning mansabdor shaxslari ham jalb qilinishlari mumkin.

Jumladan, sudlar tomonidan shaxsga muayyan huquqdan mahrum qilish jazosi tayinlanganda mazkur jazo ijrosini ta'minlashga mahkum mehnat qiladigan muassasa yoki korxonaga

rahbari jalb qilinib, jazoning ijrosi unga yuklatilishi mumkin. Mazkur tashkilot, muassasa yoki mansabdor shaxslar jazoni ijro etish organlariga kirmaydi, balki faqat sud hukmi ijrosini ta'minlashga yordam beradi.

Jinoyat ijroiya kodeksida jazo va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarini ijro etuvchi organlar va muassasalarning mahkumlarga nisbatan tayinlangan jazolarning ijro etilishini tekshirish hamda nazorat qilish tartibi ham belgilab qo'yilgan bo'lib, ular bevosita jazolarning ijro etilishi yuzasidan nazoratni ham amalga oshiradilar.

Jazoni yoki boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarini ijro etuvchi organlar va muassasalari ishida sudning ishtiroki qonunda belgilanmagan bo'lsada, sudning ishtiroki ham keng doiradiligini ko'rish mumkin.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksiga ko'ra (73, 74-moddalari), mahkumlarni muddatidan avval shartli ravishda jazodan ozod qilish yoki ularga nisbatan tayinlangan jazoni yengilrog'i bilan almashtirish yoki saqlash sharoitini o'zgartirish O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 536 va 537-moddalarida ko'rsatilgan tartibda qonunda belgilangan qismini o'tab bo'lganidan keyin sud tomonidan qo'llaniladi.¹⁴

Bundan tashqari, jazoni ijro etuvchi organlar va muassasalarda sud tomonidan tayinlangan jazoni ijro etish qonuniy kuchga kirganligi haqida hukm chiqargan sudga darhol xabar qilishlarining shartligi huquqiy me'yoriy hujjatlarda mustahkamlab qo'yilgan.

¹⁴ O'zbekiston Respublikasi II Vning 1998-yil 20-maydagi «Ozodlikdan maxrum etilgan mahkumlarni jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish, jazoni yengilrog'i bilan almashtirish va saqlash sharoitini o'zgartirishga taqdim etish tartibi to'g'risidagi Yo'riqnomani tasdiqlash haqida»gi 103-sonli buyrug'i.

O‘zbekiston Respublikasi ozodlikdan mahrum qilish turidagi jazoni ijro etish muassasalari mavjud bo‘lib, mazkur muassasalar o‘zlariga xos bo‘lgan ichki tartib qoidalarga ega hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 45-moddasiga ko‘ra, «ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo ijrosini jazo ijro etish muassasalari amalga oshiradi.

Jazoni ijro etish muassasalariga quyidagilar kiradi:

jazoni ijro etish koloniyalari;

tarbiya koloniyalari;

turmalar.

Tergov hibsonalari ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan va xo‘jalik xizmatiga oid ishlarni bajarish uchun qoldirilgan shaxslarga nisbatan jazoni ijro etish muassasalari vazifasini bajaradi.

Jazoni ijro etish koloniyalari manzil-koloniyalarga, umumiy, qattiq, maxsus tartibli koloniyalarga bo‘linadi hamda voyaga yetmagan mahkumlarni saqlash uchun mo‘ljallangan.

Tarbiya koloniyalari voyaga yetmagan mahkumlarni saqlash uchun mo‘ljallangan.

Turmalar voyaga yetgan mahkumlarni saqlash uchun mo‘ljallangan».

Umuman olganda, O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 45-moddasiga ko‘ra, ozodlikdan mahrum qilish turidagi jazo O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining jazoni ijro etish muassasalari tomonidan ijroga qaratiladi va mazkur jazoni ijro etish muassasalarining turlari O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksida belgilab qo‘yilgan.

2001-yil 18-iyundan e‘tiboran kuchga kirgan O‘zbekiston Respublikasi IIVning 298-sonli buyrug‘iga asosan, barcha jazoni ijro etish koloniyalari 2 xil shaklga ega bo‘lib, ular: 1) mahkumlarni qo‘riqlov va nazorat ostida saqlanadigan yopiq turdagi (umumiy, qattiq va maxsus tartibli); 2) mahkumlarni

soqchisiz, ammo nazorat ostida saqlanadigan yarim ochiq turdagi (manzil-koloniyalar) koloniyalardan iborat.¹⁵

Ozodlikdan mahrum qilingan mahkumlar jazoni koloniya va turmalarda o'taydilar va mahkumlarning tasniflanishiga ko'ra, ularni turli xil koloniya va turmalarda taqsimlanadi. Jazoni ijro etish qonunchiligi tarixida bu muassasalarning takomillashganligini ko'rishimiz mumkin. Koloniya va turmalarning rivojlanishi va takomillashishi mahkumlar sharoitining o'zgarishi va jahon andozalariga yaqinlashishiga ham sabab bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining 50-moddasiga binoan, jazoni ijro etish koloniyalarning to'rt turi nazarda tutilgan bo'lib, bular:

Manzil-koloniyalar;

Umumiy tartibli koloniyalar;

Qattiq tartibli koloniyalar;

Maxsus tartibli koloniyalardan iborat.

Bundan tashqari Jinoyat kodeksida mahkumlarning ijtimoiy xavfliligi, sodir etilgan jinoyatlarning og'irligi va og'ir jazo tayinlangan taqdirda ularni jazoning muayyan qismini turmada o'tkazishlikka yuborilish ham belgilangan.

Turma qamog'i koloniyalardan farq qilib, koloniyalarni erkaklar uchun alohida, ayollar uchun alohida tashkil etilish nazarda tutilgan bo'lsa, turma qamog'ida mahkumlar faqat alohida-alohida kameralarda saqlanishligi inobatga olingan holda erkaklar ham, ayollar ham bitta turmada, lekin alohida-alohida saqlanishi mumkin. Biroq, JK 50-moddasi va JJKning 58-moddasa talablariga binoan, mahkumni eng avvalo jinsiga qarab ajratiladi. Erkak jinsidagi mahkumlar uchun alohida jazoni ijro

¹⁵ O'zbekiston Respublikasi II Vning 2001-yil 8-iyol'dagi «Ozodlikdan mahrum qilish turidagi jazoni ijro etish muassasalarining ichki tartib qoidalarini tasdiqlash to'g'risida»gi 1039-sonli buyrug'i.

etish koloniyalari tashkil etiladi. Mahkumlarni tasniflashning bu printsipiga doim rioya etiladi, xatto mahkumning huquqiy holatlari o'zgargan taqdirda ham bu vaziyat saqlanib qolaveradi. Mahkumlarni bunday tamoyil asosida ajratilgan holda saqlash har taraflama maqsadga muvofiq hisoblanadi, ularga nisbatan qo'llaniladigan majburlov choralarini, ularga beriladigan imtiyoz va huquqlarni to'g'ri amalga oshirish uchun imkoniyat yaratadi. O'n sakkiz yoshga yetgan mahkumlar voyaga yetmagan mahkumlardan ajratilgan holda saqlanadi. Voyaga yetmaganlarga nisbatan alohida turdagi jazoni ijro etish koloniyalarning tashkil etilishi, ularga nisbatan qo'llaniladigan tarbiyaviy choralarning alohida turlarini joriy etish imkoniyatlarini yaratadi. JKning 45-moddasiga binoan, voyaga yetmagan mahkumlar tarbiya koloniyalarda saqlanadi. Ozodlikdan mahrum qilish jazosini ijro etish jarayonida bu qoidaga qat'iy amal qilinadi va faqat sud hukmiga qadar shaxs tergov hibsxonasida saqlanadigan hollardagina bu qoidaga rioya qilinmasligi mumkin. Bu vaqtda ular ozodlikdan mahrum qilingan hisoblanmaydilar.

Turli jinsdagi mahkumlarni bir-birlaridan saqlash, shuningdek, turli xil gigiyena, axloq va boshqa ijtimoiy qoidalarga rioya qilishni ham yengillashtiriladi. Mahkumni yoshiga nisbatan ajratilgan holda saqlash voyaga yetmaganlarni kattalarning, jinoyatchilik sohasida tajribali mahkumlarning salbiy ta'siridan uzokroq saqlash imkoniyatini vujudga keltiradi.

Mahkumlarni tasniflashda nafaqat ularning jinsi, balki bir qator ruhiy dunyoqarashi, ma'lumoti, boshqa xildagi nazariy va amaliy tajribalarini umumlashtirilgan holdagi xulosalarga asosan ham amalga oshiriladi. Bunday tasniflashda mahkumning sodir etgan jinoyatining ijtimoiy xavfilik xususiyati, uning shaxsi, ilgari ham jinoyat sodir etganligi, ayb shakli kabi holatlariga qarab ham mahkumlar bir-biridan ajratilgan holda saqlanadi.

Manzil-koloniyalar. Jinoyat-ijroiya kodeksining 46-moddasiga ko'ra, manzil-koloniya lari quyidagilarga bo'linadi:

- ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyatlar, ehtiyotsizlik oqibatida sodir etilgan uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlar uchun shuningdek, qasddan uncha og'ir bo'lmagan jinoyat sodir etganlik uchun ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslar saqlanadigan manzil-koloniya lalar;
- umumiy, qattiq tartibli koloniya lardan, shuningdek tarbiya koloniya lardan o'tkazilgan mahkumlar saqlanadigan manzil-koloniya lalar.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 113-moddasiga ko'ra, umumiy va qattiq tartibli koloniya lardan mahkumlar manzil-koloniya larga o'tkazilishi mumkin. Shuningdek, JIKning 104-moddasida qattiq tartibli koloniya dan umumiy tartibli koloniya ga, undan so'ng esa manzil-koloniya larga o'tkazilishi ko'rsatib o'tilgan.

Umuman olganda barcha yuridik adabiyotlarda manzil-koloniya larning 2 xil turi ko'rsatiladi:

umumiy va qattiq tartibli koloniya lalar;

tarbiya koloniya laridan o'tkazilgan mahkumlar saqlanadigan manzil-koloniya lalar.

Manzil-koloniya lardagi saqlanayotgan mahkumlarining sharoiti ozod shaxslarning hayotiga juda yaqinlashtirilgan bo'lib, mahkumlarga ko'plab qulay shart-sharoitlar yaratib berilgan. Shuningdek, bu xildagi koloniya larda ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan va ehtiyotsizlikdan sodir etilgan uncha og'ir bo'lmagan jinoyati uchun ozodlikdan mahrum qilinganlar saqlanadi.

Respublikamizdagi manzil-koloniya larda mahkumlar tomonidan turli xildagi qiziqish doirasiga ko'ra to'garaklar mavjud bo'lib, bu mahkumlarni ma'naviy tarbiyalashda asosiy rol o'ynaydi. Ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyat, ehtiyotsizlik oqibatida uncha og'ir bo'lmagan jinoyat sodir etgan ayollar ozodlikdan mahrum qilinganlarida manzil-koloniya larda saqlana-

dilar. Qolgan hollarda ozodlikdan mahrum qilingan ayollar umumiy tartibli koloniyalarda saqlanadilar.

Umumiy tartibli koloniyalar. Jinoyat-ijroiya kodeksining 47-moddasida umumiy tartibli koloniyalar belgilab qo'yilgan bo'lib, unga asosan, «umumiy tartibli koloniyalar quyidagilarga bo'linadi:

- og'ir jinoyat sodir etganlik uchun birinchi marta ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan erkalar saqlanadigan koloniyalar;
- o'ta og'ir jinoyat sodir etganlik uchun birinchi marta ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan erkaklar saqlanadigan koloniyalar;
- og'ir yoki o'ta og'ir jinoyat sodir etganlik uchun ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan ayollar saqlanadigan koloniyalar, ushbu Kodeksning 48-moddasida ko'rsatilgan ayollar bundan mustasno.

Qattiq tartibli koloniyalar. Qattiq tartibli koloniyalar quyidagilarga bo'linadi:

- o'ta og'ir jinoyat sodir etganlik uchun birinchi marta ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan erkaklar saqlanadigan koloniyalar;
- ilgari qasddan sodir etgan jinoyati uchun ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazoni o'tagan va qasddan jinoyat sodir etganlik uchun yana sudlangan erkaklar saqlanadigan koloniyalar;
- ilgari qasddan sodir etilgan jinoyati uchun ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazoni o'tagan va o'ta og'ir jinoyat sodir etganlik uchun yana sudlangan ayollar, shuningdek o'ta xavfli retsidivist deb topilgan ayollar saqlanadigan koloniyalar.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 48-moddasida jinoyat-ijroiya qonunchiligining differentsiatsiya va indivudiallik printsipiga rioya etilgan.

Maxsus tartibli koloniyalar. Maxsus tartibli koloniyalar ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan, o'ta xavfli retsivist deb topilgan erkaklarni saqlash uchun mo'ljallangan.

Maxsus tartibli koloniyalarda umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosi avf etish tartibida ozodlikdan mahrum qilish jazosi bilan almashtirilgan erkaklar ham saqlanadi.

Shu ikki turdagi shaxslardan tashqari boshqa kishilar bu xildagi maxsus tartibli koloniyalarga joylashtirilishi mumkin emas. Koloniya ma'muriyati tomonidan maxsus tartibli koloniya mahkumlari o'rtasida tushuntirish ishlarini olib boradi.

Tarbiya koloniyalari. Jinoyat-ijroiya kodeksining 50-moddasida tarbiya koloniyalari voyaga yetmay turib jinoyat sodir etgan mahkumlarni saqlashga mo'ljallangan. Tarbiya koloniyalari voyaga yetmagan mahkumlar uchun mo'ljallangan bo'lib, umumiy asoslarga ko'ra o'taladi. O'n sakkiz yoshga yetgan mahkumlar voyaga yetmagan mahkumlardan ajratilgan holda saqlanadi. Voyaga yetmagan mahkumlarni tarbiya koloniyalarda saqlashning asosiy boisi shuki, jinoyatchilik sohasida tajribali mahkumlarning salbiy ta'siridan saqlash imkoniyatlarini yaratadi.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 52-moddasida turmalar turma qamog'iga hukm qilingan shaxslarni, shuningdek umumiy va qattiq tartibli koloniyalardan jazoni o'tash tartibini ashaddiy buzganligi uchun o'tkazilgan shaxslarni saqlash uchun mo'ljallangan. Ozodlikdan mahrum qilinganlarga nisbatan turma qamog'ini tadbiiq etishlik ham mahkumlarni tasniflashning yana bir turi deb e'tirof etiladi. Jumladan, mahkumlarning ijtimoiy xavfiligini e'tiborga olgan holda sud ozodlikdan mahrum qilish jazosining muayyan qismini turma qamog'ida ham belgilashga hakli hisoblanadi. Turma qamog'iga ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tashlik uchun yuborish qat'iy emas. Sud jinoyatchining shaxsi, uning ijtimoiy xavfiligi va axloqan tuzatish qiyinchiligini inobatga olgan holda, ozodlikdan

mahrum qilish jazosining ma'lum qismigagina turma qamog'ini qo'llashi mumkin bo'la oladi. Turma qamog'iga yuborish shartlari ham Jinoyat kodeksining 50-moddasi 7-qismida belgilab qo'yilgan. Jumladan, ozodlikdan mahrum qilingan mahkumlarni turma qamog'iga yuborish ozodlikdan mahrum qilish jazosining faqat besh yildan ko'p bo'lmagan qismigagina tadbiq etilishi mumkin. Turma qamog'iga o'ta xavfli retsividistlar, og'ir yoki o'ta og'ir jinoyati uchun besh yildan ortiq muddatga ozodlikdan mahrum qilingan mahkumlar yuborilishi mumkin. Turma qamog'iga yuborish masalasini sud mahkumga hukm chiqarish jarayonida belgilab berilgan bo'lib, ozodlikdan mahrum qilish jazosining faqat dastlabki qismida o'tashni belgilay oladi. Jumladan, Rossiya Federatsiyasida 1970-yilgi qonun hujjatlariga muvofiq, mahkumlar kichkina huquqbuzarlik yoinki maxkama tartib qoidasini buzgan taqdirda ham turma jazosi bilan jazolangan. Shuning hisobidan 70-yillar oxiriga kelib mahkumlar tomonidan uyushitiriladigan turli xildagi huquqbuzarliklar soni keskin kamaygan.

Ozodlikdan mahrum etish joylarida jazo ijrosini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari. Yuridik adabiyotlarda, ozodlikdan mahrum etish joylarida jazo ijrosini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari sifatida quyidagilarni ko'rsatib o'tishni lozim deb e'tirof etiladi:

- ijtimoiy-tarbiyaviy domenantlik vazifasini o'taydi;
- jinoyatchining yangi jinoyat sodir etishining maxsus ogohlantiruvchi, oldini oluvchi xususiyat hisoblanadi;
- ozodlikdan mahrum etish joylarida jazo o'zining qoralash xususiyati orqali uzluksiz xususiyatda mujassamlashtiradi;
- jazoning ogohlantirish mahkumning ruhiy mexanizmini chuqur o'rganishni taqozo etadi;
- ozodlikdan mahrum etish joylarida jazoning ta'sir kuchi shaxsga ma'lum muddatga ijobiy ta'sir ko'rsatadi;

- jazo o'zining huquqiy tabiatiga ko'ra, mahkumlarning sodir etgan jinoyat turiga qarab og'ir yoki o'ta og'ir sifatida qaraladi;

Mahkumlarni jazoni o'tash uchun jo'natish, mahkumlarni jazoni ijro etish muassasalariga qabul qilish tartibi.

Jinoyat ijroiya kodeksining 54-moddasida ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslar tergov hibsonasining ma'muriyati hukm qonuniy kuchga kirganligi to'g'risida sud xabarnomasini olgan kundan boshlab o'n kunlik muddat ichida jazoni o'tash uchun jo'natadi. Mahkumlarni jazoni ijro etish muassasasiga jo'natish tartibi O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining 50-moddasiga muvofiq, ozodlikdan mahrum qilish mahkumni jamiyatdan ajratib jazoni ijro etish koloniyasi yoki turmaga joylashtirishdan iborat. Shuningdek, Jinoyat kodeksining 85-moddasiga muvofiq, hukm chiqarish paytida o'n sakkiz yoshga to'lmagan shaxslarga nisbatan ozodlikdan mahrum qilish jazosini umumiy yoki kuchaytirilgan tartibli koloniyalarida o'tash tayinlanadi.

Yuqorida aytib o'tilganidek, Jinoyat ijroiya kodeksiga muvofiq jazoni o'tash uchun mahkumni jo'natish hukm qonuniy kuchga kirganligi to'g'risida sud xabarnomasi olingan kundan boshlab yoki O'zbekiston Respublikasi Jinoyat protsessual kodeksining 528-moddasiga muvofiq, hukm apellyatsiya yoki kassatsiya tartibida murojaat qilish muddati o'tgandan boshlab qonuniy kuchga kiradi deb belgilab qo'yilgan. Mahkumni jazoni ijro etish muassasiga yuborilishini ta'minlash muammolari hukm chiqargan sud tomonidan amalga oshirilishi lozim. O'n kunlik muddatning belgilanishi mahkumni vaqtida ijro muassasasiga jo'natish muammosini hal qiladi. Bu muddatning belgilanishida asosiy omil – mahkum jo'natilayotgan ijro etish muassasasida mahkum bilan bog'liq muammolarni, ya'ni qanday transport

vositasida yetkazilishi, qaysi muassasaga yetkazilishi hal etilishi bilan chambarchas bog'liq bo'lib hisoblanadi.

Mahkumlar jazoni O'zbekiston Respublikasining hududida jazoni o'tashadi, ayrim xildagi jazolarni o'tash hududiylik asosida mahkumning ruhiy jazoni ijro etish muassasasida ham o'talishi mumkin. Mahkumni o'z hududidan uzoq bo'lmagan muassasada jazoni o'tashi ko'plab muammolarni ijobiy hal qilinishiga imkon yaratadi: bu mahkumning oila a'zolari bilan uchrashuv o'tkazishida moddiy xarajatlarning kamligi, banderol va posilkalar yuborilishida kamxarjlik bo'lib hisoblanadi. Shuningdek, muassasaning tibbiyot xodimlari insonparvarlik tamoyiliga muvofiq, mahkumning sog'ligi haqida qaygurishadi. Respublikamizning ayrim viloyatlarida manzil-koloniyalarning, tarbiya muassasalarining mavjud emasligi ba'zi bir muammolarni keltirib chiqarayotganligi sir emas. Mahkum sog'ligi yomonlashgan hollarda jazoni o'tayotgan muassasada unga profilaktik xizmat ko'rsatish iloji bo'lmagan hollarda muassasa tibbiyot xodimlarining bergan xulosasiga muvofiq, mahkum boshqa viloyatdagi jazoni o'tash muassasasiga ko'chirilishi mumkin.

Ozodlikdan mahrum qilish jazosining ijro etilishi Ichki ishlar vazirligining Jazolarni ijro etish Bosh boshqarmasi tomonidan tashkil etiladi. Bosh boshqarma jazolarni ijro etish muassasalarini tashkil etadi, ularni boshqaradi, o'zgartiradi va tugallash vazifalarini amalga oshiradi.

Ozodlikdan mahrum qilish jazosini ijro etish jarayonida muassasa ma'muriyati qonun normalarining bajarilishini ta'minlaydi. Bu borada mahkumlarni axloqan tuzatish va qayta tarbiyalash uchun mehnat jamoalaridan, murabbiy va ish o'rgatuvchi muxandislik faoliyatlaridan ham foydalanishlari mumkin. Muassasa ma'muriyati xodimlari ish xizmati xodimlari hisoblanadi. Mahkum hukm qonuniy kuchga kirganidan so'ng, jazoni o'tash uchun jo'natilganiga qadar yaqin qarindoshlari

yoki oila a'zolari bilan qisqa muddatli diydor ko'rishishiga ruxsat beriladi. Mahkumning qayerga jo'natilayotganligi uning oila a'zolariga xabar qilinadi. Xabar berish mahkum tegishli joyga jo'natilganidan so'ng, uch kunlik muddat ichida amalga oshiriladi. Xabarda muassasa manzili va qachon jo'natilganligi ma'lum qilinishi lozim.

Mahkumni jazoni o'tash joylariga jo'natish Ichki ishlar vazirligining maxsus yo'riqnomalariga binoan amalga oshiriladi. Jumladan, konvoy belgilanadi, bu konvoy mahkumni, uning shaxsiy hujjatlarini qabul qilib oladi, belgilangan koloniyalarga olib borib topshiradi. Mahkumlarni ijro etish koloniyalariga jo'natish, asosan, temir yo'l yoki avtotransportda amalga oshiriladi. E'tiborli jixati shundaki, mahkumlarni jazoni ijro etish koloniyalariga jo'natish ularning sodir etgan jinoyat turi, og'irlik darajasi, jinsi hisobga olingan holda alohida-alohida jo'natiladi. Zarur bo'lib qolgan hollarda kasal mahkumlar maxsus tibbiyot xodimi nazoratida bo'lishlari mumkin. Mahkumlarni zarur hollarda xavfsizligi ta'minlanadi va qochib ketishi mumkinligini oldini olish maqsadlari amalga oshiriladi.

Mahkumlarni koloniyaga olib borishda ular maxsus mavsumga muvofiq kiyim-bosh bilan ta'minlanadi va maxsus ta'minot belgilanadi. Barcha sarflanadigan xarajatlar davlat budjeti hisobidan amalga oshiriladi. Mahkumlarni qabul qilish amalga oshirilgandan so'ng uning otryadi, brigadasi, manzili haqida shuningdek, unga berilgan imtiyozlar haqida ma'lumotlar beriladi.

Mahkumlar jazoni o'tash uchun jo'natilganligi va yetib kelganligi to'g'risida xabar.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 55-moddasiga muvofiq, tergov hibsonasining ma'muriyati mahkum jazoni o'tash uchun jo'nab ketganligi to'g'risida uning oilasiga uch kunlik muddat ichida xabar yuborishi shart.

Jazoni ijro etish muassasasining mahkum yetib kelgan kundan boshlab uch kunlik muddat ichida bu haqda hukm chiqargan sudni xabardor qilishi, shuningdek mahkumning oilasiga muassasa manzilini ko'rsatib hamda mahkumning yozishma olib borish, uchrashuv, posilka, yo'qlov va banderollar olish, telefon orqali so'zlashuv huquqlarini tushuntirib, xabarnoma yuborishi shart. Mahkumni jazoni o'tash muassasalariga qabul qilish jazosini ijrosini tashkil etishning maxsus bosqichi bo'lib hisoblanadi. Amaliyotda ba'zan shunday holatlar ham ro'y beradiki, mahkumning oila a'zolarigacha mahkumning jazoni o'tash joyi haqidagi ma'lumot yetib bormaydi, qanday holat ro'y berishidan qat'i nazar, muassasa ma'muriyati mahkumning qaysi jazoni ijro etish muassasasida jazoni o'tayotganligi haqidagi xabarni uning qarindoshlariga yetkazishi shart bo'lib hisoblanadi. Mahkumlarni jazoni ijro etuvchi muassasalarga qabul qilish ichki ishlar vazirligining tegishli normativ hujjatlariga asosan belgilanadi. Qabul qilishning asosini sudning ayblov hukmi tashkil etadi. Aynan muassasa ma'muriyati tomonidan mahkumning qarindoshlariga yuboriladigan xabarnomada mahkum joylashgan muassasa manzilini to'liq ko'rsatishi lozim. Shuningdek, mahkumning qarindoshlari muassasada saqlanayotgan mahkumga turli xildagi noqonuniy narsalar yetkazib berishga huquqlari o'qligi haqida ogohlantiriladi. Mahkumning shaxsi, xulq-atvorini, shaxsiy hujjatlarini, sodir etgan jinoyatining ijtimoiy xavfiligini o'rganish uchun uning kelib tushganidan boshlab o'n besh so'tkagacha vaqt belgilanadi. Bu davr yuridik adabiyotlarda mahkumning karantin davri deb yuritiladi. Eslatib o'tish lozimki, bu qoida manzil-koloniyalardagi, tergov hibsonalarning xo'jalik xizmatiga qoldirilganlarga va turmaga yuborilganlarga tatbiq etilmaydi.

Muassasa rahbarining yordamchisi muassasaga keluvchi mahkumlarning shaxsiy kartochkalarini qabul qiladi. Belgilangan

tartib qoidaga rioya qilinmagan hollarda muassasa rahbariyati mahkumni qabul qilmaslik huquqiga ega. Bunday hollar quyidagilar bo'lib hisoblanadi:

- mahkum jazoni ijro etish rejimini qay tartibda o'tashi ko'rsatilmagan taqdirda;
- sud tomonidan chiqarilgan hukm ijro etish koloniyasi rejimiga mos tushmagan taqdirda;
- hukm qonuniy kuchga kirmagan paytda yoki hukmning qonuniy kuchga kirishi haqidagi ma'lumot (qay paytdan boshlanishi) bo'lmagan taqdirda;
- mahkum shaxsiga doir ma'lumotlar mavjud bo'lmagan taqdirda;
- mahkum muassasa ma'muriyatiga naryad yoki muassasa ma'muriyati qoidalarini buzib keltirilgan taqdirda;
- voyaga yetmagan mahkum jazoni ijro etuvchi muassasaga yuborilgan taqdirda yoki voyaga yetgan mahkumni tarbiya muassasiga yuborishgan taqdirda;
- mahkumning shaxsiy kartochkasida yetarli ma'lumotlar bo'lmagan taqdirda;

Yuqorida ko'rsatilgan holatlardan birontasi mavjud bo'lmagan taqdirdagina muassasa rahbariyati mahkumni ko'rsatilgan rejim bo'yicha joylashtirib, muassasa nizomi bilan tanishtirib o'tadi. Muassasada biror bir qoida buzilish holatlari qayd etilgan paytda, muassasa ma'muriyati bu haqda zudlik bilan yuqori turuvchi organlarga xabar berishi shart. Bundan tashqari muassasada jazoni ijro etilishi qonuniy hal etilayotganligini nazorat qiluvchi prokurorga ham ma'lumot yetkazilishi shart.

Muassasaga yetib kelgan mahkum kiyimlari tintuv qilinadi, har bir o'zi bilan olib kelgan narsasi ham tekshirib ko'riladi, bu holatlarning barchasiga qonuniy tus berish maqsadida Jinoyat-ijroiya Kodeksining 67-moddasida belgilab qo'yilgan. Ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan mahkumning shaxsi, buyum va

kiyimlari tintuv qilinganligi va ko'zdan kechirilganligi haqida, kim tomonidan amalga oshirilganligi to'g'risida akt yoki protokol hujjati tuziladi. Mahkumning o'zi bilan pul, turli xil qimmatli buyumlar olib yurishiga jazoni ijro etuvchi muassasalarda (manzil-koloniyalardan tashqari) yo'l qo'yilmaydi. Shuning uchun, mahkumga tegishli bo'lgan tilla taqinchoqlar, pul va boshqa ashyolar olib qo'yiladi. Olib qo'yilgan buyumlar haqida kvitantsiya berilishi shart.

Mahkum muassasaga yetib kelgan kuni to'liq ravishda kompleks tibbiy ko'rikdan o'tkaziladi, ularga tibbiy holati to'g'risida ma'lumotnoma taqdim qilinadi, shuningdek mavsumga mos kiyim-kechak bilan ta'minlanadi. Mahkum tibbiy ko'rikdan o'tkazilgach 15 kundan kechikmagan holda muassasaga joylashtiriladi. Muassasaga yetib kelgan mahkum muassasa tomonidan o'rnatilgan qonun-qoidalar bo'yicha har bir mahkumning shaxsini o'rganib chiqiladi. Shuningdek, mahkum qanday ish bilan shugullanishi, qaysi otryadda jazoni o'tashligi, turmalarda esa qanday izolyatorlarda jazoni o'tashligi belgilanadi.

Mahkumlarni ajratilgan holda saqlash va turli toifadagi mahkumlarni birga saqlash. Jinoyat-ijroiya kodeksining 57-moddasida: «ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxs butun jazo muddatini, odatda, bitta muassasada o'taydi.

Mahkumni bir koloniyadan ayni shu turdagi boshqa koloniyaga jazoni o'tashni davom ettirish uchun o'tkazishga uning xavfsizligini ta'minlash maqsadida uning roziligini olgan holda, shuningdek mahkumning mazkur muassasada qolishiga to'skinlik qiluvchi boshqa hollarda yo'l qo'yiladi.

Mahkum kasal bo'lib qolgan taqdirda uni koloniyadan yoki turmadan ixtisoslashgan davolash muassasasiga o'tkazishga tibbiy xulosa asosida yo'l qo'yiladi.

Ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslarni jazoni ijro etuvchi bir muassasadan boshqasiga o'tkazish tartibi

O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan belgilanadi» deb yozib qo‘yilgan.

JIKning 57-moddasi va jinoyat-ijroiya qonunchiligi mahkumlar uchun yagona qoida, ya’ni jazoni faqatgina bitta ijro koloniyasida o‘tashni shart qilib qo‘yadi. Bu xil shart-sharoitlar jazolarni samaradorligi va mahkumning qayta tarbiyalanishida katta ijobiy rol o‘ynashi shubhasiz. Aks holda buning aksi o‘laroq, mahkumning jazoni turli koloniyalarda o‘tashligi jamiyat uchun xavfli tus olishi mumkin. Buni bir necha asoslarda salbiy holatlariga olib kelishini ko‘rsatish mumkin:

- mahkumning jazoni turli koloniyalarda o‘tashi uning qayta tarbiyalanishida samarasizlik belgisi bo‘ladi;
- uning xarakteri, qiziqishi va shu kabi omillarning pasayishiga olib keladi;
- uning ruhiyatiga kuchli ta’sir o‘tkazadi;
- yaqin qarindoshlariga juda ko‘plab mushkulotlar orttiradi.

Har bir jazoni ijro etuvchi muassasa o‘ziga qabul qilayotgan mahkumning shaxsiy kartochkasidagi ma’lumotlardan tashqari uning qiziqishi, tabiati haqida yetarli ma’lumotga ega bo‘lishligi dardkor.

Jinoyat-ijroiya Kodeksi 57-moddasi 2-qismida ko‘rsatilgan qoida jinoyat-ijroiya qonunchiligiga istisno holat sifatida baholanadi. Bunday holatlar jumlasiga, mahkumning shaxsiy xavfsizligi, tibbiy bemorligi va boshqa omillarda namoyon bo‘ladi. Mahkumni boshqa jazoni ijro muassasaga o‘tkazish birinchi navbatda uning roziligi bilan amalga oshiriladi. Mahkumning xayotiga taxdid soluvchi harakatlar uning jazoni ijro etuvchi muassasasidagi mahkumlar tomonidan, ijro koloniyasi xodimlari tomonidan yoki shu muassasa bilan bog‘liq boshqa shaxslar tomonidan amalga oshirilishi mumkin.

Shaxsni tibbiy muassasaga o‘tkazish bilan bog‘liq ishlar faqatgina tibbiy xulosa asosida amalga oshirilishi mumkin,

sababi har qanday kasallik mahkumni tibbiy muassasaga o'tkazish uchun xizmat qila olmaydi. Mahkumni tibbiy muassasaga o'tkazish uchun asos bo'lib xizmat qiladigan tibbiy xulosani O'zbekiston Respublikasi IIV tibbiy muassasalari, Qoraqalpog'iston Respublikasi IIV tibbiy muassasalari, viloyatlardagi jazolarni ijro etish bilan bog'liq ichki ishlar boshqarmalarining tibbiy muassasalari berish huquqiga ega. Shuningdek, mahkum qaysi holda zudlik bilan tibbiy muassasaga joylashtirilishi kerak degan muammo ham barchaga qiziqarli bo'lishi tabiiy. Mahkumga jazoni ijro etish koloniyasida tibbiy yordam ko'rsatish iloji bo'lmagan taqdirda u zudlik bilan tibbiy muassasaga joylashtiriladi.

Ma'lumki, qonunchilik mahkumni boshqa muassasaga o'tkazish bilan bog'liq barcha holatlarni o'zida qamrab ola olmaydi. Bunga misol qilib quyidagi omillarni ko'rsatish mumkin:

- turli xildagi tabiiy ofatlar (bo'ron, yer qimirlashi, va xok.);
- mahkumlar o'rtasidagi o'zaro nifoq bo'ladigan xollar;
- mahkumning yaqin qarindoshlari bilan uchrashuvlar o'tkazishda manzilning uzogligi yoki mahkumning yaqin qarindoshlari nochor bo'lgan hollarda;

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, mahkumni bir muassasadan boshqasiga o'tkazish O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan amalga oshiriladi, sud tomonidan emas.

Shuningdek, mahkumni boshqa muassasaga o'tkazish tashabbusi bilan quyidagilar chiqishga haqli:

- jazoni ijro etuvchi muassasa ma'muriyati;
- jazoni ijro etuvchi muassasada qonunlarni bir xilligi ustidan nazorat qiluvchi prokuror;
- mahkumning yaqin qarindoshlari iltimos va arizalari bo'yicha;
- mahkum yashaydigan mahalla qo'mitasi tavsifnomasi yoki mehnat boshqarmasi;

Jinoyat-ijroiya Kodeksining 58-moddasi mahkumlarni ajratilgan holda saqlashga qonuniy tus bergan. Unga ko'ra, quyidagilar boshqa mahkumlardan batamom ajratilib, alohida-alohida saqlanadi:

- o'ta xavfli retsivistlar;
- umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosi avf etish tartibida ozodlikdan mahrum qilish jazosi bilan almashtirilgan mahkumlar;
- mahkum ajnabiy fuqarolar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar;
- sud va huquq-tartibotni inxofaza qiluvchi organlarning sobiq xodimlariga mansub mahkumlar;
- turli yuqumli kasalliklarga chalingan mahkumlar.

Ma'lumki, axloq tuzatish vositalari jazo turini, sodir etilgan jinoyatning xususiyati va ijtimoiy xavfilik darajasini, shuningdek mahkumning shaxsi va xulq-atvorini inobatga olgan holda qo'llaniladi.

Mahkumlarni bir-biridan ajratilgan holda saqlash ularning turli xil xususiyatlariga ko'ra hal etilishi ham mumkin:

a) birinchi marta ehtiyotsizlikdan jinoyat sodir etgan mahkumlar alohida ajratiladi;

b) birinchi marta qasddan ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan yoki og'ir bo'lmagan jinoyatni sodir etgan mahkumlar;

d) birinchi marta qasddan og'ir jinoyatni sodir etgan mahkumlar;

f) ilgari ham ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tab chiqqanlar alohida ajratiladi;

g) alohida xavfli retsivistlar ham alohida-alohida saqlanadilar;

i) umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosi ozodlikdan mahrum qilish jazosi bilan almashtirilganda ular ham alohida saqlanadi;

j) fuqaroligi bo'lmagan va chet el fuqarolari ham ozodlikdan mahrum qilinganida alohida, ajratilgan holda saqlanishlari lozim. Lekin bunday shaxslar ko'pincha boshqa shaxslar bilan birga saqlanganliklarini ko'rsak ham, ularning huquqiy holatlari tamomila boshqacha tus olgan. Erkak jinsdagi mahkumlar ayollar va voyaga yetmagan mahkumlardan ko'ra og'irrok darajada jazolanadi.

Voyaga yetmagan mahkumlarda mahkumlarning tasniflanishi ularning jinsiga qarab ham farqlanadi. Jumladan, ilgari ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tab chikkan mahkumlarning erkak jinsidagilar, yana ozodlikdan mahrum qilish jazosiga hukm qilinganlarida, kuchaytirilgan tarbiya koloniyalarida saqlansalar, voyaga yetmagan qizlarga esa bu qoida tadbiq etilmaydi. Qizlar nechanchi marta ozodlikdan mahrum qilingan bo'lishlaridan qat'i nazar umumiy tartibli koloniyalarga yuboriladilar.

Voyaga yetmaganlarning tasniflanishi aksariyat hollarda yoshiga nisbatan tatbiq etiladi. Jumladan, o'n olti yoshgacha bo'lganlar alohida va o'n olti yoshdan oshganlar alohida ajratiladi.

Ayollarni tasniflashda koloniya tartib turidan tashqari xomilador yoki emizikli yosh bolasi bor ayollar ozodlikdan mahrum qilinganida ular uchun maxsus imtiyozlar yaratiladi.

Mahkumlarning jinsi, yoshiga qarab ajratish yuridik adabiyotlarda, odatda, huquqiy tasniflash deb yuritiladi. Shuningdek, mahkumlarni tasniflashda ularni jazoni o'tash jarayoni ham muxim rol o'ynaydi. Mahkumlar bilimi, dunyoqarashi, ruhiy munosabatlari bo'yicha tasniflanadi.

Mahkumlarni ko'chirish. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 60-moddasiga muvofiq, «ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslarni jazoni ijro etuvchi bir muassasadan boshqasiga ko'chirish ushbu kodeksning 58-moddasi talablariga rioya etgan holda amalga oshiriladi.

Ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslar qamoq jazosiga hukm qilingan va tergov qilinayotgan shaxslardan alohida ko'chiriladi.

Xomilasi yigirma to'rt haftalikdan oshgan yoki uch yoshga to'lmagan bolasi bor ayollar boshqa mahkumlardan alohida ko'chiriladi.

Mahkum bemorlar, xomilador ayollar va bolasi bor ayollar, zarurat bo'lganda, tibbiy xodimlar kuzatuvida ko'chiriladi.

Mahkumlarning xavfsizligini ta'minlash maqsadida ularni boshqa hollarda ham ajratilgan tarzda ko'chirishga yo'l qo'yiladi.

Ko'chirish chog'ida mahkumlar zarur moddiy-maishiy va sanitariya-gigiyena sharoitlari bilan ta'minlanadi, ularga poyabzal, belgilangan norma bo'yicha oziq-ovqat mahsulotlari beriladi.

Mahkumlarni ko'chirish davlat hisobidan, O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan belgilangan tartibda soqchi kuzatuvida amalga oshiriladi».

Mahkumlarni ko'chirish bilan bog'liq muammolar jinoyat-ijroiya huquqining o'ziga xos obyekt dasturi hisoblanadi. Mahkumlarni bir jazoni ijro etuvchi muassasadan boshqasiga ko'chirish bilan bog'liq muammolar davlat budjeti hisobidan amalga oshiriladi va konvoy kuza tuviga bajariladi. Mahkumlarni ko'chirish bilan bog'liq tartib-qoidalar O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining normativ huquqiy hujjatlari asosida tartibga solinadi. Mahkumlarni ko'chirish bilan bog'liq normativ-huquqiy hujjatlarda quyidagilar mahkumlarni zudlik bilan ko'chirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi deb ko'rsatilgan.

Bular:

- sil kasalligi bilan ogrigan mahkumlar;
- teri tanosil kasalligi bilan ogrigan mahkumlar;
- asab kasalligi bilan og'rikan bemorlar, tuzalishi katta muddatni talab qiluvchi bemorlar;

- OITS kasalligi bilan kasallangan bemorlar;

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining normativ-huquqiy hujjatlariga ko'ra, mahkumlarni ko'chirish kamida 4 ta soqchi nazorati ostida amalga oshiriladi. Soqchilar guruxi, odatda, oddiy va kuchaytirilgan bo'lishi mumkin. Kuchaytirilgan soqchilar guruxi o'ta og'ir turdagi jinoyat sodir etgan mahkumlar, retsdivistlarni ko'chirishda tayinlanadi. Amaldagi qonun normalariga muvofiq, soqchilar guruhi tartib qoidani buzgan mahkumlarga nisbatan jismoniy kuch ishlatish, turli xil tinchlantiruvchi vositalarni qo'llash huquqiga ega. Mahkumlarni ko'chirishda mahkumlar qonun normalarida ko'rsatilgan normalar bo'yicha oziq-ovqat bilan ta'minlanadi. Ko'chirilayotgan mahkum o'zi bilan oziq-ovqat mahsulotlari, kiyim-kechak olishi; bemor mahkumlar esa o'ziga kerakli bo'lgan tibbiy dori-darmonlar olishi, yosh bolasi bor ayollar esa bola uchun kerakli bo'lgan buyumlarni olishga haqli.

Ko'chirilayotgan mahkumga O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining normativ huquqiy hujjatlariga muvofiq, mavsumga mos kiyim-kechak va poyabzal beriladi.

Quyidagi mahkumlar bir jazoni ijro etuvchi muassasadan boshqasiga o'tkazishga yo'l qo'yilmaydi:

- o'zining shaxsiy anketasiga ega bo'lmagan mahkumlar;
 - mavsumga mos kiyinmagan mahkumlar;
 - oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlanmagan mahkumlar;
- O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining normativ huquqiy hujjatlariga muvofiq, ba'zi hollarda mahkumning qo'llariga kishan solinishi mumkin:
- samolyotda yoki vertolyotda;
 - uzoq yo'lga chiqqan avtotransport vositasi yoki poyezdda ko'chirilayotganda;
 - jazoni ijro etuvchi muassasadan qochish niyatida bo'lgan mahkumni boshqa muassasaga ko'chirishda;

- umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosiga hukm qilingan mahkumlar.

Mahkumlarni saqlash sharoitlarini o'zgartirish va yengillashtirish tartibi. Mahkumlarni yengillashtirilgan sharoitga o'tkazishga, o'zining xulq-atvori bilan o'rnak bo'ladigan shaxslar jazoning kamida olti oyi o'talganidan keyin yo'l qo'yilishi mumkin. Yengillashtirilgan sharoitga o'tkazilgan mahkum ichki tartib-qoidani ashshadiy buzuvchi deb topilganida uni umumiy yoki og'irlashtirilgan sharoitga o'tkazishlari mumkin, lekin bunday o'zgarishga ham yana olti oydan keyin yo'l qo'yiladi. Tarbiya koloniyalarida ham mahkumlarga yengillashtirilgan imtiyozli va oddiy sharoitlar mavjud. Bundan tashqari, mahkumlarning intizomsizligi, ichki tartib-qoidani doimiy buzuvchilarga nisbatan qo'llaniladigan hibsonalar ham mavjud. Bu xildagi hibsonalarga kiritib qo'yilgan mahkumlarning sharoiti albatta og'irlashtiriladi. Yengillashtirilgan sharoitga o'tkazish mahkumning ijobiy xulqi, mehnatga halol munosabati, intizomiy jazo chorasining bo'lmashligi va jazoning kamida to'rttdan bir qismi o'taganidan so'ng qo'llaniladi.

Mahkumlarning saqlash sharoitini o'zgartirilishi Jinoyat-ijroiya kodeksining 61-moddasiga asosan amalga oshiriladi. Unga ko'ra, «jazoni o'tash davrida ozodlikdan mahrum etishga mahkum qilingan shaxslarning saqlash sharoiti bir muassasa doirasida yoki boshqa turdagi muassasaga o'tkazish yo'li bilan yengillashtirilishi mumkin».

Mahkumlarni saqlash sharoiti rag'batlantirish tarzida quyidagicha yengillashtirilishi mumkin:

- muassasa boshligining qaroriga binoan ushbu kodeksning 102, 104-moddalariga muvofiq, masalan, tashakkur e'lon qilish, yorliq, qimmatli sovga yoki pul mukofoti bilan taqdirlash, qo'shimcha posilka, yo'qlov yoki banderol olishga ruxsat etish va hokazo;

- sud tomonidan Jinoyat protsessual Kodeksining 537-moddasiga muvofiq, ya'ni mahkumni jazoni ijro etishning bir tartibli koloniyasidan boshqa tartibli koloniyasiga, turmadan koloniyaga va koloniyadan turmaga o'tkazish jazoni ijro etish muassasasi ma'muriyatining taqdimnomasiga binoan mahkum yoki himoyachisining iltimosnomasiga ko'ra sudya tomonidan amalga oshiriladi yoki yana bir qoida bu, Jinoyat protsessual kodeksining 537-moddasi 4-bandiga muvofiq, 18 yoshga to'lgan mahkumni tarbiya koloniyasidan jazoni ijro etish koloniyasiga o'tkazish masalasini hal etishda sudya uning tuzalish darajasini hisobga olishi lozim. Shuningdek, yuqoridagi moddaga ko'ra, mahkum tarbiya koloniyasida jazoni o'tash muddatini davom ettirish uchun uzogi bilan 20 yoshga to'lguncha qoldirilishi mumkin.

Mahkumlarni saqlash sharoiti Jinoyat-ijroiya kodeksining 61-moddasiga ko'ra, intizomiy jazo tarzida quyidagicha og'irlashtirilishi mumkin:

- muassasa boshligining qaroriga binoan ushbu kodeksning 105, 106-moddalariga muvofiq, intizomiy jazo choralari sifatida mahkumlarga nisbatan qo'yidagi jazo choralari qo'llanilishi mumkin:
- ogohlantirish;
- xayfsan;
- yengillashtirilgan saqlasht sharoitini hekor qilish;
- intizomiy bo'linmaga kiritib quyish va hokazo;

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 106-moddasiga muvofiq esa «intizomiy jazo huquqbuzarlikning og'irligi va xususiyatiga mos bo'lishi kerak» deb yozib qo'yilgan. Shuningdek, intizomiy jazoning amal qilishi muddati jazo qo'llanilgan kundan boshlab bir yildan oshmasligi kerak.

Mahkumlarni saqlash sharoiti intizomiy jazo tarzida sud tomonidan ham Jinoyat protsessual kodeksining 537-moddasi 3-bandiga muvofiq og'irlashtirilishi mumkin:

Mahkumni tarbiya koloniyasidan jazoni ijro etish koloniyasiga va umumiy tartibli tarbiya koloniyasidan kuchaytirilgan tartibli tarbiya koloniyasiga o'tkazish tarbiya koloniyasi ma'muriyatining voyaga yetmaganlar ishi bilan shug'ullanuvchi komissiyasi bilan kelishilgan taqdimnomasiga binoan sudya tomonidan amalga oshiriladi.

Bu xildagi mahkumlarni saqlash sharoitini o'zgartirish jinoyat-ijroiya qonunchiligining 2 tamoyiliga asosan amalga oshiriladi:

- 1) differentsiatsiya va individualizm jazolarni ijro etishda;
- 2) mahkumlarni qonunga itoatkor xulq-atvorini rag'batlantirish printsiplariga;

Shuningdek, mahkum jazoni ijro etishda saqlash sharoitini o'zgartirish shu ijro muassasasi boshlg'i roziligi bilan amalga oshiriladi.

NAZORAT SAVOLLARI:

1. Ozodlikdan mahrum qilish jazosini ijro etishning tartibi qanday?
2. Ozodlikdan mahrum qilish jazosini ijro etish muassasalarining turlari va ularning o'ziga xos hususiyatlari nimalardan iborat?
3. Mahkumlarni ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tash joylariga jo'natish qanday tartibda amalga oshiriladi?
4. Turma qamog'i qo'llanilish tartibi va uni o'ziga xos jihatlarini ayting?
5. Ozodlikdan mahrum qilish jazosini ijro etish muassasa ma'muriyatining huquq va majburiyatlari nimalardan iborat?

9-mavzu. KOLONIYA VA TURMALARDA JAZONI O‘TASH

- ◆ *Koloniya va turmalarda jazoni o‘tash tushunchasi va asoslari.*
- ◆ *Jazoni ijro etish koloniyalarida jazoni o‘tash shartlari.*
- ◆ *Turmalarda jazoni o‘tash tartibi va shartlari.*
- ◆ *Tarbiya koloniyalarida jazoni o‘tash tartibi va shartlari.*
- ◆ *Ozodlikdan mahrum qilingan mahkumlarni tasniflash tushunchasi*
- ◆ *Ayrim toifadagi mahkumlar tomonidan jazoni o‘tash xususiyatlari.*

Ma‘lumki, Jinoyat Kodeksining 50-moddasi va Jinoyat-ijroiya kodeksining 45-moddasida jazoni ijro etish koloniyalarining 4 turi ko‘rsatilgan. Bular:

- manzil-koloniyalari;
- umumiy koloniyalar;
- qattiq tartibli koloniyalar;
- maxsus tartibli koloniyalar.

O‘zbekiston Respublikasida ozodlikdan mahrum qilish turidagi jazoni ijro etish muassasalari bo‘lib, mazkur muassasalar o‘zlariga xos bo‘lgan ichki tartib qoidalarga ega hisoblanadi.

2001-yil 18-iyundan e‘tiboran kuchga kirgan, O‘zbekiston Respublikasi II Vning 298-sonli buyrug‘iga asosan, barcha jazoni ijro etish koloniyalari ikki xil shaklga ega bo‘lib, ular:

- mahkumlar qo‘riqlov va nazorat ostida saqlanadigan yopiq turdagi (umumiy, qattiq va maxsus tartibli);

- mahkumlar soqchisiz, ammo nazorat ostida saqlanadigan yarim ochiq turdagi (manzil-kolonyalar) dan iborat.¹⁶

Bundan tashqari, mahkumlarning ijtimoiy xavfliligi, jinoyatlarning og'irligi va og'ir jazo tayinlanganligi taqdirda ularni jazoning muayyan qismini turmada o'tkazishlikka yuborilishi belgilanadi. Turma qamog'i o'ziga xos xususiyatga ega bo'lib, mahkumlarning ijtimoiy xavfliligi, jinoyatlarning og'irligi va og'ir jazo tayinlanganligi taqdirda ularni jazoning muayyan qismini turmada o'tkazishlikka yuborilishi belgilangan. Turma qamog'i koloniyadan farq qilib, erkaklar alohida, ayollar alohida saqlanadi, shuningdek, turma qamog'ida mahkumlar faqat alohida-alohida kameralarda saqlanishligini inobatga olgan holda erkaklar xam, ayollar ham bitta turmada saqlanishi mumkin. Albatta, tarbiya koloniyalarida mahkumlarni yengillashtirilgan imtiyozli va oddiy sharoitlar mavjud. Mahkumlarni ozodlikdan mahrum etilganida ularni tarbiya koloniyalari bilan voyaga yetganlarning koloniyalardagi sharoitlari bir-biridan farq qiladi. Albatta, voyaga yetmaganlar tarbiya koloniyalarda sharoitning yengillashtirilganligini ko'rish mumkin. Mahkumning axloqan tuzalganligi, koloniya mehnatiga o'rganganligi yoki voyaga yetmaganlarning voyaga yetganligi munosabati bilan boshqa koloniyaga yoki boshqa jazo turi bilan almashtirilishiga koloniyalarda yo'l qo'yiladi. Shartli ravishda ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tash joylarini 3 turga bo'lish mumkin:

- jazoni ijro etish koloniyalari;
- turmalari;
- tarbiya koloniyalari.

Koloniya va turmalarda jazoni o'tash bilan bog'liq qonun-qoidalar 60–90 yillar boshlarida Axloq tuzatish qoidalariga

¹⁶ O'zbekiston Respublikasi HVning «Ozodlikdan mahrum qilish turidagi jazoni ijro etish muassasalarining ichki tartib qoidalarini tasdiqlash to'g'risida»gi 1039-sonli buyrug'i. 08.06.2001-yil, Toshkent.

tayanadi. Bu xil qoidalarga mahkumlarni qanday tipdagi kameralarga joylashtirish va o'zgartirish ko'rsatilgan.

Qoidalarda shu xildagi tartiblarning o'rnatilishi va joylashtirilishi bilan bog'liq tartiblar tarixiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, koloniya va turmalarda jazoni o'tash normalari 60–90-yillarda 1961-yilda qabul qilingan Axloq tuzatish hujjati bo'yicha amalga oshirilgan. Unda koloniya va turmalardagi barcha shart-sharoitlar qanday bo'lishligi, mahkumlarni saqlash sharoitlari ko'rsatilgan. Hujjatlarda barcha jixatlar, ya'ni xususiyatlar to'liq ko'rsatilmaganligi tufayli normativ hujjatlar to'ldirib bergan.

Bu hujjatda quyidagilar ko'rsatilgan edi:

- 1) jazoni ijro etuvchi muassasasining huquqiy maqomi;
- 2) mahkumlarni ko'chirish tartibi;
- 3) mahkumlarning huquq va majburiyatlari, ovqatlanish aniq normalarini belgilab bergan;

Sobiq SSSR tuzumida jazoni o'tash tartibida «rejim» tushunchasiga qonuniy tus berilmagan, u faqat bir institut majmuasiga kiritilgan, xolos.

Xozirgi kunda mustaqillik sharofati bilan jazoni ijro etuvchi muassasalardagi tartib-intizom, ularni jihozlanishi va eng asosiysi, mahkumlarni qayta tarbiyalanishiga alohida e'tibor qaratilmoqda, xattoki, bunga qonunan tus berilmoqda. Masalan: koloniya va turmalarda saqlanayotgan mahkumlarning sharoiti, ularning huquqlari va majburlovchi holatlari qonun bilan belgilanib, bu tartibni hech kimning, xatto koloniya ma'muriyatining ham buzishga huquqi yo'q.

Umumiy qilib olganda, ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tash joylarini 4 guruhga ajratish mumkin.

I. Jazoni ijro etish koloniyalari:

- 1) manzil-koloniyalari;
- 2) umumiy tartibli koloniyalar;

- 3) qattiq tartibli koloniyalar;
- 4) maxsus tartibli koloniyalar;

II. Turma.

III. Tarbiya koloniyalari.

IV. Tergov hibsxonalari.

Jazoni ijro etish muassasalarining bu xildagi tasniflanishi bejizga emas, albatta. Birinchi navbatda, jazoni ijro etish koloniyalarining turlariga qarab u yerdagi sharoit, mahkumlarning huquq va majburiyatlari bir-biridan farq qiladi. Bunday farqni belgilashda, sud mahkumning shaxsi, ijtimoiy xavfiligi, jinoyatning og'irligi, uning hulqi masalalariga adolatli yondasha bilishi, to'g'ri baho berishi darkor.

Ma'lumki, qonunchilik islohotlarini o'tkazish davomida O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 46-moddasiga 2003-yil 12-dekabr va 30-avgust kunlari qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritildi. Prezident I. Karimov aytganlaridek, «eng muximi – inson va fuqaroning fikrlashi va dunyoqarashi o'zgarimoqda, siyosiy va ijtimoiy ongi, uning umumiy saviyasi to'xtovsiz o'sib bormoqda»¹⁷.

Shuning boisi o'laroq, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 46-moddasiga muvofiq: **manzil-koloniyalar** quyidagilarga bo'lingan:

- ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyatlar, ehtiyotsizlik oqibatida sodir etganlik uchun ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslar saqlanadigan manzil-koloniyalar;
- umumiy, qattiq tartibli koloniyalardan, shuningdek tarbiya koloniyalardan o'tkazilgan mahkumlar saqlanadigan manzil-koloniyalar;».

Manzil-koloniyalar respublikamizda 1963-yil iyul oyida tashkil etilgan va o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan. Manzil-

¹⁷ I. A. Karimov «O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlik taxdid va barqarorlik shartlari». – T.: O'zbekiston, 1998. 227-b.

koloniyalarning asosiy xususiyati shundaki, mahkumni qayta tarbiyalash nisbatan yengilrok sharoitlarda amalga oshiriladi. Mahkumlarning jazoni o'tash tartibi O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 113-moddasida 2003-yilgi qo'shimcha va o'zgartirishlar bilan berilgan. Unda aytilishicha, «Manzil-koloniyalarda mazkur muassasaga sud hukmiga binoan kelgan, shuningdek umumiy, qattiq tartibli hamda tarbiya koloniyalaridan sudning ajrimi asosida o'tkazilgan voyaga yetgan mahkumlar jazo o'taydilar.

Shuningdek, yana bir ahamiyatli jihati manzil-koloniyalarda ijobiy tavsifga ega hamda uncha og'ir bo'lmagan jinoyati uchun sud tayinlagan jazo muddatining kamida beshdan bir qismini, og'ir jinoyat uchun jazo muddatining to'rttdan bir qismini, o'ta og'ir jinoyati uchun muddatining kamida uchdan bir qismini o'tagan mahkumlar, muqaddam jazodan shartli ravishda muddatidan ilgari ozod etilgan yoki jazo sud tomonidan yengilrog'i bilan almashtirilgan shaxs o'ta og'ir jinoyat, shuningdek jazo muddatining o'talmagan qismi davomida qasddan yangi jinoyat sodir etganligi uchun sud tayinlagan jazo muddatining kamida uchdan bir qismini o'tagan mahkumlar manzil-koloniyalarga o'tkaziladi.

Manzil-koloniyalarga quyidagilar o'tkazilmaydi:

- o'ta xavfli retsdivistlar;
- umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosi avf etish tartibida ozodlikdan mahrum qilish jazosi bilan almashtirilgan shaxslar;
- yuqumli kasalliklarga chalingan bemorlar;
- majburiy davolanishdan o'tayotgan mahkumlar;
- mehnatga qobiliyatsiz mahkumlar;

Manzil-koloniyalarning o'ziga xos xususiyati shundaki, bitta koloniyada mahkum erkaklar va ayollar saqlanishi mumkin.

Manzil-koloniyalarda mahkumlarning jazoni o'tash shartlari quyidagilar bo'lib hisoblanadi:

- mahkumlar soqchisiz, ammo nazorat ostida saqlanadilar, mahkumlarning erki cheklanadi, xolos.
- ertalab o'rindan turishdan kechki yotishgacha bo'lgan vaqt mobaynida koloniya hududi doirasida erkin yurish huquqidan foydalanadilar. Biroq kechki paytdan, aniqrog'i yotishdan ertalab uyg'ongunga qadar koloniya hududida harakatlanish qat'iy man etiladi.

Ular bajarayotgan ish yoki olayotgan ta'lim taqozo etsa, ma'muriyatning ruxsati bilan koloniya hududidan tashqarida nazoratsiz yurishlari mumkin;

- yonlarida pul va qimmatli buyumlar saqlashlari, puldan cheklanmagan holda foydalanishlari mumkin;
- cheklanmagan miqdorda telefon orqali so'zlashishlari, posilka, yo'qlov va banderollar olishlari hamda jo'natishlari mumkin;

Manzil-koloniyalardagi mahkumlar cheklanmagan miqdorda uchrashuv olish huquqiga ega. Uchrashuvlar, odatda, ishdan bo'sh vaqtlarda beriladi. Uchrashuv mahkumning iltimosnomasiga binoan manzil-koloniya hududidan tashqarida o'tkazilishi mumkin.

Mahkumlar xonalarga bo'lingan yotoqxonalarda yashaydilar. Saqlash rejimini buzmagani, oilasi bor mahkumlarga muassasa boshlig'i qaroriga muvofiq manzil-koloniya hududida yoki undan tashqarida oilasi bilan alohida yashashga ruxsat berilishi mumkin. Bunday shaxslar ichki tartib qoidalarida belgilab qo'yilgan tartibda ro'yxatdan o'tish uchun hozir bo'lishlari shart. Manzil-koloniya ma'muriyatining vakili mahkumlar yashayotgan joyga so'tkaning istalgan vaqtida kirishi mumkin.

Respublikamiz hududidagi manzil-koloniyalarda ma'muriyat istagi bilan mahkumlarning kiyim-kechaklari, buyumlari

tekshirilishi mumkin. Har oyda bir martadan manzil-koloniya hududidagi xonalar nazorat tekshiruvdan o'tkaziladi. Bu tekshiruvning asosiy maqsadi, mahkumlar tomonidan uyushtirilishi mumkin bo'lgan turli xildagi noxush holatlar, masalan, ommaviy ravishda muassasadan qochish, koloniya xodimlarining xayotiga tajovuz qilishni oldini olish bo'lib hisoblanadi. Manzil-koloniya aholi yashash joylaridan uzoq bo'lgan hududlarda barpo etiladi. Har bir mahkum belgilangan ro'yxat kartochkasiga ega bo'lib, ma'muriyat ruxsatisiz koloniya hududini tark etishi ma'n etilgan. Turli xil oilaviy sabablarga ko'ra mahkumlarga ma'muriyat tomonidan qisqa muddatli ruxsat berilishi mumkin.

Ma'muriyat ishonchiga kirgan, o'zining hulqi, mehnati bilan ajralib turuvchi mahkumlarga turli xildagi diniy muassasalarga sig'inishga borish uchun ruxsat beriladi. Mahkumlarga ma'muriyat tomonidan muassasa chegarasidan chetda harakatlanish uchun tegishli hujjat taqdim qilinadi. Mahkumlarning shaxsini tasdiqlovchi hujjati – pasporti uning jinoyat ishi jildida bo'lganligi tufayli ularga shunga mos hujjat albatta beriladi.

Manzil-koloniya ma'muriyati ruxsati bilan mahkum o'zining oilasi bilan muassasa joylashgan hududdagi xonalarda ijara asosida turishi mumkin. Bu xil huquqni tasdiqlash faqatgina muassasa direktorining ruxsati bilan amalga oshiriladi, xolos. Shuningdek, muassasada har bir mahkum o'zining qiziqish turiga qarab xohlagan mashg'ulot turi bilan shug'ullanishi, turli xil muassasa ichida to'garaklar tashkil etish huquqiga ega. Mahkum muassasa ma'muriyatining direktori nomiga ariza berish orqali turmush qurishi ham mumkin.

Mahkumga o'zi bilan quyidagi buyumlarni saqlashga ruxsat etilmaydi:

- turli xildagi o'qotar qurollar;
- portlovchi moddalar;

- giyoxvand moddalar;
- barcha turdagi alkogol ichimliklar;
- harbiy kiyim-kechak;

Umuman olganda, mahkum o'zi bilan saqlashi qat'iy man etilgan buyumlar ro'yxati muassasa ma'muriyatining ichki nizomida ko'rsatiladi.

Manzil-koloniyalardagi mahkumlar mehnati ma'muriyat tomonidan belgilab qo'yilgan cheklash va istisnolarni hisobga olmaganda mehnat to'g'risidagi qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi. Mahkumlarni boshqa ishga o'tkazishni korxonalar, muassasa yoki tashkilot manzil-koloniya ma'muriyati bilan kelishilgan holda amalga oshiriladi. Mahkumlarga muassasa joylashgan yerdagi oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarida sirtidan o'qishga ruxsat etiladi. Bu barcha dispozitiv qoidalar Jinoyat-ijroiya kodeksining 115-moddasida o'z ifodasini topgan.

Respublikamizda mehnat to'g'risidagi qonunchilik xujjalari barcha shaxslar uchun bir xil harakatda bo'ladi, istisno sifatida manzil-koloniyalardagi mahkumlar ishga qabul qilish, ishdan bo'shatish va boshqa ishga o'tkazish qoidalari qo'llanilmaydi. Muassasa ma'muriyati har bir mahkumni o'z kasb faoliyati, hunari va mutaxassisligi bo'yicha ishga joylashtiradi. Eng ahamiyatli jixati ham shundaki, manzil-koloniya ko'chiriluvchi mahkumlar albatta biror bir kasb-hunarga ega bo'lishi lozim. Manzil-koloniya ma'muriyati mahkumni boshqa mutaxassislik bo'yicha o'qitib, uni ishga joylashtirish huquqiga ega.

Mahkumlar odatda, muassasa ichidagi xo'jalik ishlari bilan shug'ullanadi, ba'zi hollarda istisno sifatida ma'muriyat ruxsati bilan mahkum boshqa korxonalarda ham o'z mutaxassisligi bo'yicha shartnoma asosida boshqa hududda, boshqa ishga o'tkazilishi mumkin. Bu xil munosabatlar xo'jalik organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Manzil-koloniyalardagi mahkumlar, odatda, muassasa joylashgan yerdagi oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarda sirtidan o'qiydilar.

Manzil-koloniyalarda o'ziga xos qulayliklar bilan bir qatorda bir qancha cheklashlar ham mavjud. Masalan, mahkum muassasa ichki tartib-qoidalarini buzgan taqdirda kartserga qamab qo'yilishi mumkin. Ashaddiy buzuvchilar esa sud hukmi asosida ko'rsatilgan muassasaga jazoni o'tash uchun qayta yuboriladi.

Umumiy tartibli koloniyalarda jazoni o'tash tartibi va shartlari O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 116 va 117-moddalarda o'z aksini topgan.

Mazkur kodeksning 116-moddasiga ko'ra, umumiy tartibli koloniyalarda jazoni:

- mazkur muassasaga sud hukmiga binoan kelgan mahkumlar;
- yigirma bir yoshga to'lgan, salbiy tavsifga ega mahkumlar o'n sakkiz yoshga to'lganidan keyin jazo o'tashni davom ettirish uchun tarbiya koloniyasidan umumiy koloniyaga o'tkaziladi; (Jinoyat-ijroiya kodeksi 129-modda);
- sud tomonidan manzil-koloniyalardan intizomiy jazo tarzida o'tkazilgan mahkumlar;
- ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan jazo sud tomonidan ozodlikdan mahrum qilish jazosi bilan almashtirilgan mahkumlar o'taydilar;

Umumiy tartibli koloniyalarga, odatda, sud hukmiga ko'ra birinchi marta o'ta og'ir va og'ir bo'lmagan jinoyatlarni sodir etgan erkak mahkumlar, ozodlikdan mahrum etilgan ayollar, barcha turdagi retsdiv jinoyatchilar jazoni o'tash uchun yuboriladi.

Tarbiya koloniyalaridan umumiy tartibli koloniyalarga o'tkazilgan mahkumlar esa, odatda, qasddan o'ta og'ir va uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlar sodir etganligi bilan xarakterlanadi.

Sud tomonidan manzil-koloniyalardan intizomiy jazo tarzida o'tkazilgan mahkumlar oldin jazoni umumiy tartibli koloniyalarda o'tganligi bilan tavsiflanadi.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 117-moddasida umumiy tartibli koloniyalarda jazoni o'tash shartlari belgilab qo'yilgan.

Umumiy tartibli koloniyalarda mahkumlar umumiy turar joylarda yashaydilar. Ular koloniya ma'muriyati tomonidan belgilangan yotoqxonalarda joylashtiriladilar va koloniya ma'muriyatining ichki nizomida ko'rsatilgan kiyim-kechaklarni yurishadi. Mahkumlar o'zi bilan olib kelgan kiyim-kechaklarda kiyinib yurishlariga ruxsat berilmaydi. Umumiy tartibli koloniyalarda mahkumlar uchun yagona qoida belgilab qo'yilgan. Bu qoidaga ko'ra, mahkumlar qator bo'lib muassasa hududida yurishlari, uyg'ongandan boshlab yotgunga qadar muassasa hududida harakatlanishi mumkin. Istisno holat muassasa hududida faqatgina turli xil uyushtiriladigan sport musobaqalari, madaniy kechalarda kiritilishi mumkin.

2003-yil 30-avgustda Jinoyat-ijroiya kodeksiga kiritilgan qo'shimcha va o'zgartirishlarga ko'ra umumiy tartibli koloniyalarda mahkumlar belgilangan eng kam ish haqi miqdorining ikki baravarigacha bo'lgan summaga oziq-ovqat mahsulotlari va eng zarur narsalar sotib olishlari mumkin. Bu belgilangan summa ma'muriyat tomonidan o'zgartirilishi yoki bekor qilinishi mumkin emas.

Umumiy tartibli koloniyalarda mahkumlar yil mobaynida:

- to'rt marta qisqa va uzoq muddatli uchrashuv;
- olti marta telefon orqali so'zlashuv;
- oltita posilka yoki yo'qlov;
- oltita banderol olish huquqiga ega;

Mahkumlarga bu tarzda uchrashuvlar sonini belgilash Jinoyat-ijroiya kodeksining 76-moddasi va umumiy tartibli muassasaning ichki nizomi asosida amalga oshiriladi.

Masalan, ushbu kodeksning 76-moddasida uzoq muddatli uchrashuv mahkumning iltimosiga ko'ra qisqa muddatli uchrashuv yoki telefon orqali so'zlashuv bilan almashtirilishi mumkin.

Umumiy tartibli koloniyalarda ijobiy tavsifga ega mahkumlar Kodeksning 104-moddalarida nazarda tutilgan tartibda yengillashtirilgan saqlash sharoitiga o'tkaziladi. Ular belgilangan jazo muddatining qolgan qismini manzil-koloniyalarda o'tashadi. Shuningdek, o'zining hulq-atvori bilan namuna bo'ladigan mahkumlar qo'shimcha ravishda yil davomida belgilangan huquqlarga bitta uchrashuv, bitta telefon orqali so'zlashuv, bitta posilka yoki yo'qlov olishlari mumkin.

Qattiq tartibli koloniyalarda jazoni o'tash tartibi Jinoyat-ijroiya kodeksining 118- va 119-moddalarida o'z ifodasini topgan. Qattiq tartibli koloniyalarda jazoni:

- mazkur muassasaga sud hukmiga binoan kelgan mahkumlar (erkaklar, o'ta og'ir turdagi jinoyat sodir etgan yoki oldingi jinoyati uchun jazodan ozod etilgan mahkumlar; ayollar, o'ta og'ir turdagi jinoyat sodir etgan taqdirda);
- turmalarda va maxsus tartibli koloniyalardan rag'batlantirish tarzida o'tkazilgan mahkumlar;
- sud tayinlagan turma qamog'i muddatini o'taganidan so'ng turmalardan o'tkazilgan mahkumlar;
- sud tomonidan manzil-koloniyalardan intizomiy jazo tarzida qaytarilgan mahkumlar o'taydilar.

Ijobiy tavsifga ega mahkumlar ushbu kodeksning 14-moddasida nazarda tutilgan tartibda yengillashtirilgan saqlash sharoitiga o'tkaziladi.

Qattiq tartibli koloniyadan ikkinchisiga o'tkazilgan mahkumlar jazoni bu yerga o'tkazilguncha qadar belgilangan saqlash sharoitida o'taydilar.

Qattiq tartibli koloniyalarda chekish, stolda o'ynaladigan o'yinlar o'ynash, ko'rpa-to'shaklardan foydalanishga ruxsat etilmaydi. Beriladigan ovqat ham kamaytirilgan normada, ularga bir so'tkada bir soatgacha ochiq xavoda sayr qilishga ruxsat beriladi. Jinoyat Kodeksining 50-moddasida ham qattiq tartibli koloniyalarda o'ta og'ir jinoyati uchun birinchi marotaba ozodlikdan mahrum qilingan va xavfli retsivist deb topilgan ayollar ham saqlanadilar. Qattiq tartibli koloniyalarda ham umumiy yengillashtirilgan va og'ir sharoit qoidalari joriy etiladi, lekin qattiq tartibli koloniyalardagi sharoitlar ham umumiy rejim koloniyalarining sharoitlaridan qattiqlashtirilganligi bilan farqlanadi.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 119-moddasida belgilab qo'yilishicha, qattiq tartibli koloniyalarda mahkumlar umumiy turar joylarda yashaydilar. Mahkumlarni axloqan tuzatish va halol mehnatga o'rgatish uchun uni yengil sharoitga o'tkazish va muassasada o'rnatilgan tartib-qoidalarni buzuvchi ashaddiy tartibbuzar deb topilganida esa, og'irlashtirilgan sharoitga o'tkazish masalasi ko'rib chiqiladi va shu qoidaga rioya qilinadi. Odatda, koloniyalarga kelib tushgan mahkum JIKning 104-moddasining 1-qismida belgilangan muddat o'tgunga qadar sharoitini o'zgartirish qoidasi tadbiiq etilmaydi. Bu muddat o'tganidan so'ng yengillashtirilgan sharoitga o'tkazish masalasi ko'rib chiqilishi mumkin. Mahkum yengillashtirilgan sharoitga o'tkazilganda, o'tkazish muddati belgilanmaydi. Faqat mahkumning hulqi yomonligi va tartibbuzarligi natijasida uni oddiy sharoitga yoki og'irlashtirilgan sharoitga o'tkazish muddati belgilanadi va mahkum ko'pi bilan olti oyga og'irlashtirilgan sharoitga o'tkazilishi mumkin. Yengillashtirilgan yoki huquqlari cheklangan sharoitlarda ham maxsus ichki tartib qoidalar mahkumni majburiy mehnatga jalb qilish tartibi, ularga huquq va majburiyatlarini belgilash qoidalari joriy etiladi.

Oddiy sharoitdagi mahkumlar qattiq tartibli koloniyalarda Jinoyat-ijroiya kodeksining 119-moddasiga ko'ra, bir oyda eng kam oylik ish haqining bir yarim baravarigacha bo'lgan summaga oziq-ovqat mahsulotlari va eng zarur narsalar sotib olishlari mumkin. Shuningdek, ko'pi bilan uch marta qisqa muddatli va uch marta uzoq muddatli uchrashuv, to'rt marta telefon orqali so'zlashuv, to'rtta posilka yoki yo'qlov, to'rtta banderol olish huquqiga ega. Bu imtiyozlar mahkumning sharoitining o'zgartirilishi bilan o'zgarishi mumkin. Bu xol unga berilgan barcha imtiyozlarning bekor bo'lishi bilan namoyon bo'ladi va Jinoyat-ijroiya kodeksining 109-moddasining to'rtinchi, beshinchi va oltinchi qismlarida belgilangan huquqiy cheklash turlari va qo'shimcha huquqlardan foydalanishga ruxsat etiladi.

Jumladan, yengillashtirilgan sharoitdagi qattiq tartibli koloniyalarda mahkumlar eng kam oylik ish haqining o'n foizigacha qiymatda pul sarflash, qo'shimcha posilka, banderol yoki yo'qlov olish huquqlari, telefon orqali so'zlashuv huquqlari bilan ta'minlanishi mumkin.

Maxsus tartibli koloniyalarda mahkumlar sharoiti og'irlashtirilganligi bilan ajralib turadi. Umumiy sharoitdagi maxsus rejimli koloniyalarda ham mahkum sharoitining alohida og'irlashtirilganligini ko'rish mumkin. Shuning uchun ham maxsus rejimli koloniyalarda faqat o'ta xavfli retsidivistlar yoki umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazodan avf etilib, ozodlikdan mahrum qilish bilan almashtirilgan mahkumlarga saqlanishi mumkin. Maxsus tartibli koloniyalarga ayollar yuborilmaydi. Jinoyat-ijroiya kodeksining 121-moddasiga ko'ra, maxsus tartibli koloniyalarda mahkumlar kameralarda yoki umumiy yashash binolarida saqlanadilar va ular bir kunda ko'pi bilan 2 soatgacha ochiq xavoga olib chiqiladi. Yengillashtirilgan sharoitga o'tkazilganda mahkum kamera tipidagi yashash

joylariga o'tkaziladi. Maxsus tartibli koloniyalarda saqlanayotgan mahkumlar bir oyda eng kam oylik ish haqi miqdori summasigacha oziq-ovqat mahsulotlari va eng zarur narsalar sotib olishlari mumkin.

Mahkumlar yil mobaynida:

- ikki marta qisqa muddatli va ikki marta uzoq muddatli uchrashuv;
- uch marta telefon orqali so'zlashuv;
- uchta posilka yoki yo'qlov;
- uchta banderol olish huquqiga ega.

Maxsus tartibli koloniyalarda jazoni o'tash mahkumlarning kamera tipidagi xonalari maxsus maishiy talablarga binoan jihozlanganligi bilan farqlanadi. Kamerada mahkumga yotishga taxta karavot, ovqatlanish va o'tirish uchun taxta stol, stul, yuvinish va hojat joylari bo'lishligi talab etiladi. Kamerada mahkum uchun kun tartibi belgilanadi.

Maxsus tartibli koloniyalarda saqlanayotgan mahkumlar ham jazoning uchdan bir qismini o'tab bo'lganlaridan so'ng yengillashtirilgan sharoitga o'tkazilishi mumkin. Yengillashtirilgan sharoitga o'tkazilgan mahkumlarga Jinoyat-ijroiya kodeksining 104-moddasi talablariga muvofiq qo'shimcha imtiyozlar beriladi. Mahkum qanday shartlarga ko'ra yengillashtiriladigan sharoitga o'tkazilgan bo'lsa, xuddi shu tartibda kartserlarga ham kiritib qo'yilishi mumkin. Umuman, turma va tergov hibsxonalari kartseriga kiritib qo'yishga faqat 15 so'tkagacha yo'l qo'yiladi. Maxsus tartibli koloniyalarda saqlanayotgan mahkumlar har kuni bir yarim soatgacha, yengillashtirilgan sharoitga o'tkazilganida esa ikki soatgacha sayrga olib chiqilishlari mumkin.

Turmalarda jazoni o'tashga sudlar tomonidan o'ta og'ir jinoyat sodir qilgan erkak va ayollar hukm qilinish, ularga jazoni

mazkur joylarda o'tashlaridan ko'zlangan asosiy maqsad jamiyat manfaatlarini asrashdan iborat.¹⁸

Turma ham ozodlikdan mahrum qilish jazosining o'tash joylari hisoblanib, O'zbekiston Respublikasi Ichki Ishlar vazirligining jazolari ijro etish Bosh boshqarmasi tomonidan umumiy rahbarlik va nazorat qilinadi. Turma joylari ham koloniyalar singari mahkumlarni axloqan tuzatish, ularni to'g'ri yo'lga o'rgatish vazifalarini amalga oshiradi. Shunga qaramay, turma joylari koloniyalarning ba'zi xususiyatlaridan jiddiy farq qiladi. Jumladan, turmada mahkumlar doimiy kameralarga qamalgan holda saqlanadilar va ularni jamiyatdan ajratishning eng og'irlashgan holatlarini belgilaydi.

Turmalarda o'ta xavfli retsdivistlar og'ir va o'ta og'ir jinoyatlarni sodir etgan mahkumlar hamda ichki tartib qoidalarini ashaddiy buzganligi uchun koloniyalardan o'tkazilgan mahkumlar saqlanadilar.

Koloniyalardan turmaga mahkum ichki tartib qoidalarini ashaddiy buzuvchi, ma'muriyat talablariga bo'ysunmaydigan holatlarda sudning qarori bilan o'tkaziladi. Bunday holda mahkum turma joyi qoidalariga asosan qonunda belgilangan muddatga o'tkazilishi mumkin. Bu muddat tugashi bilan mahkum yana sud belgilagan rejimdagi koloniyaga o'tkaziladi.

Turma joylarining tashkil etilishi va to'zilishi jixatidan boshqa jazoni ijro etish muassasalaridan jiddiy farq qiladi.

Jumladan, turmalar koloniyalarga o'xshab rejim turlariga bo'linmaydi. Lekin turma joylarida mahkumlarning oddiy sharoitdagi, yengillashtirilgan sharoitdagi yoki intizomiy jazolash sharoitdagi saqlashga o'tkazilganligini ko'rishimiz mumkin. Bular oddiy sharoitdagi kameralar va mahkumni og'irlashtirilgan sharoitlarga o'tkazilganida saqlanadigan kameralar tipiga kiradi.

¹⁸ «Права человека и пенитенциарные учреждения». Пилотное издание. Женева 2000й. 63-6.

Turma joylarida ham mahkumlar xo'jalik xizmatlarini amalga oshiradilar. Bunday ishlarga maxsus xo'jalik ishlari uchun koloniyalardan qoldirilgan mahkumlar tomonidan bajariladi.

Mahkumlar turma qamog'iga yuborilganida sud uning sharoitlarini belgilab bermaydi. Har bir turma joyiga yuborilgan mahkum uchun umumiy sharoitdagi huquqlar belgilab beriladi. Bu joyda jazoni o'tash vaqtida mahkumning sharoiti o'zgartirilishi mumkin. Lekin xomilador yoki emizikli bolali ayollar, birinchi va ikkinchi gurux nog'ironlari turmada yengillashtirilgan sharoitda saqlanadilar.¹⁹ Ularni oddiy yoki og'irlashtirilgan sharoitlarga o'tkazilishiga yo'l qo'yilmaydi.

Mahkumni yengillashtirilgan sharoitga o'tkazishga, jazoning kamida olti oy o'talganidan keyingina yo'l qo'yilishi mumkin. Yengillashtirilgan sharoitga o'tkazilgan mahkum ichki tartib-qoidani ashaddiy buzuvchi deb topilganida uni umumiy yoki og'irlashtirilgan sharoitga o'tkazishlari ham mumkin, lekin bunday o'zgarishga ham olti oydan keyin yo'l qo'yiladi.

Mahkumlar faqat o'zlari saqlanayotgan kameradagina erkin harakatlanishi va yonidagi boshqa mahkumlar bilan muloqot qilishlari, agarda mahkumni alohida saqlash zarurati yoki xavfsizlik holatlari vujudga kelsa, bir kishilik kameralarga ham kiritib qo'yilishi mumkin. Mahkumlarni bir kishilik kameralarga kiritib qo'yish og'irlashtirilgan sharoitni yengillashtirmaydi, faqat uning xavfsizligini ta'minlash chorasi hisoblanadi.

Turma joylarida mahkumlar uchun barcha zarur shart-sharoitlar yaratiladi. Turma joylarida mahkumlarni ochiq xavoda sayr qilish uchun olib chiqishga mo'ljallangan maxsus joylar tashkil etiladi. Mahkumni kunlik sayrga olib chiqilishidan tashqari maxsus tashkil etilgan ishchi kameralariga olib chiqilishlari ham mumkin. Bunday kameralarda mahkum

¹⁹ «Права человека и пенитенциарные учреждения». Женева 2000 й., 115-б.

foydali mehnatga jalb qilinadi. Bu kameralar mahkumlarning mehnatlarini tashkil etish uchun maxsus kerakli jihozlar bilan jihozlangan bo'ladi.

Turma joylari ozodlikdan mahrum qilish jazosining eng og'irlashtirilgan sharoitlarini nazarda to'radi. Ammo shunga qaramay mahkumlarning huquqiy holati ham belgilangan bo'lib, oziq-ovqat yoki eng zarur buyumlar sotib olish, uchrashuv, banderol olish huquqlari ham beriladi. Shuningdek, qonun mahkumlarning oziq-ovqat yoki eng zarur narsalarni sotib olishlari uchun o'zlarining mehnatlaridan tushgan mablag' hisobiga yoki uning qarindosh yoki yaqinlari tomonidan pul jo'natmalariga yo'l qo'yadi. Bunday xarid masalalari ham chegaralangan miqdorda ruxsat etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 2003-yil 30-avgustda 123-moddasiga kiritilgan qo'shimcha va o'zgartirishlariga muvofiq, mahkumlar turmada belgilangan eng kam ish haqi miqdorining yetmish besh foizigacha bo'lgan summaga oziq-ovqat mahsulotlari va eng zarur narsalarni sotib olishlari mumkin. Shuningdek, mahkumlar turmalarda har kuni muddati bir soatlik sayr qilish va yil mobaynida:

- ikki marta qisqa muddatli va bir marta uzoq muddatli sayr qilish;
- ikki marta telefon orqali so'zlashuv;
- ikkita posilka yoki yo'qlov;
- ikkita banderol olish huquqiga ega.

Rag'batlantirish tarzida turmalarda yengillashtirilgan sharoitga o'tkazilgan mahkumlar har kuni bir soatga uzaytirilgan sayr muddatiga ega bo'lishlari mumkin.

Shuningdek, turmalardaga mahkumlar umumiy kameralarda saqlanadilar va alohida hollarda mahkumning batamom ajratib qo'yilishini ta'minlash maqsadida muassasa boshlig'ining proku-

ror tomonidan tasdiqlangan qarori asosida uni bir kishilik kamerada saqlashga yo'l qo'yiladi.

O'zbekiston Respublikasida voyaga yetmaganlarga bo'lgan e'tibor nafaqat ijtimoiy yoki siyosiy holatlarda va xatto jinoyat sodir etib aybli deb topilganda ham alohida insonparvarlik munosabatlari qonunlashtirib berilgan.

Jumladan, voyaga yetmaganlar javobgarligi, ularning o'ziga xos xususiyatlari, ularning huquqlari alohida ximoyalanganligi va jazolarni belgilash va o'tash jarayonidagi insonparvarlik xususiyatlari qonunda alohida belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksiga asosan tarbiya koloniyalari uchun alohida 22-bob ajratilgan bo'lib, unda 124–129-moddalar o'z ifodasini topgan.

Voyaga yetmaganlar javobgarligi va ular uchun jazo masalalari ham O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi va Jinoyat-ijroiya kodeksidagi alohida boblarda ajratib berilgan va yangiliklarni nazarda tutgan.

Jumladan, voyaga yetmaganlarga nisbatan Jinoyat kodeksiga asosan ozodlikdan mahrum qilish o'n yilgacha, bir necha jinoyatlar yoki bir necha hukmlar yuzasidan jazo tayinlanganida o'n ikki yilgacha ozodlikdan mahrum qilish jazosi tayinlanishi mumkin.

Bundan tashqari, voyaga yetmaganlarning ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tash joylari ham alohida tashkil etilgan bo'lib, ular bunday jazolarni tarbiya koloniyalarida o'taydilar. Voyaga yetmaganlar uchun belgilangan tarbiya koloniyalaridagi sharoitlari ham yengillashtirilganligi bilan ajralib turadi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksiga ko'ra, voyaga yetmasdan turib, jinoyat sodir qilgan shaxslar tarbiya koloniyalarida jazoni o'taydilar. Tarbiya koloniyalarida mahkumlar voyaga yetgunlariga qadar saqlanishlari mumkin. Voyaga yetganlaridan so'ng, ularni jazoni o'tash koloniyalariga

o'tkazishlari mumkin. Masalan, Jinoyat-ijroiya kodeksining 129-moddasiga asosan, agarda mahkumlar yigirma bir yoshga to'lganida, salbiy tavsifga ega mahkumlar esa o'n sakkiz yoshga to'lganidan keyin jazo o'tashni davom ettirish uchun tarbiya koloniyasidan umumiy tartibli koloniyaga o'tkaziladi. Ehtiyotsizlik oqibatida sodir etilgan jinoyat uchun hukm qilingan mahkumlar o'n sakkiz yoshga to'lganidan keyin jazo o'tashni davom ettirish uchun ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyatlar, ehtiyotsizlik oqibatida sodir etilgan uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlar uchun hukm qilingan shaxslar saqlanadigan manzil-koloniyalarga o'tkaziladi.

Voyaga yetmagan mahkumning ijobiy hulqi, mehnatga bo'lgan halol munosabati va boshqalarga o'rnak bo'la olishligi hisobga olinib, jazo o'tashni davom ettirish uchun mahkumlarni jazoni ijro etish koloniyasiga o'tkazish masalalari sud tomonidan Jinoyat-protsessual kodeksining 537-moddasining 4-bandida belgilangan tartibda amalga oshiriladi: «o'n sakkiz yshga to'lgan mahkumni tarbiya koloniyasidan jazoni ijro etish koloniyasiga o'tkazish masalasini hal etishda sudya uning tuzalish darajasini hisobga olishi lozim. Mahkum tarbiya koloniyasida jazoni o'tash muddatini davom ettirish uchun uzog'i bilan 21 yoshga to'lgunga qadar qoldirilishi mumkin».

Shuningdek, mahkumlarni jazoni ijro etish koloniyalariga o'tkazish masalasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 128–129-moddalari talablaridan kelib chiqqan holda hal etilib, odatda, ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan mahkumlar 18 yoshda bo'lsa, 21 yoshga to'lgunga qadar tarbiya koloniyalarida qoldiriladi, mahkumlarni tarbiya koloniyalarida qoldirish muassasa boshlig'ining prokuror tomonidan tasdiqlangan qarori bilan, jazoni o'tashni davom ettirish uchun jazoni ijro etish koloniyalariga o'tkazish masalasi agarda mahkum yoki uning advokati tegishli iltimosnoma bilan sudga bevosita murojaat

etmagan bo'lsa, sud tomonidan O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 537-moddasida nazarda tutilgan tartibda amalga oshiriladi.

Tarbiya koloniyalarida ham mahkumlarni yengillashtirilgan imtiyozli va oddiy sharoilari mavjud. Bundan tashqari, mahkumning intizomsizligi, ichki tartib-qoidalarni doimiy buzuvchilarga nisbatan qo'llaniladigan hibsxonalar mavjud bo'lib, hibsxonalarga qo'yilgan mahkumlarning sharoiti, albatta, og'irlashtiriladi. Jinoyat-ijroiya kodeksining 127-moddasida tarbiya koloniyasida hibsxonaga kiritib qo'yish tariqasidagi intizomiy jazo o'n uch yoshdan o'n olti yoshgacha bo'lgan mahkumlarga yetti so'tkagacha, o'n olti va undan katta yoshdagi mahkumlarga esa o'n so'tkagacha bo'lgan muddatga qo'llaniladi. 2003-yil 30-avgustda Jinoyat-ijroiya kodeksiga kiritilgan qo'shimcha va o'zgartirishlar bu moddani ham chetlab o'tmadi. Unda tarbiya koloniyasining hibsxonasiga kiritib qo'yilgan mahkumlarning sayr qilish muddati sutkasiga ikki soat qilib belgilandi. Yengillashtirilgan sharoitga o'tkazish mahkumning ijobiy hulqi, mehnatga halol munosabati hamda intizomiy jazo chorasining bo'lmasligi va jazoning kamida 1/4 qismini o'taganidan so'ng qo'llaniladi.

Tarbiya koloniyalarida mahkumlarga nisbatan rag'batlantirish choralari ham juda keng qo'llaniladi, bu voyaga yetmaganlarning axloqan tuzalishida va ularni qayta tarbiyalanishida sezilarli ahamiyatga ega. O'z o'rnida rag'batlantirish choralari ham mahkum xulqining ijobiyligi yoki mehnat normalarini bajar-ganligini inobatga olgan holda beriladi. Umuman olganda, tarbiya koloniyalaridagi mahkumlarni qo'shimcha rag'batlantirish va intizomiy jazo choralari ham Jinoyat-ijroiya kodeksining 126-moddasida o'z ifodasinin topgan bo'lib, unda nazarda tutilgan rag'batlantirish choralaridan tashqari:

- muassasa hududidan tashqarida o'tkaziladigan sport va madaniy-tomosha tadbirlarini ko'rishga yuborish;
- qisqa muddatli uchrashuv o'rniga ota-onasi, ularning o'rnini bosuvchi shaxslar yoki yaqin qarindoshlari kuzatuvida sakkiz soatgacha balgan muddatda erkinlikka chiqarish;
- hibsonada bo'lish muddatini qisqartirish va undan muddatidan ilgari ozod qilish tariqasida rag'batlantirilishi mumkin.

Jazoni o'tash tartibini buzganligi uchun tarbiya koloniyalarida mahkumlarga Jinoyat-ijroiya kodeksining 105-moddasida nazarda tutilgan intizomiy jazo choralaridan tashqari tomoshaga borishdan bir marta mahrum etish tariqasidagi jazo qo'llanilishi mumkin.

Tarbiya koloniyalarida mahkumlarga nisbatan tarbiyachilar tayinlanib, tarbiyachilar mahkumlarning kundalik faoliyatlarini belgilab beradi, nazorat qiladi va boshqaradi. Tarbiya koloniyalarida mahkumlarni yengillashtirilgan sharoitga o'tkazish yoki hibsonaga kiritib qo'yish tarbiyachining tavsiyasiga ko'ra, koloniya boshlig'ining buyrug'i bilan amalga oshiriladi.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 125-moddasi tarbiya koloniyalarida jazoni o'taydigan mahkumlarning huquqiy maqomini belgilab beruvchi eng asosiy modda hisoblanadi. Zero, mahkumga berilgan huquq va majburiyatlar quyidagilarda namoyon bo'ladi:

Tarbiya koloniyalarida mahkumlar umumiy turar joylarda yashaydilar.

Mahkumlar belgilangan eng kam ish haqi miqdorining ikki yarim baravarigacha bo'lgan summaga oziq-ovqat mahsulotlari va eng zarur narsalar sotib olishlari mumkin.

Tarbiya koloniyalardagi mahkumlar yil mobaynida:

- olti marta qisqa muddatli va olti marta uzoq muddatli uchrashuv;
- o'n ikki marta telefon orqali so'zlashuv;

- oltita posilka yoki yo‘qlov;
- oltita banderol olish huquqiga ega.

Kuchaytirilgan tartibli tarbiya koloniyalarida mahkumlar yil mobaynida:

- olti marta qisqa muddatli va olti marta uzoq muddatli uchrashuv;
- sakkiz marta telefon orqali so‘zlashuv;
- to‘rtta posilka yoki yo‘qlov;
- to‘rtta banderol olish huquqiga ega.

O‘n sakkiz yoshga to‘lgan va tarbiya koloniyalarida qoldirilgan mahkumlarga voyaga yetmagan mahkumlar uchun belgilangan normalarda ovqat, ust-bosh, moddiy-maishiy ta‘minot va boshqa jazo o‘tash sharoitlari tadbiiq etiladi.

Bu shaxslarning mehnat sharoitlari mehnat to‘g‘risidagi qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladi.

Ayrim toifadagi mahkumlar tomonidan jazoni o‘tash Jinoyat-ijroiya kodeksining 23-bob 130–135-moddalarini o‘z ichiga qamrab oladi.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 130-moddasi mahkuma xomilador ayollar va bolasi bor ayollar uchun qo‘shimcha huquqlar ko‘rsatib o‘tilgan. Unda:

Mahkuma xomilador ayollar va uch yoshga to‘lmagan bolasi bor ayollar ushbu kodeksda mahkumlar uchun nazarda tutilgan huquqlardan tashqari:

- muassasa hududi doirasidan tashqarida yashash;
- bolalarini jazoni ijro etish koloniyalari qoshidagi bolalar uyiga joylashtirish;
- bolalarini joylashtirib kelish va ular bilan uchrashish uchun muassasa doirasidan chetga chiqish huquqiga ham ega.

Mahkuma ayollarga voyaga yetmagan bolalari bilan muddati besh so‘tkagacha bo‘lgan, shu jumladan muassasa hududi

doirasidan tashqarida yashash imkoniyati bilan, uzoq muddatli uchrashuv berilishi mumkin.

Umuman olganda, yuqoridagi modda insonparvarlik printsipligiga asoslangan holda va inson huquqlari to'g'risidagi paktlarga asoslangan holda Jinoyat-ijroiya kodeksiga kiritilgani aytib o'tish zarur. Barcha ko'riladigan chora-tadbirlar eng avvalo, yosh bolali mahkuma ayollarning tarbiyalayotgan farzandini o'z yurti kelajagi uchun mas'uliyatli qilib tarbiyalashda o'z aksini topadi.

Yaxshi hulq-atvor va o'zining mehnati bilan boshqalarga o'rnak bo'la oladigan mahkuma xomilador ayollar yoki uch yoshga to'lmagan farzandi bo'lsa turli xildagi koloniya ishlaridan ozod qilinib muassasa hududi doirasidan tashqarida yashash huquqi beriladi. Mahkuma ayollarning muassasa hududidan tashqarida yashash huquqi Jinoyat-ijroiya kodeksining 131-moddasida o'z ifodasini topgan.

Mahkuma ayollarning bolalarini jazoni ijro etish koloniyalari qoshidagi bolalar uyiga joylashtirish huquqiga egadirlar. Bunda bolaning qayerda tug'ilganligi ahamiyatga ega emas. Bolani bolalar uyiga joylashtirish O'zbekiston Respublikasi Oila Kodeksining tegishli moddalariga muvofiq vasiylik va xomiylik tashkilotining muassasa ma'muriyati bilan kelishilgan qarori asosida amalga oshiriladi.

Ijbiy tavsifga ega mahkuma ayollar xomiladorlik va tug'ish bo'yicha ishdan ozod etilgan vaqt mobaynida, shuningdek bolasi uch yoshga to'lgunga qadar muassasa boshlig'ining prokuror tasdiqlagan qarori bilan koloniya hududidan tashqarida yashashga ruxsat etilishi mumkin.

Muassasa hududidan tashqarida yashash huquqi Jinoyat kodeksi 73-moddasi 4-qismida ko'rsatilgan quyidagi toifa mahkumlarga berilmaydi va ularga jazoni muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish qo'llanilmaydi:

- umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosi avf etish tariqasida ozodlikdan mahrum qilish jazosi bilan almash-tirilgan shaxsga;
- o'ta xavfli retsidivistlar;
- uyushgan gurux yoki jinoiy uyushmaning tashkilotchi va ishtirokchilariga;
- og'irlashtiruvchi holatlarda qasddan odam o'ldirish, jabrlanuvchining o'n to'rt yoshga to'lmaganligi aybdorga ayon bo'lgan holda nomusga tegish yoki unga nisbatan zo'rlik ishlatib, jinsiy ehtiyojni g'ayritabiiy usulda qondirish jinoyatlarini sodir etgan, psixotrop moddalarni ko'p miqdorda qonunga xilof ravishda sotish uchun hukm qilingan shaxslar va hokazo.

Koloniya hududi doirasidan tashqarida yashaydigan mah-kumlar:

- xona tipidagi turar joylarda joylashadilar va muassasa ma'muriyatining nazorati ostida bo'ladilar;
- ertalab o'randan turishdan kechki paytgacha bo'lgan vaqt mobaynida belgilangan yo'nalishlar doirasida erkin yurish huquqidan foydalanadilar;
- fuqaro kiyimda yurishlari, yonlarida pul va qimmatli buyumlar saqlashlari, puldan cheklanmagan holda foydala-nishlari mumkin;
- cheklanmagan miqdorda banderol, posilka va yo'qlovlar olish hamda jo'natish, qisqa muddatli uchrashuvlar olish huquqiga ega. Qisqa muddatli uchrashuvlar, odatda, ishdan bo'sh vaqtda beriladi.

Muassasa hududi doirasidan tashqarida yashash huquqi quyidagi hollarda bekor qilinadi:

- jazoni o'tash tartibi muntazam ravishda yoki bir marta qo'pol tarzda buzilganda;

- xomiladorlik va tugʻish boʻyicha ishdan ozod qilish davri tugaganda;
- bola uch yoshga toʻlganda.

Yuqorida qisqa boʻlsada mahkuma ayollarni saqlashga moʻljallangan koloniyalar qoshida bolalar uyi tashkil etilishi va u haqida fikr yuritilgan edi. Mufassal tarzda bu haqda fikr yuritiladigan boʻlsak, muassasa qoshida bolalar uyi bolalarning normal yashashi va kamol topishi uchun zarur sharoitlarni taʼminlash uchun quriladi. Mahkuma ayollar uch yoshga toʻlmagan bolalarini bolalar uyiga joylashtirishga va ishdan boʻsh vaqtda ular bilan birga boʻlishga xaqli hisoblanadi. Bolalar uyidagi bola uch yoshga toʻlganidan keyin onasining roziligi bilan uning qarindoshlariga yoki xomiylik va vasiylik organi qaroriga binoan boshqa shaxslarga berilishi mumkin, juda koʻp hollarda esa bolalar muassasalariga yuboriladi.

Agarda mahkumaning jazoni oʻtash muddati tugashiga koʻpi bilan bir yil qolgan va u onalik burchlarini lozim darajada bajarib kelgan boʻlsa, muassasa maʼmuriyati bolaning bolalar uyida boʻlish vaqtini uzaytirishi mumkin.

Mahkuma ayollarning muassasa doirasidan chetga qisqa muddatli chiqishi maktabgacha yoshdagi bolalari bor ayollarga bolalarini qarindoshlarnikiga, vasiylarnikiga yoki boshqa muassasalariga joylashtirib kelish uchun borib-kelish vaqti hisobga olinmagan holda 15 soʻtkagacha muddatga ruxsat etilishi mumkin.

Voyaga yetmagan nogʻiron bolalari bor ayollarga esa bir yilda bir marta ular bilan uchrashish uchun yoʻlga ketadigan vaqtni hisobga olmaganda yetti soʻtkagacha boʻlgan muddatga chetga chiqishga ruxsat etiladi.

Shunday turdagi mahkumlar borki, ular soqchisiz yoki koʻzatuvchisiz yurish huquqidan foydalanadilar, ammo doimo

nazorat ostida saqlanadilar. Bu xil turdagi mahkumlar koloniya hududidan tashqarida mo'ljallangan maxsus xona tipidagi turar joylarda istiqomat qiladilar.

Umuman olganda, soqchisiz yoki ko'zatuvchisiz yurish ular ishining xususiyati yoki davolanish zaruriyati munosabati bilan ruxsat etilishi mumkin.

Soqchisiz va ko'zatuvchisiz yuruvchi mahkumlar ham bir qator cheklanmagan huquqlardan foydalanishlari mumkin:

- ertalab o'rindan turishdan kechki yotishgacha bo'lgan vaqt mobaynida belgilangan yo'nalishlar doirasida erkin harakatlanish;
- yonida pul va qimmatli buyumlar saqlash, puldan cheklanmagan holda foydalanish;
- cheklanmagan miqdorda banderol, posilka yoki yo'qlovlar olish hamda jo'natish.

Soqchisiz yoki ko'zatuvchisiz yurish huquqidan foydalanayotgan mahkumlarga uzoq muddatli uchrashuv shu maqsad uchun maxsus ajratib qo'yilgan joylarda berilishi mumkin. Bunday uchrashuvlar muddati uch so'tkadan besh so'tkagacha belgilanadi.

Soqchisiz yoki ko'zatuvchisiz yurish huquqidan foydalanadigan mahkumlar koloniyalarning xo'jalik xizmatiga oid ishlarni bajarishadi. Ularni qo'riqlov ostidagi mahkumlar bilan birgalikda mehnatga jalb qilish qat'iyon ta'qiqlanadi.

Xo'jalik xizmatiga oid ishlariga jalb etiladigan mahkumlar birinchi o'rinda toza va ozoda yurishligi, yotoqxonadagi o'rinlari saranjom bo'lishligi, hulqi va o'zining mehnati bilan boshqalarga o'rnak bo'la olishligi bilan ajralib turadi. Mehnat qilishdan bosh tortgan yoki ichki tartib qoidani buzgan mahkumlar kartserlarga qamab qo'yiladi.

NAZORAT SAVOLLARI:

1. Jazoni ijro etish koloniyalarning qanday turlari mavjud va ularning o'ziga xos hususiyalari nimalardan iborat?
2. Manzil-koloniyalarda jazoni o'tash tartibi va shartlari qanday?
3. Umumiy tartibli koloniyalarda jazoni ijro etish va mahkumlar sharoitini yengillashtirish tartibi va asoslarini ayting?
4. Qattiq tartibli koloniyalarda jazoni ijro etishning o'ziga xos hususiyatlari nimalardan iborat?
5. Maxsus tartibli koloniyalarda jazoni o'tash tartibi va shartlari qanday?
6. Tarbiya koloniyalarida jazoni ijro etishning shartlari va jazoni ijro etish koloniyasi bilan almashtirish tartibi qanday?

10-mavzu. JAZONI IJRO ETISH MUASSASALARIDA REJIM

- ◆ *Jazoni ijro etish muassasalarida rejim tushunchasi va ahamiyati.*
- ◆ *Rejimning asosiy talablari.*
- ◆ *Jazoni ijro etish muassasalarida mahkumlar kiyimi.*
- ◆ *Mahkumlarga nisbatan jismoniy kuch ishlatish, tinchlantirish ko'ylagini va maxsus vositalarni ishlatish tartibi va shartlari.*
- ◆ *O'qotar qurollarni qo'llash, foydalanish, ijro etish muassasalarida alohida holat joriy etish tartibi va shartlari.*
- ◆ *Mahkumlarning telefon orqali so'zlashuvi va yozishmalari.*
- ◆ *Mahkumlarning posilkalar, yo'qlovlar, handerollar va pul jo'natmalari olishi va yuborishi.*

Respublikamiz o'z mustaqilligini qo'lga kiritgach, jamiyat hayotining barcha sohasi tubdan isloh etilib, demokratik huquqiy davlat, fuqarolik jamiyati qurish yo'lida ilk sa'y harakatlar boshlandi. Shu asnoda sud-huquq sohasida olib borilgan islohotlar, liberallashtirish siyosati ayniqsa e'tiborga molik bo'lgan ijobiy holat sifatida baholanmoqda. Sud-huquq sohasidagi islohotlarni yanada chuqurlashtirish, bu boradagi qonunchilikni liberallashtirish o'z navbatida jinoyat-ijroiya qonunchiligiga qator o'zgartirishlar kiritilishiga sabab bo'ldi.

Mustaqillik davrida qonun hujjatini demokratiya talablariga moslash yo'lida erishilgan yutuqlar talaygina. Bu borada Respublikamizda erishilgan yutuqlar haqida Prezidentimiz I. A. Karimov O'zbekiston Respublikasi Oliy majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisidagi 2005-yil 28-yanvardagi

ma'ruzalarida ham alohida to'xtalib o'tganlar. Xususan, ushbu ma'ruzada Prezidentimiz jinoyat-ijroiya sohasiga taalluqli quyidagi fikrlarni bildirganlar. «Jinoyat-ijroiya kodeksiga kiritilgan o'zgartirishlar jazoni o'tash sharoitlarini ancha yaxshilash, mahkumlarga muddatdan ilgari ozod bo'lish huquqini beradigan moddalarni ko'paytirish, jazoni o'tash joylarida yashash tartibi va sharoitini sezilarli darajada yengillashtirish imkonini yaratadi. Natijada jazoni manzil-koloniyalarda o'tayotgan shaxslarning ulushi qamoqda saqlanayotganlar soniga nisbatan ancha ko'paydi.

Hozirgi vaqtda O'zbekistonda har 100 ming aholiga nisbatan qamoqdagilar soni 158 kishini tashkil etadi. Ayni paytda ushbu ko'rsatkich, masalan, AQShda–715, Rossiyada–584, Ukrainada–416, Qozog'istonda–386, Qirg'izistonda–390, Estoniyada–339 kishidan iborat»²⁰.

Jazoni ijro etish muassasalarida rejim jazodan ko'zlangan maqsadga erishish uchun belgilanadi.

Jazoni ijro etish muassasalarida rejim O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan tasdiqlangan Ichki tartib qoidalar va boshqa normativ hujjatlar bilan tartibga solinadi. Ichki tartib qoidalari O'zbekiston Respublikasi ichki ishlar vazirligining barcha jazoni ijro etish muassasalari uchun majburiy.

Jazoni ijro etish muassasalarida, manzil-koloniyalarini istisno etganda, mahkumlar belgilangan namunadagi kiyimlar kiyadilar. Kiyimning ko'rinishi O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan belgilanadi. Ichki tartib qoidalarida nazarda tutilgan hollarda mahkumlarga fuqarolik namunasidagi kiyimdan foydalanishga ruxsat etiladi.

Ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslarni batamom ajratib qo'yish va qo'riqlash, shuningdek ular saqla-

²⁰ I. A. Karimov Bizning bosh maqsadimiz–jamiyatni demokratlashtirish va yangilash, mamlakatni modernizatsiya va isloh etishdir. T.: O'zbekiston, 2005-y., 45–46-betlar.

nadigan va mehnat qiladigan obyektlarni qo‘riqlash O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi. Bunda har bir muassasada qat’iy belgilab qo‘yilgan kun tartibi to‘ziladi, bu kun tartibi mahkumlarning u yoki bu kontingenti bilan olib boriladigan ishlarning xususiyatiga, tezkor vaziyat holatiga, ishlab chiqarish sharoitiga, yilning fasliga, mahalliy sharoitlar hamda boshqa aniq holatlarga bog‘liq bo‘ladi. Mahkumlar tomonidan kun tartibini bajarishni ta‘minlash uchun muassasa boshlig‘ining buyrug‘i bilan signal va buyruq berish tizimi joriy etiladi. Muassasalarda har kuni ikki marotaba mahkumlarni bor-yo‘qligini umumiy tekshiruvini o‘tkaziladi.

Ozodlikdan mahrum etish joylaridan qochish va boshqa jinoyatlarni sodir etish, jazoni o‘tashning belgilangan tartibini bo‘zishlarning oldini olish, mahkumlar hulq-atvori to‘g‘risida zarur axborot olish uchun jazoni ijro etish muassasalarida nazorat va tekshirishning audiovizual, elektron va boshqa texnik vositalaridan foydalaniladi. Muassasa ma‘muriyati mahkumlarni nazorat va tekshirish texnik vositalari qo‘llanilayotganligidan xabardor etishi shart.

Nazorat va tekshirish texnik vositalari ro‘yxati, ulardan foydalanish tartibi O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan belgilanadi. Ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslarga o‘z yonida saqlashga ruxsat etilgan narsalar va buyumlar ro‘yxati O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan belgilanadi.

Mahkumlar yonidan topilgan, foydalanishga ruxsat etilmagan narsalar va buyumlar muassasa boshlig‘i qaroriga binoan olib qo‘yiladi hamda mahkum ozod bo‘lgunga qadar saqlash uchun topshiriladi yoki yo‘q qilib tashlanadi yohud davlat foydasiga o‘tkaziladi va bu haqda tegishli hujjat to‘ziladi. Narsalar va buyumlarni davlat foydasiga o‘tkazish to‘g‘risidagi qaror prokuror

tomonidan tasdiqlanadi. Olib qo'yilgan pullar va qimmatli ashyolar ularni olib qo'ygan mansabdor shaxsning dalolatnomasi yoki bildirgi bo'yicha uzog'i bilan bir so'tkalik muddat ichida muassasa boshlig'ining navbatchi yordamchisi tomonidan kassaga yoki buxgalteriyaga topshiriladi. Ularning hisobini yuritish mahkumlardan olib qo'yilgan pullar va qimmatliklar daftarida qayd etiladi, daftar muassasaning navbatchilik xizmati tomonidan yuritiladi. Nazorat xizmatini o'tash samaradorligi ustidan nazorat qilish maqsadida bunday daftarlar nazoratchilar harbiy naryadlari boshliqlari tomonidan ham yuritiladi.

Jazoni ijro etish muassasalarida foydalanish man etilmagan, lekin mahkumlarning yonida belgilangan tur va miqdordagidan ortiqcha narsa va ashyolar olib qo'yiladi hamda saqlash uchun omborga topshirilib, bu xususda tegishli dalolatnoma to'ziladi. Agar omborda saqlanayotgan narsalar yoki ashyolar mahkumga kerak bo'lib qolsa va ular belgilangan tur va miqdordagidan ortiqcha bo'lmasa, ular berilgan ariza asosida egalariga topshiriladi.

Mahkumlar saqlashi man etilgan, ulardan olib qo'yilgan, ammo qimmatli narsa va ashyolar jumlasiga kirmaydigan narsa va ashyolar (spirtli ichimliklar va h.k.), shuningdek, noqonuniy yo'l bilan olingan oziq-ovqat mahsulotlari mahkumlarning hozirligida yo'q qilib tashlanadi yoki omborxonaga topshirilib, bu xususda dalolatnoma topshiriladi.

Mahkumlarning yonidan saqlash man etilgan narsa va ashyolar, shuningdek noqonuniy yo'l bilan olingan oziq-ovqat mahsulotlari topilganligi va olib qo'yilganligi hollari yuzasidan xizmat tekshiruvu o'tkazilib, ularning natijalari asosida aybdor shaxslarga nisbatan intizomiy ta'sir choralari ko'riladi.

Ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslar, ularning buyumlari va kiyimlari, shuningdek jazoni ijro etish muassasalarining obyektlari va xonalari tintuv qilinishi hamda

ko'zdan kechirilishi mumkin. Shaxsiy tintuv mahkum bilan bir jinsda bo'lgan shaxslar tomonidan amalga oshiriladi. Turar joy binolarini ularda mahkumlar bo'lgan chog'da tintuv qilishga kechiktirib bo'lmaydigan hollardagina yo'l qo'yiladi.

Jazoni ijro etish muassasasi ma'muriyati ushbu muassasaga hamda mahkumlar ishlayotgan obyektlarga kirayotgan va chiqayotgan shaxslarning transport vositalarini, buyumlari va kiyimini ko'zdan kechirishga haqli, qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollar bundan mustasno.

Tintuv qilish va ko'zdan kechirish tartibi O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan belgilanadi.

Jazoni ijro etish muassasalarida tezkor-qidiruv faoliyati:

Mahkumlar, muassasa xodimlari va boshqa shaxslar xavfsizligini ta'minlash;

Mahkumlar mazkur muassasaga yetib kelgunga qadar sodir etgan jinoyatlarni aniqlash va fosh etish; jinoyatlarni hamda belgilangan saqlash rejimini bo'zish hollarini aniqlash va ularning oldini olish;

Jazoni ijro etish muassasalarida sodir etilgan jinoyatlarni fosh etish; ozodlikdan mahrum etish joylaridan qochgan mahkumlarni qidirish;

Boshqa jinoyatlarni fosh etishda yordam berish maqsadida amalga oshiriladi.

Tezkor-qidiruv faoliyatini jazoni ijro etish muassasalarining tezkor xizmat xodimlari, shuningdek boshqa vakolatli organlar qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiradilar.

Ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslar tomonidan sodir etilayotgan jinoyatlar va huquqbuzarliklarni to'xtatib qolish maqsadida, shuningdek ularni ushlash chog'ida, agar boshqa usullar bilan muassasa ma'muriyatining qonuniy talablarini ta'minlashning iloji bo'lmasa, mahkumlarga nisbatan jismoniy kuch ishlatilishi mumkin.

Jismoniy kuch ishlatish natijasida mahkumlar hayoti va sog'lig'iga zarar yetkazilgan har bir hodisa haqida prokurorga xabar qilinadi.

Mahkumlarga nisbatan, agar ular jazavaga tushsalar, tinchlantiruvchi ko'ylakni qo'llashga yo'l qo'yiladi. Tinchlantirish ko'ylagi tibbiy xodim ishtirokida qo'llaniladi hamda uni qo'llash muddati ikki soatdan oshmasligi kerak. Tinchlantirish ko'ylagi voyaga yetmagan mahkumlarga va mahkuma ayollarga nisbatan qo'llanilmaydi. Tinchlantirish ko'ylagi batamom ajratib qo'yilgan joyda (intizomiy bo'linmada yoki nazoratchining xonasida) faqat muassasa boshlig'i yoki uning o'rnini bosuvchi shaxs ko'rsatmasi asosida, tibbiyot xodimining ruxsati bilan va uning ko'zatuvi ostida qo'llaniladi. Tibbiyot xodimi tibbiy ko'rsatmalariga asosan tinchlantirish ko'ylagi qo'llab bo'lmasligi yoki bunday ko'ylakni qo'llashni to'xtatish to'g'risidagi talabi darhol bajarilishi kerak. Tinchlantirish ko'ylagi qo'llanilgan har bir hodisa haqida dalolatnoma to'ziladi, dalolatnoma muassasa boshlig'i yoki uning o'rnini bosuvchi shaxs tomonidan tasdiqlanadi.

Mahkumlarning g'ayrihuquqiy xatti-harakatlarini to'xtatish, shuningdek o'ziga o'zi zarar yetkazishining oldini olish maqsadida ularga nisbatan maxsus vositalar ishlatilishi mumkin.

Boshqa usullar bilan muassasa ma'muriyati vakillarining qonuniy talablari mahkumlar tomonidan bajarilishini ta'minlashning iloji bo'lmagan hollardagina jismoniy kuch va maxsus vositalar ishlatiladi.

Maxsus vositalar jumlasiga rezina tayoqlar, qo'l kishanlar yoki boshqacha bog'lash vositalari, xizmat itlari, ko'zdan yosh chiqaruvchi moddalar, chalg'itma ta'sir ko'rsatuvchi nur-tovush moslamalari, to'siq-g'ovlarni bartaraf etuvchi vositalar, suv bilan zarba beruvchi va zirhli mashinalar, inshootlarni ochish, transportni majburiy to'xtatish moslamalari hamda qonunda nazarda tutilgan boshqa vositalar kiradi.

Maxsus vositalar quyidagi hollarda qo'llaniladi:

Mahkumlarning muassasa ma'muriyati vakillariga, boshqa mahkumlarga va o'zga shaxslarga hujumini daf etish chog'ida; mahkumlar tomonidan sodir etilgan ommaviy tartibsizliklarni, jamoat tartibini guruh bo'lib bo'zishlarni to'xtatish, muassasa ma'muriyatiga ashaddiy bo'ysunmayotgan yoki qarshilik ko'rsatayotgan huquqbuzarlarni ushlab chog'ida;

Garovga olinganlarni, mahkumlar egallab olgan binolarni, inshootlarni, xonalarni va transport vositalarini ozod qilish chog'ida;

Mahkumlarni qo'riqlab borish va qo'riqlab turish chog'ida – qochishning oldini olish uchun;

Jazoni ijro etish muassasasidan qochgan mahkumlarni ushlab chog'ida.

Maxsus vositalar qonunda nazarda tutilgan boshqa hollarda ham qo'llanilishi mumkin.

Maxsus vositalar turlari, ularni ishlatish intensivligi yuzaga kelgan vaziyat, huquqbuzarlik xususiyati va huquqbuzarning shaxsini inobatga olgan holda belgilanadi. Maxsus vositalarni qo'llash mahkumlarga va boshqa shaxslarga mumkin qadar kam zarar keltirishi lozim.

Homiladorlik belgilari sezilib to'rgan ayollarga, nog'ironlik belgilari aniq ko'rinib to'rgan shaxslarga hamda yoshi aniq ko'rinib to'rgan yoki ma'lum bo'lgan voyaga yetmagan shaxslarga nisbatan maxsus vositalar ishlatish taqiqlanadi, ular tomonidan qurolli qarshilik ko'rsatilgan yoki fuqarolar hayoti va sog'lig'iga tahdid etib, guruh bo'lib hujum qilingan hollar bundan mustasno.

Maxsus vositalarni qo'llash natijasida mahkumlar va boshqa shaxslar hayoti va sog'lig'iga zarar yetkazilgan har bir hodisa haqida prokurorga xabar qilinadi.

Alohida hollarda, agar jinoyatni boshqa vositalar bilan to'xtatishning iloji bo'lmasa, eng so'nggi chora sifatida o'qotar qurol qo'llashga yo'l qo'yiladi.

O'qotar qurol quyidagi hollarda qo'llanilishi mumkin:

Muassasa ma'muriyati vakillarini, boshqa mahkumlarni va o'zga shaxslarni ularning hayoti va sog'lig'iga aniq tahdid etuvchi hujumdan himoya qilish, shuningdek qurolni qo'lga kiritish maqsadida qilingan hujumni daf etish chog'ida;

Garovga olinganlarni, mahkumlar egallab olgan binolarni, inshootlarni, xonalarni va transport vositalarini ozod qilish chog'ida;

Jazoni ijro etish muassasasining qo'riqlanadigan obyektlariga, transport vositalariga guruh bo'lib qilingan yoki qurolli hujumni daf etish yoxud mahkumlarni zo'rlik bilan ozod qilishga urinishlarni to'xtatish chog'ida;

Ozodlikdan mahrum etish joylaridan qochayotgan yoki qurolli qarshilik ko'rsatayotgan mahkumni ushlab chog'ida;

Mahkumlar qochishda foydalanayotgan transport vositasini to'xtatish chog'ida.

O'qotar qurol qonunda nazarda tutilgan boshqa hollarda ham qo'llanilishi mumkin.

O'qotar qurolni qo'llashdan oldin qurol qo'llanilishi mumkinligi haqida ogohlantirish va yuqoriga qarab ogohlantiruvchi o'q otish kerak. Quyidagi hollarda o'qotar qurol ogohlantirishsiz qo'llanilishi mumkin:

- qo'qqisdan hujum qilinganda;
- qurolli hujumni yoki jangovar texnika, transport vositalari, uchish apparatlari, dengiz va daryo kemalaridan foydalangan holda qilingan hujumni daf etishda;
- garovga olinganlarni ozod qilishda;
- ozodlikdan mahrum etish joylaridan qurol bilan, transport vositalari yordamida yoki yurib ketayotgan transport vositalarida;

– tunda yoki ko‘rish cheklangan sharoitda qochilganda.

O‘qotar qurol qo‘llanilganda fuqarolar xavfsizligini ta‘minlash, shuningdek jabrlanganlarga tibbiy yordam ko‘rsatish uchun iloji boricha barcha choralar ko‘rilishi zarur.

O‘qotar qurol qo‘llanilgan har bir hodisa haqida bildirgi to‘ziladi va darhol prokurorga xabar qilinadi.

Tabiiy ofat ro‘y bergan, jazoni ijro etish muassasasi joylashgan yerda favqulodda yoki harbiy holat joriy etilgan taqdirda, urush davri mobaynida, mahkumlar tomonidan guruh bo‘lib bo‘ysunmaslik, shuningdek ommaviy tartibsizlik sodir etilganda muassasalarda alohida holat joriy etilishi mumkin.

Alohida holat O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vaziri tomonidan O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori bilan kelishilgan holda o‘ttiz so‘tkagacha bo‘lgan muddatga joriy etiladi. Alohida holatning amal qilish vaqti alohida hollarda qo‘shimcha ravishda yana o‘ttiz so‘tkagacha uzaytirilishi mumkin.

Alohida holat amal qilib to‘rgan davrda muassasalarda qo‘riqlash va nazoratning kuchaytirilgan turi, obyektlarga kirishning alohida tartibi joriy etiladi, kun tartibi o‘zgartirilishi, ayrim xizmatlarning faoliyati cheklanishi mumkin. Ayni damda mahkumlarning ayrim huquqlari ham cheklanishi mumkin.

Ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslar o‘z shaxsiy hisobvarag‘idagi pul hisobidan oziq-ovqat mahsulotlari va eng zarur narsalarni pul o‘tkazish yo‘li bilan sotib olishlari mumkin.

Sarflashga ruxsat etiladigan pul miqdori jazoni ijro etish muassasasining tartib turiga hamda mahkum saqlanayotgan sharoitga qarab belgilanadi.

Mahkumlar yengillashtirilgan saqlash sharoitiga o‘tkazilganda, mehnat normasi va mehnat vazifalarini bajarganda, shuningdek bayram kunlari rag‘batlantirish tarzida, mahkumlarga

eng kam ish haqi belgilangan miqdorining o'n foizigacha bo'lgan miqdorda qo'shimcha pul sarflashga ruxsat etiladi.

Bir oy davomida sarflashga ruxsat etilgan pulning umumiy summasi quyidagi miqdorlardan oshmasligi lozim:

- umumiy tartibli koloniyalarda – belgilangan eng kam ish haqi miqdorining uch baravaridan;
- qattiq tartibli koloniyalarda – belgilangan eng kam ish haqi miqdorining ikki yarim baravaridan;
- maxsus tartibli koloniyalarda – belgilangan eng kam ish haqi miqdorining ikki baravaridan;
- turmalarda – belgilangan eng kam ish haqi miqdorining bir yarim baravaridan;
- tarbiya koloniyalarida, ixtisoslashtirilgan davolash muassasalarida, shuningdek mahkum birinchi va ikkinchi guruh nog'ironlari, homilador ayollar va jazoni ijro etish muassasasidagi bolalar uyida bolalari bo'lgan ayollar uchun – belgilangan eng kam ish haqi miqdorining uch yarim baravaridan.

Muassasa boshlig'i yangi kelgan mahkumga oziq-ovqat mahsulotlari va eng zarur narsalar sotib olish uchun belgilangan eng kam ish haqi miqdorining ellik foizigacha, manzil-koloniyalarda esa – to'liq miqdorigacha bo'lgan summada avans berishga haqli.

Ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslarga qisqa muddatli va uzoq muddatli uchrashuv huquqi beriladi.

Mahkumlarga qarindoshlari yoki boshqa shaxslar bilan muddati to'rt soatgacha bo'lgan qisqa muddatli uchrashuvga ruxsat beriladi. Qisqa muddatli uchrashuvlar muassasa ma'muriyatining vakillari nazorati ostida o'tadi. Boshqa shaxslar bilan uchrashuvlar, jazoni ijro etish muassasasi ma'muriyatining fikricha, mahkumga salbiy ta'sir ko'rsata olmaydigan hollardagina beriladi.

Mahkumlarga yaqin qarindoshlari (er, xotin, ota-onalar, bolalar, o'g'il (qiz) qilib olgan shaxslar, o'g'il (qiz) qilib olingan shaxslar, aka-ukalar, opa-singillar, buvalar, buvilar, nevaralar) bilan uzoq muddatli uchrashuv muassasa hududida yoki, Jinoyat-ijroiya kodeksining 114 va 130-moddalarida nazarda tutilgan hollarda, muassasa hududidan tashqarida ular bilan birga yashash huquqi bilan beriladi.

Uzoq muddatli uchrashuv muddati quyidagicha belgilanadi:

- muassasa hududida – bir so'tkadan uch so'tkagacha,
- muassasa hududidan tashqarida esa – uch so'tkadan besh so'tkagacha.

Qisqa muddatli va uzoq muddatli uchrashuv miqdori jazoni ijro etish muassasasining tartib turiga hamda mahkum saqlanayotgan sharoitga qarab belgilanadi.

Yuqumli kasalliklarga chalingan bemorlarga uchrashuvlar shifokor ruxsati asosida beriladi.

Uchrashuv uchun berilgan vaqt mobaynida mahkumlar ishdan ozod etib qo'yiladi, ana shu kunlar uchun ularga ish haqi yozilmaydi.

Uzoq muddatli uchrashuv mahkumning iltimosiga ko'ra qisqa muddatli uchrashuv yoki telefon orqali so'zlashuv bilan, qisqa muddatli uchrashuv esa telefon orqali so'zlashuv bilan almashtirilishi mumkin.

Qisqa muddatli yoki uzoq muddatli uchrashuv berish rad etilgan taqdirda mahkumning yoki u bilan uchrashish istagini bildirgan shaxsning arizasiga rad etish sabablari ko'rsatilgan holda tegishli yozuv yozib qo'yiladi. Uchrashuvlarni o'tkazish tartibi O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan belgilanadi. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining 2001-yil 8-maydagi 118-sonli buyrug'iga ilovaning §40 da uchrashuvlarga ruxsat berish va ularni o'tkazish tartibi bayon etilgan. Unga ko'ra mahkumlarga uchrashuvlar muassasa

boshlig'ining tarbiyaviy ishlar bo'yicha o'rinbosari tomonidan tasdiqlangan har oylik jadvalga muvofiq beriladi. Muassasa bo'yicha uchrashuvlar o'tkazish jadvali har bir otryad bo'yicha turkumlar boshliqlari tomonidan to'zilatilgan uchrashuvlar jadvallari asosida ishlab chiqiladi.

Uchrashuvga ruxsat jazoni ijro etish muassasasining boshlig'i yoki tarbiyaviy ishlar bo'yicha o'rinbosari tomonidan beriladi. Mahkum bilan uchrashuvga kelgan shaxs uchrashuvga ruxsat olish uchun muassasa nomiga ariza beradi. Arizaning namunasi uchrashuvga kelgan qarindoshlarga mo'ljallangan kutish xonasiga osib qo'yiladi. Uchrashuvga kelgan fuqarolarning shaxsini, shuningdek ularning mahkumlar bilan qarindoshlik aloqasini tasdiqlovchi xujjatlar pasport, shaxsiy guvohnoma, tug'ilgandik to'g'risidagi guvohnoma (voyaga yetmaganlar uchun), nikoh to'g'risidagi guvohnomadir.

Uchrashuvga kelgan shaxslar muassasa boshlig'i yoki uning tarbiyaviy ishlar bo'yicha o'rinbosari tomondan qabul qilinadi. Mazkur shaxslar uchrashuv vaqtida hulq-atvor qoidalari to'g'risida, nolegal yo'qlovlar berganlik uchun javobgarlik va huning oqibatlari xususida, shu jumladan belgilangan qoidalar buzilgan taqdirda uchrashuv darhol to'xtatib qo'yilishi haqida ogohlantiriladilar. Zarurat bo'lganda qarindosh bilan suhbatlashuvga turkum boshliqlari jalb etiladi, ular mahkumlarning hulq-atvori to'g'risida axborot berib o'tadilar.

Uchrashuvga kelgan shaxslar pul, qimmatbaho buyumlar, shuningdek jazoni ijro etish muassasalarida foydalanish man etilgan narsalarni uchrashuvlar o'tkazish bo'yicha tekshiruvchiga saqlash uchun topshirib, undan tilxat oladilar, pul, buyum va narsalar maxsus daftarga qayd etiladi. Uchrashuvga kelgan shaxs jazoni ijro etish muassasasida saqlash man etilgan narsa yoki buyumlarni mahkumga berish yoki mahkumdan yashirin tarzda qandaydir materiallarni olish niyatida deb, mo'ljallash

uchun yetralicha asoslar mavjud bo'lgan taqdirda, jazoni ijro etish muassasasi boshlig'i, yoki uning tarbiyaviy ishlar bo'yicha o'rinbosari bunday shaxsga uchrashuvga ruxsat uning buyumlari, usti boshi uchrashuvdan oldin va keyin ko'zdan kechirilishiga rozi bo'lgan taqdirdagina berilajagini ma'lum qiladi. Agar uchrashuvga kelgan shaxs buyumlari va ust boshi ko'zdan kechirilishidan bosh tortsa, unga mahkum bilan uchrashuvga ruxsat etilmaydi. Uchrashuv berish rad etilganligi sabablari xususida mahkum xabardor etiladi.

Ko'zdan kechirishda yashirib qo'yilgan, ta'qiqlangan narsalar va bunday narsalarni mahkumlarga berishga uringan shaxslar aniqlangan taqdirda, muassasa ma'muriyati ma'muriy yoki jinoiy javobgarlik to'g'risidagi amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq ish tutadi.

Mahkumga ikkitadan ko'p bo'lmagan katta yoshli shaxslar bilan uchrashuvga ruxsat etiladi, mahkumning voyaga yetmagan farzandlari ular bilan birga bo'lishi mumkin.

Uchrashuvlarning muddati jazoni ijro etish muassasasining ma'muriyati tomonidan belgilanadi. Barcha hollarda qisqa muddatli uchrashuvlar muddati 2 soatdan kam, uzoq muddatli uchrashuvlarning muddati esa 1 sutkadan kam, agar uchrashuv berilayotgan shaxsning o'zi bundan qisqaroq muddat so'rab turib olmasa, belgilanishi mumkin emas.

Uchrashuvga mahkumlar orasta ko'rinishda kelishlari lozim. Uzoq muddatli uchrashuvlar vaqtida ularga uchrashuvga kelgan shaxslar keltirgan fuqarolar kiyadigan kiyim kiyib yurishga ruxsat beriladi, uchrashuv tugagandan keyin bu kiyimlarni ularni olib kelgan shaxslarning o'zi qaytarib olib ketadilar.

Mahkumlar uchrashuvdan oldin va keyin to'liq tintuv qilinadi. Ularga uzoq muddatli uchrashuvlar o'tkaziladigan xonaga o'zlari bilan yuvinish, taranishda ishlatiladigan va chekish uchun zarur bo'lgan narsalarni olib kirish imkoni beriladi.

Uzoq muddatli uchrashuv xonalariga oziq-ovqat mahsulotlarini (vino, aroq mahsulotlari va pivo bundan mustasno), uchrashuv kunlarini hisobga olgan holda, shuningdek, mahkumlarga yonlarida saqlash man etilmagan narsalar, buyumlar va ashyolarni (toza qog'oz va yozuv ashyolari bundan mustasno) olib kirish mumkin. Mahkumlarga uzoq muddatli uchrashuv joylaridan uchrashuv tugaganidan keyin qolgan oziq-ovqat mahsulotlari va ashyolarni yonlarida saqlashga ruxsat etilgan miqdorda va turda olib chiqishga ruxsat etiladi.

Uchrashuvlar vaqtida mahkumlarga biron bir hujjat, yozuv, chizma va hokazolarni berish yoki ulardan shunday narsalarni olishga, shuningdek, mahkumlar bilan qisqa muddatli uchrashuvga kelgan shaxslarning biron bir oziq-ovqat mahsuloti yoki ashyolarni olib kirishiga yo'l qo'yilmaydi.

Qisqa muddatli uchrashuvlarda suhbat so'zlashuv uchrashuvga kelgan shaxslar tanlagan tilda olib boriladi. Agar jazoni ijro etish muassasasi xodimlaridan yoki qorovul qo'shinlari bo'linmalari harbiy xizmatchilaridan birontasi ham so'zlashuv olib borilayotgan tilni bilmasa, u holda suhbat mazmunini nazorat qilish uchun tarjimon yoki bu tilni biladigan boshqa shaxs (mahkumlar bundan mustasno) taklif etilishi mumkin.

Uchrashuvni o'tkazishning belgilangan tartibi buzilgan taqdirda uchrashuv shu zahoti to'xtatiladi, bu xususda nazoratchi uchrashuvga ruxsat etgan shaxsga, uning yo'qligida esa koloniya (turma) boshlig'ining navbatchi yordamchisiga axborot beradi, ular uchrashuvni davom ettirish yoki tugatish to'g'risida o'zil-kesil qaror qabul qiladilar.

Mahkumlar bilan uchrashuvga kelgan shaxslarni joylashtirish uchun jazoni ijro etish muassasalari huzurida mehmonxona tipida qurilgan maxsus uylar barpo etiladi. Bu joylardan shuningdek, uzoq muddatli uchrashuvlar xonalaridan foydalanganlik uchun uchrashuvga kelgan shaxslardan yoki mahkumlardan

mehmonxonalar uchun belgilangan tegishli tariflar stavkalari bo'yicha haq olinadi. Uchrashuvlar xonasi ro'yxatga muvofiq uskuna va inventar bilan jihozlanadi.

Muassasa hududi doirasidan tashqaridagi uchrashuvlar qonun hujjatlarida belgilangan hollarda beriladi. Shu maqsadda muassasa joylashgan yerda, uning qo'riqlanadigan hududi chegarasidan tashqarida maxsus joylar jihozlanadi. Bunday uchrashuvlarni o'tkazish uchun keluvchilarga mo'ljallangan uylardan ham foydalanish mumkin.

Ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslarga texnik imkoniyatlar mavjud bo'lgan taqdirda telefon orqali so'zlashuv huquqi beriladi, bunday so'zlashuvlar muassasa ma'muriyati nazorati ostida o'tkaziladi va ularning haqi O'zbekiston Pochta va telokommunikatsiyalar agentligi tomonidan belgilangan tarif asosida mahkumning shaxsiy hisobvarag'idagi mablag' hisobidan to'lanadi.

Telefon orqali so'zlashuvlar miqdori jazoni ijro etish muassasasining tartib turiga hamda mahkum saqlanayotgan sharoitga qarab belgilanadi. Mahkumning iltimosiga ko'ra, mahkum jazoni ijro etish muassasasiga yetib kelganidan keyin, shuningdek alohida hollarda unga qo'shimcha ravishda telefon orqali so'zlashuvga ruxsat etilishi mumkin.

Intizomiy bo'linmalarda saqlanayotgan mahkumlarga faqat alohida hollarda telefon orqali so'zlashuvga ruxsat etilishi mumkin.

Mahkumlarga qarindoshlari hamda boshqa shaxslar bilan telefon orqali so'zlashuvga ruxsat etiladi. Ozodlikdan mahrum etish joylarida saqlanayotgan mahkumlarning telefon orqali o'zaro so'zlashuvlari taqiqlanadi. Mahkumlarga telefon orqali so'zlashuvga ruxsat etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan belgilanadi.

Telefon orqali soʻzlashuv chogʻida muassasaning ichki tartib qoidalariga rioya etilishi lozim. Telefon orqali soʻzlashuvlarni muassasa maʼmuriyatining ruxsatisiz va maʼmuriyat nazoratisiz olib borish jazoni oʻtash tartibini qoʻpol boʻzish sifatida baholanadi. Telefon orqali soʻzlashuvlar odatda mahkum ishlaymaydigan vaqtda beriladi.

Uyali aloqa apparatlarida, kechqurungi yotish chogʻidan ertalab oʻrindan turishgacha boʻlgan vaqtda telefon soʻzlashuv huquqini berish va shunday soʻzlashuvni amalga oshirish, telefon orqali ikkita yoki bir nechta soʻzlashuvlarni birlashtirish, ikkita yoki undan ortiq miqdordagi mahkumlar guruhining yoki mahkumlar guruhi nomidan telefon orqali soʻzlashuv, shuningdek, telefon orqali soʻzlashuv huquqini boshqa shaxsga berish taʼqiqlanadi.

Mahkumlar telefon orqali soʻzlashuv berilishi iltimosi bayon etilgan arizani jadvalda²¹ belgilangan muddatga kamida uch kun qolganda beriladi. Arizaga turma boshligʻi, shuningdek, mahkumning shaxsiy hisobvaragʻida mablagʻi borligini koʻrsatgan holda buxgalteriya xodimi oʻz rozilik belgisini qoʻyadi. tasdiqlangan jadvaldan koʻchirmalar har bir turkumda osib qoʻyiladi. Agar mahkum telefon orqali soʻzlashuv berilishi iltimosi bayon etilgan arizani vaqtda bermagan boʻlsa yoki unga shaxsiy hisobvaragʻida puli yoʻqligi boisidan soʻzlashuv rad etilgan boʻlsa, uning telefon orqali mazkur soʻzlashuvni oʻtkazish huquqi yoʻqqa chiqadi.

Mahkum telefon orqali soʻzlashuvga ruxsat olganda faqat bir abonent bilan bogʻlanish huquqiga ega. Mahkumlar agar abonent javob bermagan boʻlsa, basharti boshqa abonent bilan ulanib qolingan boʻlsa yoki soʻzlashuv. texnik sabablarga koʻra uzilib

²¹ Telefon orqali soʻzlashuv navbati jazoni ijro etish muassasasi maʼmuriyati tomonidan muassasa boshligʻining tarbiyaviy ishlar boʻyicha oʻrinbosari tasdiqlaydigan har oylik jadvalda belgilanadi

qolgan bo'lsa, telefon orqali so'zlashuv huquqini takroran olish huquqiga ega. Telefon orqali so'zlashuv muddati IIV tomonidan tasdiqlangan qoidalarga muvofiq, 10 daqiqadan oshmasligi lozim.

Telefon orqali so'zlashuvlar odatda, davlat tilida yoki nazoratchi yohud muassasa ma'muriyatining boshqa vakili tushunadigan tilda olib borilishi lozim. Mahkumlar telefon orqali so'zlashuvga muassasa boshlig'ining navbatchi yordamchisi tomonidan ovoz kuchaytirgich orqali, besh kishidan ko'p bo'lmagan guruh bilan chaqiriladi. Mahkumlarning telefon orqali so'zlashuvlar hisobini yuritish «Mahkumlarning telefon orqali so'zlashuvlarini qayd etish daftari» bo'yicha nazoratchi yoki muassasa ma'muriyatining bunday so'zlashuvlarni olib borish tartibi va qoidalarga rioya etilishi ustidan nazorat qiluvchi boshqa vakili tomonidan amalga oshiriladi.

Telefon stantsiyasidan telefon orqali so'zlashganlik uchun hisob-kitob varag'i olingach, so'zlashuv muddati hamda telefon orqali so'zlashganlik haqi uchun uning shaxsiy hisobvarag'idan chiqarilgan pul miqdori mahkumning e'tiboriga yetkaziladi.

Mahkum jazoni ijro etuvchi bir muassasadan ikkinchisiga o'tkazilganda, navbatdagi telefon orqali so'zlashuv mahkum bu huquqdan oxirgi marotaba qachon foydalanganligiga qarab belgilanadi.

Ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslar jazoni ijro etish muassasasiga yetib kelgan kundan boshlab posilka, yo'qlov va banderol olishlari hamda jo'natishlari mumkin. Posilka, yo'qlov va banderollar ko'zdan kechiriladi.

Bitta posilka yoki banderolning og'irligi pochta qoidalarida belgilab qo'yilgan normadan, yo'qlovning og'irligi esa posilkaning belgilangan vaznidan oshib ketishi mumkin emas.

Olinadigan posilka, yo'qlov va banderollarning miqdori jazoni ijro etish muassasasining tartib turiga hamda mahkum saqlanayotgan sharoitga qarab belgilanadi.

Hukm qilingan homilador ayollarning va jazoni ijro etish muassasasidagi bolalar uyida bolalari bo'lgan ayollarning, shuningdek vrach xulosasiga ko'ra davolanish va kuchli taomga muhtoj deb e'tirof etilgan bemorlarning, birinchi yoki ikkinchi guruh nog'ironlarining tibbiy xulosada belgilanadigan miqdorda va xillarda qo'shimcha posilkalar, yo'qlovlar va banderollar olishiga ruxsat etiladi.

Mahkumlar cheklanmagan miqdorda pul jo'natmalari olishlari va yuborishlari mumkin. Pul jo'natmalari mahkumning shaxsiy hisobvarag'iga kelib tushadi. Mahkumlar o'zlariga yaqin qarindosh bo'lmagan shaxslarga, shuningdek korxon, muassasa va tashkilotlarga faqat jazoni ijro etish muassasasi ma'muriyatining ruxsati bilan pul jo'natmalari yuborishlari mumkin. Pul jo'natmalari pochta orqali o'tkaziladi yoki muassasa kassasiga kelib tushishi mumkin. Kelib tushgan barcha jo'natmalar mahkumning shaxsiy hisob varag'iga o'tkazilib, bu xususda u xabardor qilinadi. Pul jo'natmalarini yuborish uchun mahkum jo'natma miqdorini, oluvchining manzili, familiyasi, ismi, otasining ismini ko'rsatgan holda muassasa boshlig'ining nomiga ariza beradi. Zarur hollarda, jo'natma nima sababdan yuborilayotganligi tushuntiriladi. Mahkumning arizasi buxgalteriyaga yo'llanadi, buxgalteriya aytilgan miqdorni belgilangan tartibda ko'rsatilgan manzilga o'tkazib, bu xususda ariza beruvchini xabardor etadi.

Mahkumlarning posilkalar, yo'qlovlar, banderollar va pul jo'natmalarini olishi hamda yuborishi tartibi O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan belgilanadi.

Ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslar cheklanmagan miqdorda xat va telegrammalar olishlari hamda jo'natishlari mumkin. Mahkumlarning xatlari va boshqa jo'natmalari senzurdan o'tkaziladi, jazoni manzil-koloniyalarda o'tayotgan shaxslar bundan mustasno.

Mahkumlarga xatlarni topshirish va ularning xatlarini ko'rsatilgan manzilga jo'natish muassasa ma'muriyati tomonidan xat kelib tushgan yoki jo'natish uchun topshirilgan kundan boshlab uch kunlik muddat ichida amalga oshiriladi. Telegrammalar egalariga darhol topshiriladi va jo'natiladi.

Xatlar va boshqa jo'natmalar olish hamda yuborish, shuningdek ularni tsenzuradan o'tkazish tartibi O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan belgilanadi. Mahkumlarning xatlarni yuborishi faqat jazoni ijro etish muassasasining ma'muriyati orqali amalga oshiriladi. Shu maqsadda koloniyalar hududida pochta qutilari qo'yilgan bo'ladi, ularni shunga vakolat berilgan mansabdor shaxslar har kuni ochib tekshirib turadilar. Turmalarda va umumiy tartibli, qattiq tartibli koloniyalarning kartserlarida, maxsus tartibli koloniyalarning kamera tipidagi joylarida mahkumlar jo'natish uchun xatlarni ma'muriyat vakillariga beradilar. Xatlar yelimlanmasdan (yopishtirilmagan holda) pochta qutilariga tashlanadi yoki ma'muriyat vakillariga beriladi.

Maxfiy belgilar bilan yozilgan, ramziy narsalar ifodalangan, shifr yoki boshqa shartli belgilar qo'llanilgan, shuningdek beadab, bahayo tusdagi, tahdid, o'ch olish bilan po'pisa qilingan yohud oshkor etish mumkin bo'lmagan ma'lumotlarni aks ettiruvchi xatlar ko'rsatilgan manzilga yuborilmaydi, bu xususda mahkunga ma'lum qilinib, xatlar yo'q qilib tashlanadi.

Ozodlikdan mahrum etish joylarida saqlanayotgan mahkumlar o'rtasida yozishma olib borish man etiladi. Ozodlikdan mahrum etish joylarida saqlanayotgan mahkumlar o'rtasida xat yozishmalari faqat o'zaro qarindoshlar o'rtasida va muassasa ma'muriyatining ruxsati bilan amalga oshirilishi mumkin.

Prokuror nomiga yo'llangan taklif, ariza va shikoyatlar ko'zdan kechirilmaydi hamda bir so'tkalik muddat ichida tegishliligi bo'yicha jo'natiladi.

Jazoni umumiy, qattiq tartibli koloniyalar, tarbiya koloniyalari qabul bo'linmalarining kameralarida, shuningdek maxsus tartibli koloniyalarning kameralarida o'tayotgan ozodlikdan mahrum etilgan mahkumlar, agar ular ochiq havoda ishlayotgan bo'lmasa, har kuni muddati ikki soatlik sayr qilish huquqiga ega.

Sayr qilishning muddati jazoni ijro etish koloniyalarining, tergov hibsonalari va turmalarning intizomiy bo'linmalarida saqlanayotgan mahkumlar uchun Jinoyat-ijroiya kodeksining 109 va 127-moddalari bilan, jazoni turmalarda o'tayotgan mahkumlar uchun esa 123-moddasi bilan belgilanadi.

Mahkumlarning sayr qilishi maxsus jihozlangan sayr qilish hovlilarida kunduzgi vaqtda o'tkaziladi. Sayr qilish, mahkum jazoni ijro etish muassasalarining ichki tartib qoidalarini buzgan taqdirda, muddatidan ilgari tugatilishi mumkin.

Mahkumlar posilka, yo'qlov va banderollarda yozuv ashyolari, adabiyotlar olishlari, shuningdek ularni savdo shaxobchalari orqali sotib olishlari, cheklanmagan miqdorda gazeta va jurnallarga obuna bo'lishlari mumkin.

Mahkumlarga urushni, milliy va diniy adovatni, zo'rlik va shafqatsizlikni targ'ib qiluvchi nashrlarni, shuningdek behayo nashrlarni olish, sotib olish, saqlash va tarqatish taqiqlanadi. Mahkum savdo shoxobchalari orqali sotib olgan adabiyot u olishga haqli bo'lgan posilka va banderollar soniga kirmaydi.

Mahkum o'z yonida ko'pi bilan o'n nusxa kitob va jurnal saqlashi mumkin. Mazkur miqdordan ortiqcha adabiyot mahkumning roziligi bilan saqlash uchun topshiriladi, foydalanish uchun kutubxonaga beriladi yoki uning qarindoshlari va boshqa shaxslarga jo'natiladi.

Ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslarga haftada kamida bir marta kinofilm namoyish etiladi, ular ishdan bo'sh soatlarida, tungi dam olish vaqtidan tashqari, teleko'rsatuvlar ko'rish, radioeshittirishlar eshitish huquqiga

ega. Kameralarda jazo o'tayotgan mahkumlarga kinofilm va teleko'rsatuvlar ko'rishga ruxsat etilmaydi.

Mahkumlarga alohida hollar (yaqin qarindoshining vafoti yoki hayoti uchun xavfli bo'lgan og'ir kasalligi, mahkumga yoki uning oilasiga jiddiy moddiy zarar yetkazgan voqea) munosabati bilan borish-kelish uchun ketadigan vaqtni (to'rt so'tkagacha) hisobga olmagan holda, yetti so'tkagacha bo'lgan muddatga jazoni ijro etish muassasasi doirasidan chetga chiqishga ruxsat etilishi mumkin. Mahkumlarga O'zbekiston Respublikasi doirasida chetga chiqishga ruxsat etiladi.

Mahkumning chetga chiqishga ruxsat so'rab yozgan arizasini muassasa ma'muriyati bir so'tka ichida ko'rib chiqadi. Bu haqda mahkumning shaxsi, hulq-atvori, tasdiqlovchi hujjatlar bor-yo'qligidan kelib chiqib qaror qabul qilinadi. Chetga chiqishga beriladigan ruxsatnoma prokuror tomonidan tasdiqlanadi.

Quyidagilarga:

- o'ta xavfli retsividistlar;
- umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosi avf etish tartibida ozodlikdan mahrum qilish jazosi bilan almashtirilgan shaxslar;
- o'ta og'ir jinoyatlar uchun hukm qilingan shaxslar;
- majburiy davolanishdan o'tayotgan va yuqumli kasallikka chalingan mahkumlarga chetga chiqishga ruxsat berilmaydi.

Chetga chiqish vaqti jazoni o'tash muddati hisobiga qo'shiladi. Chetga chiqish bilan bog'liq xarajatlar mahkum mablag'lari hisobidan yoki boshqa shaxslar tomonidan to'lanadi. Mahkumning belgilangan muddatda joyiga qaytib kelishini qiyinlashtiruvchi kutilmagan hollar yuz bergan taqdirda u borgan joydagi ichki ishlar organi boshlig'ining qaroriga binoan qaytish muddati, jazoni ijro etish muassasasi ma'muriyatini albatta ogohlantirgan holda, besh so'tkagacha uzaytirilishi mumkin.

Mahkum belgilangan muddatda joyiga qaytishdan bo'yin tovlagan taqdirda u ichki ishlar organi tomonidan ushlanadi va jazoni o'tash joyiga jo'natiladi. Mahkumlarning muassasa doirasidan chetga chiqish tartibi O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan belgilanadi.

NAZORAT SAVOLLARI:

1. Jazoni ijro etish muassasalarida rejim tushunchasi va uning ahamiyatini ayting?
2. Rejimga qo'yilgan talablar nimalardan iborat?
3. Jazoni ijro etish muassasalarida mahkumlarga nisbatan qanday kiyimlarda yurish belgilangan?
4. Mahkumlarga nisbatan qanday holatlarda kuch ishlatishga yo'l qo'yiladi?
5. Mahkumlarga nisbatan tinchlantirish ko'ylagini va maxsus vositalarni ishlatish shartlari nimalardan iborat?
6. O'qotar qurollarni qo'llash taribi va shartlarini ayting?
7. Mahkumlarning posilkalar, yo'qlovlar, banderollar va pul jo'natmalari olishi tartibi va ularning bir biridan farqini ayting?

11-mavzu. OZODLIKDAN MAHRUM QILISHGA HUKM QILINGAN SHAXSLARNING MODDIY-MAISHIY TA'MINOTI, MEHNATI VA ULARGA NISBATAN RAG'BATLANTIRISH VA INTIZOMIY JAZO CHORALARINI QO'LLASH ASOSLARI

- ◆ *Ozodlikdan mahrum etilgan mahkumlarning yashash joylari va ularning ovqati.*
- ◆ *Mahkumlarning tibbiy-sanitariya ta'minoti.*
- ◆ *Ozodlikdan mahrum etilgan mahkumlarni mehnatga jalb etishni tashkillashtirish shartlari va tamoyillari.*
- ◆ *Rag'batlantirish choralari va ularning turlari.*
- ◆ *Intizomiy jazo choralari qo'llash asoslari va tartibi.*
- ◆ *Saqlash rejimini ashaddiy huzuvchisi tushunchasi.*

Jinoyat-ijroiya kodeksining 84-moddasi ozodlikdan mahrum etilgan mahkumlarning yashash joyi haqida fikr yuritilgan. Unda aytilishicha, «ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslar saqlash sharoitiga qarab umumiy turar joylarda, xonalarda yoki kameralarda yashaydilar.

Bir mahkumga to'g'ri keladigan yashash maydoni normasi quyidagi miqdordan kam bo'lishi mumkin emas:

- umumiy turar joylarda – ikki kvadrat metr;
- tergov hibsxonalari va turmalarning umumiy kameralarida – ikki yarim kvadrat metr;
- ayollar va voyaga yetmaganlar saqlanadigan koloniyalardagi umumiy turar joylarda – uch kvadrat metr;

- bemor mahkumlar saqlanadigan palatalarda – to‘rt kvadrat metr;
- intizomiy bo‘linmalarining kameralarida hamda soqchisiz yoki kuzatuvchisiz yurish huquqidan fodalananayotgan mahkumlar yashashi uchun, shuningdek jazoni manzil-koloniyalarda o‘tayotgan shaxslar uchun mo‘ljallangan xona tipidagi turar joylarda – to‘rt yarim kvadrat metr.

Mahkumlarga yotish uchun alohida joy, ko‘rpa-to‘shak, choyshab va kerakli inventar beriladi».

Bu xildagi normalarning belgilab qo‘yilishi mahkumlarning yashashidagi asosiy norma hisoblanadi. Har bir mahkum o‘zining sodir etgan jinoyatining og‘ir yoki yengilligiga qarab, muassasa saqlash sharoitiga qarab joylashtiriladi.

Umumiy, qattiq va maxsus tartibli koloniyalarda jazoni o‘tayotgan mahkumlar umumiy turar joylarda yashaydilar.

Qonunda ozodlikdan mahrum etilgan mahkumlarning yashash joylarining minimal va maksimal o‘lchami ko‘rsatib qo‘yilgan, xolos. Biroq bu belgilangan normaning qancha bo‘lishini muassasa quyidagi xususiyatlarga ko‘ra belgilab oladi:

- tibbiy mezonlarga ko‘ra;
- mahkumlarning yosh darajasiga ko‘ra.

Jazoni ijro etish muassasalarida yashash uchun mo‘ljallangan qismda yashash uylaridan ovqatlanish xonasi, dam olish xonasi, shifoxona, o‘qish va kasb-hunar o‘rgatish xonalari, magazin, klub, kir yuvish va xammom, kutish va uchrashuv xonalari, kir quritish xonasi, kiyim-bosh va poyabzallarni ta‘mirlash xonalari, mahkumlarning shtablari, kamera tipidagi xonalari, nazorat qilish va o‘tkazish joylari, yoz mavsumlarida mahkumlarning saf tortishi, sport bilan shug‘ullanishi va tarbiyaviy tadbirlarni o‘tkazish maydoni, ibodat qilish uchun mo‘ljallangan xonalari va boshqa inshootlar bo‘lishi shart. Mahkumlarni yashash uylarida

yuvinish, xojatxonalar, ayollar koloniyalarida gigiyena xonalari bo'lishi kerak.

Qishki mavsumda mahkumlar yashash joylari isitilib, xarorat 18–20 daraja bo'lishi ta'minlanadi. Har bir mahkum o'zi bilan sovun, tish tozalagichi, tish pastasi, taroq, dastro'mol, ruchka, kitob va daftar saqlashlari mumkin.

Jazoni ijro etish muassasalarida nazorat-o'tkazish punkti binosi (KPP) yoki uning yonida qisqa va uzoq muddatli uchrashuvlar o'tkazish, posilka va yo'qlovlar berish, telefon orqali so'zlashuvni olib borish uchun xonalar bir-biridan alohida, shuningdek, muassasa hududiga kirib kelayotgan shaxslarni hamda ularning buyumlarini ko'zdan kechirish uchun mo'ljallangan bino mavjud bo'ladi. Bundan tashqari, mahkumlarni tintuv qilish joylari nazorat maydonchasi yaqinida hamda turar-joy va yonma-yon bo'lgan ishlab chiqarish zonalari o'rtasidagi ichki nazorat o'tkazish punkti bo'lib, ma'muriy bino koloniya hududidan tashqarida joylashgan.

Mahkumlar turar joylaridagi sharoit haqida to'xtaladigan bo'lsak, ularga alohida haravot, ko'rpa-yostiq, ikki kishiga bitta tumbochka, stol bilan ta'minlanadi. Har bir karavotning oyoq tarafiga mahkum haqidagi ma'lumotlar yozilgan belgilar osib qo'yiladi. Haftada kamida bir marta mahkumlar xammomga tushirilib, o'rin-ko'rpa jildlari almashtiriladi. Muassasada tozalik mahkumlarning bepul yordamlaridan foydalangan holda amalga oshiriladi.

Muassasa hududida mahkumlarning qisqa muddatli va uzoq muddatli uchrashuvlari uchun mo'ljallangan joylari tashkil etiladi. Bunday joy, odatda, mahkumlarning yashash zonalari joylarida tashkil etiladi hamda ma'muriyat vakili va soqchilar bilan qo'riqlanadi. Uzoq muddatli uchrashuv joylari mehmonxona ko'rinishida bo'lib, bu joylarda yashash pullik amalga oshiriladi.

Mahkumlarning ovqatlanish masalasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 85-moddasi bilan amalga oshiriladi. Bunda belgilangan oziq-ovqat normasi kishi organizmining normal xayotini ta'minlaydigan darajada bo'lishi kerak.

Ovqat normasi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan mahkumlarning sog'ligi holatiga, ularning yoshi, bajarayotgan ishining xususiyati va og'irligiga qarab belgilanadi. Mahkumlarga ularni ishga jalb etgan korxonada, muassasa va tashkilotlar mablag'lari hisobidan qo'shimcha ovqat berilishi mumkin.

Mahkum xomilador ayollar, emizikli onalar, voyaga yetmaganlarga, shuningdek I va II gurux nog'ironlariga beriladigan ovqat oshirilgan normalarda belgilanadi. Tibbiy xulosa asosida ularga qo'shimcha oziq-ovqat mahsulotlari olishga ruxsat etilishi mumkin.

Jazoni ijro etish muassasalarining intizomiy bo'linmalariga kiritib qo'yish tariqasidagi jazo chorasi o'n besh sutkagacha bo'lgan muddatga qo'llanilgan mahkumlarga ovqat kamaytirilgan norma bo'yicha beriladi.

Ma'lum toifadagi mahkumlarga oshirilgan miqdorda ovqat beriladi, buning boisi shuki og'ir mehnatga jalb qilinganligida namoyon bo'ladi. Har bir jazoni ijro etuvchi muassasada maxsus ovqat pishirish joylari bo'ladi va tegishli idish-tovoq bilan ta'minlanadi. Bir kunda mahkumlarga uch mahal ovqat berilishi shart. Shuningdek, mahkumlarni ishga jalb qilgan korxonada yoki muassasalar mablag'i hisobidan qo'shimcha ovqat berishga yo'l qo'yiladi. Mahkumlarning ovqati maxsus oshxonalarda yollanma mehnat va mahkumlarning o'zlaridan foydalangan holda pishiriladi va kun tartibida belgilangan vaqtlarda mahkumlarni ovqatlanishlariga yo'l qo'yiladi. Mahkumlarga pishiriladigan ovqat birinchi navbatda sifatli va kaloriyaga boy bo'lishi lozim. Mahkumlarga tarqatiladigan ovqat ma'muriyat vakili va tibbiyot

xodimi tomonidan tekshiriladi. Ovqat uchun mahsulotlar maxsus belgilangan joylarida saqlanadi.

Koloniya hududidagi magazindan mahkumlarga belgilangan norma miqdorida qo'shimcha oziq-ovqat sotib olishlariga ruxsat beriladi. Bundan tashqari, belgilangan miqdor bo'yicha posilkalar olishlariga yo'l qo'yilganligi ham ularga qo'shimcha oziq-ovqat olishlariga imkoniyat yaratadi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 87-modasi bo'yicha mahkumlar tibbiy-sanitariya xizmatidan foydalanadi. Mahkumlarga ko'rsatiladigan tibbiy xizmat barcha fuqarolarga ko'rsatilgan bepul va cheklashsiz tibbiy xizmatdan farq qilmaydi.

Mahkumlarga ko'rsatiladigan tibbiy xizmat O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi va Ichki ishlar vazirligi bilan o'zaro qabul qilgan maxsus buyruq, yo'riqnoma va farmoyishlar bilan tartibga solinadi. Jazoni ijro etish muassasalari ma'muriyatiga mahkumlarga tibbiy xizmat ko'rsatish uchun maxsus vazifalar belgilab beriladi. Bu vazifalarni amalga oshirish uchun ma'muriyat tarkibida maxsus tibbiy xizmat bo'limlari tashkil etiladi. Mahkumlarning tibbiy-sanitariya xizmat bo'limlari o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu xususiyatlar O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi qoshida maxsus tibbiy boshqarma to'zilganki, bu boshqarma jazoni ijro etish muassasalarining tibbiy sanitariya xizmatlarini ham tartibga soladi. Mahkumlarga tibbiy-sanitariya xizmati ko'rsatish uchun jazoni ijro etish muassasasi qoshida davolash bo'limi mavjud. Bu bo'limlar mahkumlarga tibbiy xizmat ko'rsatish vazifasini amalga oshiradi. Bu xildagi bo'limlar jumlasiga tibbiy markazlar, shifoxonalar, qisqa muddatli tuberkulyoz I va II gurux nog'ironlari uchun tibbiy ro'yxatga olish uchun maxsus koloniyalar tashkil etilgan. Yuqumli kasalliklar, tanosil va orttirilgan immunitet

tanqisligi kasalligi, giyohvand va alkogol kasallarni saqlash va davolash uchun maxsus muassasa tashkil etiladi.

Tanosil kasalliklari bilan kasallangan mahkumlar davolanish jarayonida koloniyaning tibbiy bo'limlarida boshqa mahkumlar bilan birga saqlanadilar. O'rttirilgan immuniteti tanqisligi xastaligi, giyohvandlar va ichkilibozlarni alohida saqlash uchun maxsus koloniya yoki bo'linmalar nazarda tutilmagan. Bunday mahkumlar boshqa mahkumlar bilan birgalikda saqlanadilar, lekin ular tibbiy ro'yxatga olinadilar, zarur hollarda esa ularga tegishli davolanish yordamlari qilinadi. Jumladan, sud tomonidan tayinlangan inajburiy giyohvandlik yoki ichqilibozlik bo'yicha davolanish choralari bunday davolanishning turi hisoblanadi.

Mahkumlarni ayrim zarur hollarda sog'liqni saqlash tizimi tibbiy xizmatlaridan foydalanishlariga ham yo'l qo'yilishi mumkin. Manzil-koloniyalarida jazoni o'tayotgan mahkumlar esa sog'liqni saqlash tizimi xizmatlaridan navbati bilan foydalanishlariga yo'l qo'yiladi.

Ozodlikdan mahrum qilingan mahkumlar uchun tibbiy-sanitariya xizmatlari davlat hisobidan amalga oshiriladi, lekin shunday hollar ham uchraydiki, bunda mahkumlarga ko'rsatiladigan tibbiy xizmat o'z hisobvaraqlaridan amalga oshiriladi.

Ozodlikdan mahrum qilinganlarning axloqan tuzalishida va qayta tarbiyalanishida ularning mehnati, ta'limi va kasb tayyorgarligi katta ahamiyatga ega. Mahkumlarni mehnatga jalb etish masalasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 13-bobida alohida o'z ifodasini topgan bo'lib, 88–96-moddalarni o'z ichiga oladi.

Mahkumlarni mehnatga jalb qilishdan asosiy maqsad ularda ijtimoiy-foydali faoliyat bilan shug'ullanish ehtiyojini shakllantirishdan iborat.

Ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslar jinsi, yoshi, sog'ligining holati, mehnat qobiliyati va iloji

boricha, ixtisosini inobatga olgan holda mehnatga jalb etiladi. Mahkumlarning mehnatga oid munosabatlari mehnat to'g'risidagi qonun hujjatlari bilan, ushbu Kodeksda nazarda tutilgan istisno va cheklashlarni hisobga olgan holda tartibga solinadi.

Ozodlikdan mahrum etilgan shaxslar, odatda, shu muassasaning korxonalarida, ayrim hollarda esa kerakli tarzda qo'riqlash va batamom ajratib qo'yish ta'minlangan taqdirda, boshqa korxonalarda mehnatga jalb etiladi. Mahkumlarning xususiy shaxslar foydasiga mehnat qilishiga yo'l qo'yilmaydi.

Oltmish yoshdan oshgan erkaklar, ellik besh yoshdan oshgan ayollar, I va II gurux nog'ironlari mehnatga o'z xohishlariga ko'ra jalb etiladilar.

Mahkuma ayollar xomiladorlik va tug'ish munosabati bilan qonun hujjatlarida belgilangan muddatga ishdan ozod qilinadilar.

Shuningdek, mehnat to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq, voyaga yetmagan va ayol mahkumlar bajarishi ta'qiqlangan ishlarda ishlashlariga yo'l qo'yilmaydi.

Ozodlikdan mahrum qilinganlar mehnati ozod shaxslar mehnatidan quyidagi xususiyatlari bilan farq qiladi:

ozodlikdan mahrum qilingan mahkumlar o'zlarining kasb faoliyati yoki xohishiga ko'ra ish tanlay olmaydilar.

Mahkumlar mehnati vaqti mehnat qonunchiligi bilan eng uzaytirilgan vaqtlarni tashkil etadi. Mahkumlar mehnatiga to'lov kamaytirilganligi eng kam ish haqi miqdorida belgilanadi va undan bosh tortishga huquqi yo'q.

Mahkumlarni jazolash xususiyatlari ularning mehnatlarini tashkil etish jarayonida o'z aksini topadi. Mahkumlarni mehnatini tashkil qilishda ularning qobiliyati, jismoniy xususiyatlari, bilim malakasi kabi xususiyatlar birlamchi sanaladi. Sababi, jazoni ijro etish muassasasiga kelib tushgan har bir mahkumning ishga yaroqlilik xususiyati tibbiy komissiyada tekshiriladi. I va II gurux nog'ironlari tibbiy komissiyaning xulosasiga ko'ra mehnat

qilishga yuboriladi. Har bir mahkum o'zining kasb-hunariga qarab ish bilan ta'minlanadi, bundan ko'zlangan maqsad esa ish unumdorligini yaxshilashda namoyon bo'ladi. Biroq kasb-hunarga ega bo'lmagan mahkumlar muassasa ma'muriyati tomonidan ish bilan ta'minlanadi. Umuman hunar yoki kasbga ega bo'lmagan mahkumlar maxsus kasb-hunar o'qishlarida ham o'qitiladi.

Mahkumlar muassasaning rahbariy xo'jalik yoki savdo-sotiq ishlarida ishlashlariga tavsiya etilmaydi. Masalan, oziq-ovqat mudiri, nazoratchi. Odatda, mahkumning ish joyi jazoni o'tayotgan muassasadan uzoq masofada bo'lmaydi, ammo ish joyi zonasi yashash joyidan 3 km masofadan oshsa, mahkum ishga moslashtirilgan transportda olib boriladi. Mahkumlar odatda, brigadalarga bo'lingan holda ishga taqsimlanadi, har bir brigadada o'zining brigadiri bo'ladi va u javobgar shaxs sanaladi. Brigadir quyidagi ishlarni amalga oshirishi shart:

- brigada a'zolarining ish sifatini tekshirish;
- brigada a'zolarining ish rejasini bajarishini nazorat qiladi va brigada tarkibida tartib-intizomni ta'minlash choralarini ko'radi.

Ish vaqti masalasi mamlakat qonunlari va Jinoyat-ijroiya kodeksi normalari bilan tartibga solinadi. Kodeksning 90-moddasiga binoan, jazoni ijro etish muassasalarida o'tayotgan mahkumga olti kunlik ish xaftasi belgilanadi. Ularning ish vaqti rejimini ijro etish muassasaning ma'muriyati belgilaydi va umumiy ish vaqtining eng ko'p normasidan oshib ketmasligi kerak.

Mahkumlarni ish vaqtidan tashqari ishlarga, dam olish va bayram kunlarida ishga jalb etishga, ishlab chiqarish zarurati bo'lgan taqdirda mehnat to'g'risidagi qonun hujjatlariga ko'ra amalga oshiriladi.

Shuningdek, mahkumlarning dam olish vaqti to'g'risidagi alohida modda Jinoyat-ijroiya kodeksining 91-moddasida o'z ifodasini topgan bo'lib, unda mahkumlarga har haftada bir

marta dam olish kuni berishligi, bayram kunlari esa ishdan ozod qilinishi belgilab qo'yilgan.

2003-yil 30-avgustda bu moddaga kiritilgan qo'shimcha va o'zgartirishga ko'ra ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslarga har yilgi mehnat ta'tili berilmaydi, jazoni manzilkoloniyalarda o'tayotganlar bundan mustasno. Shuningdek, jazoni ijro etish koloniyasining intizomiy bo'linmasi turar joylarida saqlangan vaqt haq to'lanadigan har yilgi mehnat ta'tili berish uchun zarur muddatga qo'shib hisoblanmaydi.

Mahkumlar mehnatidan chegirib qolish mehnat to'g'risidagi qonun hujjatlari va bir necha istisno, cheklashlar bilan amalga oshiriladi. Bunda ishning boshlanish va tugallanish vaqti koloniya boshlig'i tomonidan belgilanadi. Mahkumga to'lanadigan ish haqi ularning hisob varag'iga o'tkaziladi va xaqlaridan ularning barcha to'lovlariga o'tkazilishi mumkin.

Mahkumlar jazoni ijro etish muassasalarini va ularga tutash hududlarni obodonlashtirish, shuningdek madaniy-maishiy sharoitni yaxshilash ishlariga xaq to'lamay ishga jalb qilinadilar.

Shuningdek, mahkumlarning pensiya ta'minoti va ijtimoiy sug'urtasi masalasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 96-moddasida o'z ifodasini topgan.

O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga muvofiq, jazoni o'tab to'rgan mahkumning qilgan mehnati ish stajiga qo'shilmaydi. Birok, mahkumning jazoni o'tash muddati oqlansa, unda ma'naviy zarar sifatida ish staji 1.5 baravarda qo'shiladi.

Ozodlikdan mahrum etilgan shaxslarning xulqi, mehnati va boshqa ishchanlik obro'si inobatga olinib, ularga rag'batlantirish choralari qo'llaniladi. Rag'batlantirish choralari sifatida:

- tashakkur e'lon qilish;
- ilgari qo'llanilgan intizomiy jazoni muddatidan oldin olib tashlash;
- yorliq, qimmatli sovg'a yoki pul mukofoti bilan taqdirlash;

- qo‘shimcha posilka, yo‘qlov yoki banderol olishga ruxsat etish;
- oziq-ovqat mahsulotlari va eng zarur narsalarni sotib olishi uchun pul summasini ko‘paytirish;
- yengillashtirilgan saqlash sharoitiga o‘tkazilishi mumkin.

Shuningdek, mahkumlarga rag‘batlantirish chorasi sifatida soqchisiz yoki kuzatuvchisiz yurish huquqi ham berilishi mumkin;

Maxsus tartibli koloniyalarda-kameralardan umumiy turar joylarga o‘tkazish hamda yil mobaynida qo‘shimcha ravishda bir marta qisqa muddatli uchrashuv, bir marta telefon orqali so‘zlashuv, bitta banderol olish;

Turmalarda esa yil mobaynida qo‘shimcha ravishda bir marta qisqa muddatli uchrashuv, bitta posilka yoki yo‘qlov olish huquqini beradi.

Darvoqe, tashakkurnoma qanday tarzda e‘lon qilinishidan qat‘i nazar, mahkumning shaxsiy varaqasiga tikib qo‘yiladi.

Mahkumlarni saqlash sharoitini o‘zgartirish bilan bog‘liq bo‘lgan yengillashtirilgan saqlash sharoitiga o‘tkazish intizomiy jazosi yo‘q mahkumlarga beriladi.

Mahkumlarni axloqan tuzalishi, uni halol mehnatga o‘rgatish va jazoni ijro etish muassasalarining ichki tartib-intizomiga buysunishini ta‘minlash uchun intizomiy jazo choralari ham qo‘llaniladi.

Jazoni o‘tash tartibini buzgan mahkumlarga quyidagi turdagi intizomiy jazo choralari qo‘llanilishi mumkin:

- ogohlantirish;
- hayfsan;
- yengillashtirilgan saqlash sharoitini bekor qilish;
- intizomiy bo‘linmaga kiritib qo‘yish;
- saqlash rejimini ashaddiy buzuvchi mahkumlarni manzil-koloniyadan umumiy tartibli koloniyaga o‘tkazish;

- saqlash rejimini ashaddiy buzuvchi mahkumlarni manzil-koloniya dan umumiy yoki qattiq tartibli koloniyaga, qattiq tartibli koloniya dan maxsus tartibli koloniyaga, turmaga qaytarish bo‘lib hisoblanadi.

Mahkumlar mehnat normalarini bajarmaganligi uchun, agar bu ishni rad etish yoki ishdan bo‘yin tovlashning oqibati bo‘lmasa, intizomiy javobgarlikka tortilmaydi.

Intizomiy jazo darhol ijro etiladi. Agar ijro o‘z vaqtida bir oy davomida ijro etilmagan bo‘lsa, u ijroga qaytarilmaydi.

Bir huquqbuzarlik uchun bir nechta intizomiy jazo berish ta‘qiqlanadi.

Intizomiy bo‘linmalarga quyidagi shaxslar umuman jalb etilmaydi:

- I gurux nog‘ironlari;
- xomiladorlik va tug‘ish bo‘yicha ishdan ozod etilgan ayollar;
- yonida emizikli bolasi bor ayollar.

Intizomiy bo‘linmalarda saqlanayotgan mahkumlar mehnatga jalb qilinmaydilar.

Jazoni ijro etish muassasasi hududini yoki ma‘muriyat yo‘llanmasi bilan bo‘lishi kerak bo‘lgan boshqa joyni o‘zboshimchalik bilan tashlab ketishi, hamda manzil-koloniya da jazoni o‘tash tartibini qo‘pol tarzda bo‘zish mahkumga nisbatan intizomiy jazo chorasi qo‘llashga majbur qiluvchi omil hisoblanadi.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat ijroiya kodeksida hech bir davlat kodeksida uchramaydigan modda mavjud. Bu 112-modda bo‘lib, ushbu modda saqlash rejimini ashaddiy buzuvchi mahkumlar haqida so‘z yuritadi. Jazoni o‘tash tartibini kamida ikki marotaba qo‘pol buzgan va buning uchun intizomiy bo‘linmaga kiritib qo‘yish tariqasidagi jazoga tortilgan mahkum, har bir intizomiy jazo belgilangan tartibda

olib tashlanmagan yoki bekor bo'lmagan jazo saqlash rejimini ashaddiy buzuvchi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksiga 2003-yil 12-dekabrda kiritilgan o'zgartirishlarga ko'ra, jazoni ijro etish muassasa hududini, yoki ma'muriyat yo'llanmasi bilan bo'lishi kerak bo'lgan boshqa joyni o'zboshimchalik bilan 24 soatdan ko'proq muhlat mobaynida tashlab ketgan mahkum manzil-koloniya saqlash rejimini ashaddiy buzuvchi deb topiladi. Rejimni ashaddiy buzuvchi yengillashtirilgan saqlash sharoitiga, manzil-koloniya o'tkazilmaydi. Shuningdek, bu xildagi mahkumlar jazodan muddatidan ilgari shartli ozod qilish va jazoni yengilrog'i bilan almashtirishga taqdim etilmaydi. Saqlash rejimini ashaddiy buzuvchilarga soqchisiz yoki kuzatuvchisiz yurish huquqi berilmaydi.

NAZORAT SAVOLLARI:

1. Ozodlikdan mahrum qilish jazosini ijro etish muassasalarida mahkumlarga belgilangan yashash maydoni qancha va bir biridan farqini ayting?
2. Mahkumlarning tibbiy-sanitariya ta'minotini tartibi va shartlarini ayting?
3. Mahkumlarga belgilangan oziq-ovqat normasi qanday va ma'lum toifadagilarga oshirilgan normada berilishining asoslarini ayting?
4. Ozodlikdan mahrum qilish jazosiga hukm qilingan mahbuslarga qanday rag'batlantirish choralari qo'llaniladi?
5. Ozodlikdan mahrum qilish jazosiga hukm qilingan mahbuslarga qanday intizomiy choralari qo'llaniladi?
6. Mahkumlarni mehnatga jalb etish qanday tartibda tashkillaştıriladi?

12-mavzu. UMRBOD OZODLIKDAN MAHRUM QILISH TARIQASIDAGI JAZONI IJRO ETISH TARTIBI VA SHARTLARI

- ◆ *Umrbod ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazoni ijro etish tartibi va shartlari.*
- ◆ *Umrbod ozodlikdan mahrum qilingan mahkumlarning mehnatini tashkil etish.*
- ◆ *Umrbod ozodlikdan mahrum qilingan mahkumlarni rag'batlantirish va intizomiy jazo choralarini berish tartibi va shartlari.*
- ◆ *Umrbod ozodlikdan mahrum qilingan mahkumlarni avf etish to'g'risida iltimosnomani berish tartibi.*

O'lim jazosi bekor qilinishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risidagi 2007-yil 29-iyundagi qonuniga muvofiq o'lim jazosi o'rniga umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosi tayinlanishi belgilandi.

Umrbod ozodlikdan mahrum qilish favqulodda jazo chorasi bo'lib, mahkumni maxsus tartibli jazoni ijro etish koloniyasiga joylashtirish orqali jamiyatdan muddatsiz ajratib qo'yishdan iboratdir.

Umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosi faqat javobgarlikni og'irlashtiradigan holatlarda qasddan odam o'ldirish (97-moddaning ikkinchi qismi) va terrorizm (155-moddaning uchinchi qismi) uchun belgilanadi.

Umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosi ayolga, o'n sakkiz yoshga to'lmagan jinoyat sodir etgan shaxsga va oltmish yoshdan oshgan erkakka nisbatan tayinlanishi mumkin emas.

Jinoyat-ijroiya kodeksiga o'lim jazosini ijro etish nomli beshinchi bo'limning o'rniga umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosini ijro etish nomli yangi bo'lim kiritilib, u umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tash tartibi, uni o'tash sharoitlari, umrbod ozodlikdan mahrum qilishga mahkum qilinganlarning mehnati, ularni rag'batlantirish va intizomiy jazoga tortish tartibini va afv etishni so'rab iltimosnoma kiritish tartibi va shartlarini belgiladi.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 136-moddasiga ko'ra, umrbod ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan mahkumlar maxsus saqlash sharoitlariga ega bo'lgan maxsus tartibli koloniyalarda saqlanadilar. Ularga nisbatan maxsus tartibli koloniyalar tartibi tatbiq etiladi. Umrbod ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan mahkumlar kameralarga ko'pi bilan ikki kishidan joylashtiriladilar. Mahkumlarning iltimosiga ko'ra yoki zarurat taqozo etganda ular bir kishilik kameralarda saqlanishlari ham mumkin.

Umrbod ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan mahkumlar jazoni qattiq, odatdagi va yengillashtirilgan saqlash sharoitlarida o'taydilar. Umrbod ozodlikdan mahrum etishga hukm qilinganlar jazoning dastlabki o'n yilini qattiq saqlash sharoitlarida o'taydilar.

Muddatning kamida o'n yilini o'tagan, belgilangan tartibni buzganlik uchun intizomiy jazo olmagan umrbod ozodlikdan mahrum etishga hukm qilinganlar qattiq saqlash sharoitlaridan odatdagi saqlash sharoitlariga o'tkazilishlari mumkin.

Muddatning kamida o'n besh yilini o'tagan, belgilangan tartibni buzganlik uchun intizomiy jazo olmagan umrbod ozodlikdan mahrum etishga hukm qilinganlar odatdagi saqlash sha-

roitlaridan yengillashtirilgan saqlash sharoitlariga o'tkazilishlari mumkin deb ta'kidalgan.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 136-moddasida umrbod ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazoni o'tash tartibi belgilangan, unga ko'ra umrbod ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan mahkumlar maxsus saqlash sharoitlariga ega bo'lgan maxsus tartibli koloniyalarda saqlanadilar. Maxsus tartibli koloniyalarda jazoni o'tayotgan mahkumlarning huquqiy holati Jinoyat-ijroiya kodeksining 120–121-moddalarida bayon qilingan.

Umrbod ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan bir nafar mahkumga to'g'ri keladigan turar joy maydonining normasi to'rt kvadrat metrdan kam bo'lishi mumkin emas.

Qattiq saqlash sharoitlarida jazoni o'tayotgan umrbod ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan mahkumlar o'z shaxsiy hisobvarag'ida mavjud bo'lgan mablag'lardan belgilangan eng kam ish haqi miqdorining yetmish besh foizigacha bo'lgan summaga har oyda oziq-ovqat mahsulotlari va eng zarur narsalarni sotib olish, yil mobaynida bir marta qisqa muddatli uchrashish, bir marta telefon orqali so'zlashish, bitta posilka yoki yo'qlov, bitta banderol olish huquqiga ega bo'ladilar.

Odatdagi saqlash sharoitlarida jazoni o'tayotgan umrbod ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan mahkumlar o'z shaxsiy hisobvarag'ida mavjud bo'lgan mablag'lardan qonun hujjatlarida belgilangan eng kam ish haqining bir baravarigacha miqdordagi summaga har oyda oziq-ovqat mahsulotlari va eng zarur narsalar sotib olish, yil mobaynida bir marta uzoq muddatli va bir marta qisqa muddatli uchrashish, ikki marta telefon orqali so'zlashish, ikkita posilka yoki yo'qlov, ikkita banderol olish huquqiga ega.

Yengillashtirilgan saqlash sharoitlarida jazoni o'tayotgan umrbod ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan mahkumlar o'z shaxsiy hisobvarag'ida mavjud bo'lgan mablag'lardan

belgilangan eng kam ish haqining bir yarim baravarigacha miqdordagi summaga har oyda oziq-ovqat mahsulotlari va eng zarur narsalar sotib olish, yil mobaynida bir marta uzoq muddatli va ikki marta qisqa muddatli uchrashish, uch marta telefon orqali so‘zlashish, uchta posilka yoki yo‘qlov, uchta banderol olish huquqiga ega.

Umrbod ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan mahkumlar, saqlash sharoitlaridan qat’i nazar, har kuni bir yarim soatgacha sayr qilish huquqiga ega. Umrbod ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan mahkumlar jazoni o‘tash sharoitlari Jinoyat ijroiya kodeksining 136-moddasi talablariga muvofiq amalga oshiriladi.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 138-moddasiga muvofiq, umrbod ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan mahkumlarning mehnati odatdagi va yengillashtirilgan saqlash sharoitlarida saqlanayotgan shaxslar uchun ish kameralarida tashkil etildi. Ushbu mehnat qilish tartibi O‘zbekiston Respublikasi mehnat qonunchiligiga asosan tartibga solinadi.

Umrbod ozodlikdan mahrum qilishga mahkum qilinganlarning mehnatini tashkil etish tartibini belgilanishi, birinchidan, BMTning 1966-yildagi «Mahkumlar bilan muomala qilishning minimal standart» Qoidalarining 71.3-bandidagi «Mahkumlarga normal ish kunini to‘ldirish uchun yetarli bo‘lgan foydali ishni yuklatish lozim» degan norma talablariga mos kelsa, ikkinchidan, fuqarolarda umrbod ozodlikdan mahrum qilishga mahkum qilinganlarni davlat budjeti hisobidan ta‘minlanar ekan degan fikrni uyg‘otmaslikka olib keladi.

Umrbod ozodlikdan mahrum qilingan mahkumlar jazoni o‘tash davrida ichki tartib – qoidalarga rioya qilsalar va ularni buzmasalar ularga nisbatan quyidagi rag‘batlantirish choralari: ilgari qo‘llanilgan intizomiy jazoni muddatidan oldin olib tashlash; yorliq, qimmatli sovg‘a yoki pul mukofoti bilan taqdirlash;

qo'shimcha uchrashuv yoki telefon orqali so'zlashuv huquqi berish qo'llanilib, lekin ularga nisbatan boshqa mahkumlar foydalanishi mumkin bo'lgan oziq-ovqat mahsulotlari va eng zarur narsalar sotib olish uchun pul summasini ko'paytirish kabi rag'batlantirish choralari qo'llanilmaydi. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan rag'batlantirish choralaridan tashqari boshqa rag'batlantirish choralari qo'llanilishi mumkin.

Jazoni o'tash tartibini buzgan umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tayotgan mahkumlarga O'zR JIKning 105-moddasidagi intizomiy jazo choralaridan faqat ogohlantirish; hayfsan; intizomiy bo'linmaga kiritib qo'yish kabi choralar qo'llanilishi mumkin.

Agarda mahkum jazoni ijro etuvchi muassasaning ichki tartib qoidalarini buzsa, yengillashtirilgan saqlash sharoitlaridan odatdagi yoki qattiq saqlash sharoitlariga o'tkaziladilar yoki odatdagi saqlash sharoitlaridan qattiq saqlash sharoitlariga o'tkazilishlari mumkin.

Afv etish to'g'risida iltimosnomani berish tartibini Jinoyat-ijroiya kodeksiga kiritilishining o'ziga xos tomoni Konstitutsiyamizning mohiyatidan kelib chiqadigan insonparvarlik tamoyilini o'zida to'liq aks ettiradi.

«Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risida»gi Xalqaro paktning 10-moddasi, 3-bandi va O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 42-moddasiga ko'ra jazoning asosiy maqsadi mahkumni axloqan tuzatish, uning jinoiy faoliyatni davom ettirishiga to'sqinlik qilish hamda mahkum, shuningdek, boshqa shaxslar yangi jinoyat sodir etishining oldini olish maqsadida qo'llaniladi. O'lim jazosi esa bunday maqsadlarni ko'zlamaydi, balki shaxsni jismonan yo'q qilishga olib keladi.

O'zR JIKning 140-moddasida umrbod ozodlikdan mahrum qilingan mahkumlarning afv etishni so'rab iltimosnoma berish va uni ko'rib chiqish tartibi belgilangan.

Agar umrbod ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan mahkum tayinlangan jazo muddatining yigirma besh yilini haqiqatda o'tab bo'lganidan keyin, jazoni o'tash davrida mahkum qat'iy tuzalish yo'liga o'tgan, belgilangan tartibni buzganlik uchun intizomiy jazo olmagan, mehnat va o'qishga nisbatan vijdonan munosabatda bo'layotgan, tarbiyaviy tadbirlar o'tkazishda faol ishtirok etib kelayotgan bo'lsa, tayinlangan jazo muddatining yigirma yilini haqiqatda o'tab bo'lganidan keyin berilishi mumkin.

Uzoq muddatga ozodlikdan mahrum qilingan mahkum esa tayinlangan jazo muddatining yigirma yilini haqiqatda o'tab bo'lganidan keyin, agar jazoni o'tash davrida mahkum qat'iy tuzalish yo'liga o'tgan, belgilangan tartibni buzganlik uchun intizomiy jazo olmagan, mehnat va o'qishga nisbatan vijdonan munosabatda bo'layotgan, tarbiyaviy tadbirlar o'tkazishda faol ishtirok etib kelayotgan bo'lsa, – tayinlangan jazo muddatining o'n besh yilini haqiqatda o'tab bo'lganidan keyin berilishi mumkin.

Umrbod va uzoq muddatli ozodlikdan mahrum qilish jazosini afv etish bu O'zbekiston Respublikasi Prezidentining mutloq vakolatiga kiradi va tegishli qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi. Afv etish to'g'risida iltimosnoma berish tartibi Jinoyat-ijroiya kodeksining 140-moddasida belgilab qo'yilgan.

NAZORAT SAVOLLARI:

1. Umrbod ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazoni tushinchasi va uni ijro etining o'ziga xos hususiyatlarini ayting?
2. Umrbod ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo kimlarga nisbatan qo'llaniladi?
3. Umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosini qattiq sharoitda saqlash muddati va tartibi qanday?

4. Umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosini odatdagi sharoitda saqlash muddati va tartibi qanday?
5. Umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosini yengillashtirilgan sharoitda saqlash muddati va tartibi qanday?
6. Umrbod ozodlikdan mahrum qilingan mahkumlarning mehnatini tashkil etishning tartibi va shartlari nimalrdan iborat?
7. Umrbod ozodlikdan mahrum qilingan mahkumlarni avf etish to'g'risida iltimosnomani berish tartibi va o'ziga xos hususiyatlari nimalardan iborat?

13-mavzu. **HARBIY XIZMATCHILARGA NISBATAN XIZMAT BO'YICHA CHEKLASH, QAMOQ VA INTIZOMIY QISMGA JO'NATISH TARIQASIDAGI JAZOLARNI IJRO ETISH**

- ◆ *Xizmat bo'yicha cheklash tariqasida jazoni ijro etish tushunchasi va tartibi.*
- ◆ *Xizmat bo'yicha cheklash jazosiga hukm qilingan mahkum bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlar.*
- ◆ *Qamoq tariqasidagi jazoni ijro etish tushunchasi va tartibi.*
- ◆ *Intizomiy qismga jo'natish tariqasidagi jazoni ijro etish tartibi va shartlari.*
- ◆ *Intizomiy qismda jazoni o'tayotgan mahkumlarning moddiy-maishiy ta'minoti va ularga tibbiy xizmat ko'rsatish.*
- ◆ *Intizomiy qismdagi mahkumlarni rag'ballantirish, intizomiy jazo choralari va ularni qo'llash tartibi.*

Xizmat bo'yicha cheklash tariqasidagi jazoni ijro etish tartibini ko'zda tutuvchi Jinoyat-ijroiya kodeksining 25-bobi o'z mazmuniga ko'ra yangi hisoblanadi, zotan mazkur masala oldingi Axloq tuzatish mehnat kodeksida ko'zda tutilmagan edi. Ushbu masala ilk bora 1994-yilda qabul qilingan Jinoyat kodeksida harbiy xizmatchilarga nisbatan qo'llaniladigan asosiy jazo chorasi sifatida o'z ifodasini topdi. Jinoyat kodeksi 47-moddasiga binoan, xizmat bo'yicha cheklash – ofitserlar tarkibiga kiruvchi harbiy xizmatchi va harbiy xizmatni kontrakt bo'yicha o'tayotgan harbiy xizmatchini sud hukmida ko'rsatilgan muddat davomida muayyan

huquq va imtiyozlardan mahrum qilib, pul ta'minotining o'n foizidan o'ttiz foizigacha bo'lgan miqdorini davlat daromadi hisobiga ushlab qolishdan iborat.

Xizmat bo'yicha cheklash jinoiy jazo chorasi sifatida axloq tuzatish ishlari bilan mazmunan o'xshash (miqdori, mohiyati va h.k.) bo'lib, ularning farqli jihatini subyektida ko'rishimiz mumkin. Xususan, axloq tuzatish ishlari jinoyat sodir etish jarayonida harbiy xizmatni o'tamayotgan bo'lgan fuqarolarga nisbatan qo'llanilsa, xizmat bo'yicha cheklash jinoyat sodir etish jarayonida amalda harbiy xizmatni o'tayotgan harbiylarga nisbatan qo'llaniladi. Yuqoridagilar asosida hamda Jinoyat kodeksi 47-moddasini mazmunan tahlil etib shunday xulosaga kelish mumkinki, xizmat bo'yicha cheklash harbiylarga nisbatan axloq tuzatish ishlarini qo'llashda ifodalanadigan jinoiy jazo chorasi sanaladi.

JK 47-moddasi mazmuniga muvofiq, xizmat bo'yicha cheklash faqatgina shartnoma bo'yicha harbiy xizmatni o'tayotgan, ya'ni harbiy xizmatni o'z kasbi sifatida tanlagan harbiylarga nisbatan qo'llaniladi. O'zbekiston Respublikasining «Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to'g'risida»gi qonunida belgilanishicha, kontrakt bo'yicha harbiy xizmat Qurolli Kuchlar safidagi haqiqiy harbiy xizmatga ixtiyoriylik asosida, harbiy xizmat nazarda tutilgan vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralar orqali davlat bilan tuziladigan kontraktga binoan kirgan fuqarolar bajaradigan harbiy xizmat turidir.

Harbiy xizmatni kasb tariqasida tanlagan fuqarolar kontrakt bo'yicha harbiy xizmatni oddiy askarlar, serjantlar va ofitserlar tarkibi lavozimlarida o'taydilar. Harbiy xizmatni o'tash muddatlari va asosiy shartlari kontraktida belgilanadi. Ayni paytda dastlabki kontrakt xizmatni oddiy askarlar va serjantlar tarkibi lavozimlarida o'tash bo'yicha uch yil, ofitserlar tarkibi lavozimlarida o'tash bo'yicha besh yil muddatga tuziladi.

Jinoyat-ijroiya qonunida belgilanishicha, harbiy xizmatchi harbiy xizmatga qarshi jinoyatlar toifasiga mansub bo'lmagan jinoyat sodir etgan hamda ushbu qilmishi uchun javobgarlik belgilangan Jinoyat kodeksi normasi sanksiyasida axloq tuzatish ishlari ko'zda tutilgan bo'lsa, jinoyat aybdori bo'lmish harbiy xizmatchiga nisbatan axloq tuzatish emas, balki xizmat bo'yicha cheklash jazosi qo'llaniladi. Shu bilan bir qatorda xizmat bo'yicha cheklash qonunda belgilangan hollarda va tartibda harbiy jinoyatlarga nisbatan ham qo'llanilishi mumkin.

Ushbu jazoni ijro etishda ahamiyatli tomoni shunda namoyon bo'ladiki, mazkur jazoga hukm qilingan aybdor jazoni o'tash vaqtida mavjud muhitdan ajratilmagan holda o'z ijtimoiy foydali faoliyatini uzluksiz davom ettirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Harbiy xizmatchilarga nisbatan xizmat bo'yicha cheklash tariqasidagi jazoni ijro etish ular xizmatni o'tayotgan joydagi harbiy qismlarning (muassasalarning) qo'mondonligi tomonidan amalga oshiriladi.

Ushbu moddada xizmat bo'yicha cheklash jazoni ijro etish bilan bog'liq umumiy masalalar tartibga solingan. Uning birinchi qismida ushbu jazo chorasini amalga oshirish tartibining huquqiy asosi ko'zda tutilgan. Ushbu normaga muvofiq mazkur jazo chorasini ijro etishda huquqiy asos sifatida nafaqat sud hukmi, balki aybdor harbiy xizmatni o'tayotgan hudud harbiy qismi rahbarining buyrug'i ham namoyon bo'ladi.

Harbiy xizmatchilar o'z majburiyatini o'tayotgan hududdagi tegishli harbiy qismlarning (muassasalarning) rahbarlari harbiy sud hukmi nusxasini va farmoyishini olganidan keyin uch kun ichida mahkum harbiy xizmatchini lavozim va harbiy unvonda ko'tarishga taqdim etmaslik asosi va muddati; harbiy xizmatchiga navbatdagi harbiy unvon berish hamda pensiya tayinlash uchun uning xizmat muddatiga qo'shib hisoblanmaydigan vaqt; mahkumning pul ta'minotidan davlat foydasiga o'tkaziladigan

chegirma miqdorini ko'rsatgan holda buyruq chiqaradilar. Buyruqda sud hukmi mazmuni, jazo muddatlari hamda ulardan kelib chiquvchi huquqiy cheklovlar izohlanib, hukmning alohida ko'rsatmalarini bajarilishi uchun ma'sul bo'lgan kadr, moliya va boshqa masalalar bilan shug'ullanuvchi organlar ko'rsatilib o'tiladi. Buyruq mazmuni aybdorga tushuntirilib, bu haqda uning imzosi bilan tasdiqlangan tilxat olinadi va harbiy qism rahbariyatiga ma'lum qilinadi.

Hukm ijrosini ta'minlash maqsadida sharhlanayotgan normaning to'rtinchi qismida komandir (boshliq) hukm ijro etilganligi haqida hukm chiqargan sudga uch kunlik muddat ichida xabar berishi lozimligi belgilab berilgan.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 142-moddasida xizmat bo'yicha cheklash tariqasidagi jazoni o'tash muddatini hisoblash qoidalari belgilab qo'yilgan. Xususan, unga ko'ra xizmat bo'yicha cheklash tariqasidagi jazoni o'tash muddati hukmni ijro etish to'g'risida buyruq chiqarilgan kundan boshlab hisoblanadi. Boshqa jinoyat sodir etganligi munosabati bilan mahkum harbiy xizmatchi hibsdan ushlab turilgan vaqt jazoni o'tash muddatiga qo'shilmaydi.

Sharhlanayotgan moddada ko'rsatilishicha, xizmat bo'yicha cheklash tariqasidagi jazoni o'tash muddati hukmni ijro etish to'g'risida buyruq chiqarilgan kundan boshlab hisoblanadi hamda sud hukmida belgilangan muddat davomida qo'llaniladi.

JK 63-moddasida belgilanganidek, intizomiy qismga jo'natish tarzidagi jazo muddatlari oylar va yillar bilan hisoblanadi. Shu jihatdan olib qaraganda, xizmat bo'yicha cheklash tariqasidagi jazoni o'tash muddati hukmni ijro etish to'g'risida buyruq chiqarilgan kundan boshlab oy va yillarda hisoblanadi.

Jinoyat kodeksi 47-moddasiga muvofiq, xizmat bo'yicha cheklash tariqasidagi jazoni o'tash muddati davomida mahkumning mansabini, harbiy yoki maxsus unvonini oshirish mumkin emas, jazoni o'tagan vaqt esa, uning ko'p yil ishlaganlik,

navbatdagi harbiy yoki maxsus unvon hamda pensiya olish uchun asos bo'ladigan xizmat muddatiga qo'shilmaydi.

Boshqa jinoyat sodir etganligi munosabati bilan mahkum harbiy xizmatchi hibsdan ushlab turilgan vaqt jazoni o'tash muddatiga qo'shilmaydi.

JIK 143-moddasida xizmat bo'yicha cheklash vaqtida pul ta'minotidan chegirib qolish haqida so'z yuritiladi. Unga muvofiq, sud hukmi bilan xizmat bo'yicha cheklangan harbiy xizmatchining pul ta'minotidan chegirma lavozim va harbiy unvonga doir maoshdan hisoblab chiqariladi.

Xizmat bo'yicha cheklash xizmatchini sud hukmida ko'rsatilgan muddat davomida pul ta'minotining o'n foizidan o'ttiz foizigacha bo'lgan miqdorini davlat daromadi hisobiga ushlab qolishdan iboratdir. Biroq jinoyat qonunida ham, Jinoyat-ijroiya kodeksida ham harbiy xizmatchining pul ta'minoti deganda, nimani tushunish lozimligi xususida aniq bir fikr berilmagan. Shu sababdan ham, sharhlanayotgan modda mazmunidan kelib chiqib, pul ta'minoti deganda harbiy xizmatchining nafaqat oylik maoshini, balki uning maoshiga harbiy unvoni, darajasi yoki mansabidan kelib chiqib qo'shiladigan boshqa qo'shimcha mablag'larni ham tushunish lozim.

O'zbekiston Respublikasining «Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to'g'risida»gi qonunida ham harbiy xizmatchilarning O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan tartibda va miqdorlarda pul hamda boshqa turdagi ta'minot olishlari ko'zda tutilgan.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori 2002-yil 23-maydagi «O'zbekiston Respublikasi Qurolli kuchlarining oddiy askarlar va serjantlar tarkibida muddatli harbiy xizmatni o'tayotgan harbiy xizmatchilarga qo'shimcha imtiyozlar berish to'g'risida»gi qaroriga binoan O'zbekiston

Respublikasi Moliya, Mudofaa, Ichki ishlar, Favqulodda vaziyatlar vazirliklari, Milliy xavfsizlik xizmati va Davlat chegaralarini himoya qiluvchi qo'mitaning 2003-yil 1-iyoldan boshlab oddiy askarlar va serjantlar tarkibida muddatli harbiy xizmatni o'tayotgan harbiy xizmatchilarning: 1) lavozim maoshlarini – ikki baravar; 2) harbiy xizmatdan bo'shatilganda beriladigan nafaqa miqdorini – eng kam oylik ish haqining sakkiz baravarigacha yoki 20 baravarga oshirish to'g'risidagi taklifi qabul qilinib, harbiy xizmatchilarning pul ta'minotini oshirish bilan bog'liq xarajatlar Moliya vazirligining «Safarbarlik chaqiruvi rezervi mablag'lari», maxsus hisob raqamiga tushayotgan mablag'lar hisobidan amalga oshirilishi belgilandi.

Mazkur modda mazmunidan anglashilishicha, sud hukmida belgilangan ushlab qolinishi lozim bo'lgan mablag' uning maoshidan undiriladigan boshqa mablag'lardan (aliment sifatida undiriladigan mablag', fuqaroviy da'voni ta'minlash uchun mablag' va h.k.) qat'i nazar harbiy xizmatchining butun oylik maoshidan ushlanib qoladi.

Jinoyat va jinoyat-ijroiya qonunchiligi normalari faqatgina harbiylarning pul mablag'laridan undirishni ko'zda to'tadi. Shu sababdan ham harbiy xizmatchining xizmatlari evaziga beriladigan pul mukofotlari yoki boshqa faoliyati (masalan, harbiy majburiyatga xalal bermaydigan ilmiy-ijodiy, madaniy yoki tarbiyaviy faoliyat) natijasida ko'rgan daromadi xizmat bo'yicha cheklash asosida ushlab qolinishi mumkin emas.

Ushlab qolish, shuningdek, harbiy xizmatchilarning ta'minotiga kirmaydigan qo'shimcha to'lovlardan (jumladan, sanatoriya-kurort davolash huquqidan foydalanmaganlik uchun qo'shimcha to'lov, harbiy xizmatni o'tash jarayonida ko'rgan ziyoni yoki sog'ilig'iga shikast yetishi va h.k.) saqlab qolinishi ham mumkin emas.

JIK 144-moddasiga asosan, xizmat bo'yicha cheklash tariqasidagi jazoni o'tayotgan harbiy xizmatchilar bilan ular sodir etgan jinoyatning xususiyatini, ijtimoiy xavflilik darajasini va mahkumning shaxsi, shuningdek xulq-atvori hamda harbiy xizmatga munosabatini inobatga olgan holda tarbiyaviy ish olib boriladi.

Xizmat bo'yicha cheklash bevosita mahkumni axloqan tuzatish va tarbiyalash bilan bog'liq bo'lgan jinoiy jazo choralaridan hisoblanadi. Ushbu jazoni o'tash mobaynida mahkum bilan ijtimoiy tarbiyaviy ishlar olib boriladi. Mahkumlar bilan tarbiyaviy ishlarni olib borishda harbiy sud xodimlari va harbiy to'zilmalarning boshqa a'zolari jalb etilishi mumkin.

Harbiy mahkumlar bilan tarbiyaviy ishlarni olib borish ular tomonidan sodir etilgan jinoyatning ijtimoiy xavfliligi, xususiyatlari va qonunchilikda ko'zda tutilgan boshqa holatlar inobatga olgan holda tashkil etiladi. Masalan, agar harbiy xizmatga qarshi jinoyat sodir etganligi uchun hukm qilingan shaxsga nisbatan tarbiyaviy ishlarni olib borishning asosiy maqsadi mahkumda harbiy xizmatga nisbatan halol munosabat shakllantirish, harbiy intizomga rioya etish, harbiy xizmatchilarga nisbatan hurmat va harbiy mulkka nisbatan ehtiyotkorlik bilan muomalada bo'lish hissini tarbiyalashga yo'naltirilgan bo'ladi.

JIK 145-moddasiga asosan, xizmat bo'yicha cheklash tariqasidagi jazo muddati mobaynida mahkum harbiy xizmat-chining lavozimi va harbiy unvoni oshirilishi mumkin emas. Komandir (boshliq) qaroriga binoan mahkum harbiy qism doirasida yoki boshqa qismga ko'chirilgan holda boshqa teng lavozimga o'tkazilishi mumkin.

JK 47-moddasida ko'zda tutilgan xizmat bo'yicha cheklash tariqasidagi jazo mazmunidan anglashilishicha, ushbu jazoni o'tash muddati davomida mahkumning lavozimi va harbiy

unvoni oshirilishi mumkin emas. Harbiy xizmatchining harbiy lavozimi va harbiy unvoni oshirilishining taqiqlanishi uning uchun muayyan salbiy oqibatlar keltirib chiqaradi. Xususan, jazoni o'tab bo'lgach, Qurolli Kuchlarda navbatdagi harbiy unvon odatda, qoida tariqasida harbiy xizmatchining egallab to'rgan lavozimidan kelib chiqib beriladi. Harbiy xizmatchining jinoyat sodir etganligi uchun hukm qilinganligi faktining o'ziyoq, uning o'z bo'ysunuvidagilar bilan tarbiyaviy ishlarni olib borish, xizmatga bo'lgan munosabatda ularga o'rnak va namuna bo'lish kabi xislatlar xos emasligini va uning bu kabi faoliyat bilan shug'ullanishi maqsadga muvofiq emasligini ko'rsatadi.

Ushbu moddaning ikkinchi qismida boshliq qaroriga binoan mahkum harbiy qism doirasida yoki boshqa qismga ko'chirilgan holda boshqa teng lavozimga o'tkazilishi mumkinligi ko'zda tutilgan. Biroq bunda ushbu lavozim harbiy xizmatchi egallab to'rgan lavozim bilan teng bo'lishi (masalan, to'lanadigan oylik maoshi) lozim, shuningdek, xizmat bo'yicha cheklash tariqasidagi jazoga hukm qilingan harbiy xizmatchi kamroq pul to'lanadigan lavozimga o'tkazilishi ham mumkin. Ya'ni, sudlangan harbiy xizmatchi harbiy qism doirasida yoki boshqa qismga ko'chirilgan holda u egallab to'rgan lavozimidan yuqori lavozimga o'tkazilishi mumkin emas.

Harbiy xizmatchilarni bir harbiy qismdan boshqa qismga ko'chirish O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunlari, qonunosti hujjatlari hamda bu boradagi harbiy ustav yordamida tartibga solinadi. Harbiy xizmat O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari va boshqa harbiy to'zilmalarida umumiy harbiy majburiyatni bajarishlari hamda bitimga binoan xizmat qilishlari borasidagi davlat xizmatining alohida turidir. Boshliq mahkumni harbiy

qism doirasida yoki boshqa qismdagi teng lavozimga o'tkazish to'g'risida qaror qabul qilsa, bu haqda harbiy xizmatchini xizmat bo'yicha cheklash jazosiga hukm qilgan sudni xabardor etishi maqsadga muvofiq.

Mahkum boshqa teng lavozimga o'tkazilganda sud hukmi bilan belgilangan davlat daromadiga undiriladigan pul summasi uning yangi oylik maoshi va oyligiga qo'shimcha ustama haqlardan undiriladi.

JIK 146-moddasiga ko'ra, xizmat bo'yicha cheklash muddati tugashidan kamida uch kun oldin komandir (boshliq) jazo ijrosi tugatiladigan sanani ko'rsatib buyruq chiqaradi. Buyruq nusxasi hukm chiqargan sudga yuboriladi.

Jinoyat kodeksi 47-moddasiga muvofiq, xizmat bo'yicha cheklash jazo chorasi Jinoyat kodeksi Maxsus qismining moddasida nazarda tutilgan hollarda ikki oydan uch yilgacha muddatga qo'llaniladi. Bunda JK 63-moddasida belgilanganidek, intizomiy qismga jo'natish tarzidagi jazo muddatlari oylar va yillar bilan hisoblanadi. Sud hukmida belgilangan muddatning tugashi bilan jazo mazmunidan kelib chiquvchi barcha cheklashlar bekor bo'lishi lozim. Mahkumning qonuniy huquq va manfaatlariga rioya etilishini ta'minlash maqsadida sharhlanayotgan moddada xizmat bo'yicha cheklash muddati tugashidan kamida uch kun oldin komandir (boshliq) jazo ijrosi tugatiladigan sanani ko'rsatib buyruq chiqarishi lozimligi ko'rsatib o'tilgan.

Jazo ijrosi tugatilishi to'g'risidagi harbiy qism komandirining (boshlig'i) buyrug'ida mahkumni jazodan ozod etish muddati kelayotganligi tufayli vakolatli davlat organining uning oylik maoshidan pul ushlab qolishni to'xtatishi to'g'risidagi ko'rsatma o'z ifodasini topadi, shuningdek, unda xizmat bo'yicha cheklash jazosining qo'llanganligi tufayli kelib chiqqan boshqa huquqiy

oqibatlarining (harbiy xizmatchining yuqori lavozimga ko'tarila olinmasligi, u jazoni muddatini o'tagan muddat uning harbiy unvonini oshirishda hisobga olinmasligi va b.q.) bekor bo'lishi ham ko'zda tutiladi. Shu bilan bir vaqtda jazo ijrosi tugatilishi to'g'risidagi harbiy qism komandiri (boshlig'i) buyrug'ining nusxasi harbiy xizmatchini jazoga hukm qilgan sudga ham yuboriladi.

JIK 147-moddasiga asosan, xizmat bo'yicha cheklashga hukm qilingan shaxs hukmda belgilangan jazo muddati tugaguniga qadar qonun hujjatlarida nazarda tutilgan asoslarda harbiy xizmatdan bo'shatilishi mumkin. Bunday holda komandir (hoshliq) jazo muddatining o'talmay qolgan qismini boshqa jazo bilan almashtirish yoki jazodan ozod qilish to'g'risidagi masalani hal qilish uchun materiallarni sudga taqdim etadi.

Harbiy xizmatchilar harbiy xizmatdan shartnomaning muddati tugamay bekor qilinishi munosabati bilan muddatdan oldin xizmatdan bo'shatilishlari mumkin. Bunday asoslar sirasiga shartnoma shartlarini qo'pol ravishda bo'zish, harbiy-vrachlar komissiyasining harbiy xizmatga yaroqsizlikka doir qaroriga asosan salomatligining yomonlashganligi tufayli, shtatlarning qisqartirilishi, xizmatga nomuvofiqligi tufayli yoki mahkum etilganligi va h.k. munosabatlar bilan bo'shatilishi kabi holatlarni kiritib o'tishimiz mumkin. Bu kabi vaziyatlar xizmat bo'yicha cheklash jazosini o'tash jarayonida ham yuzaga kelishi mumkin. Bunday holda Jinoyat-ijroiya qonuni komandir (boshliq) zimmasiga jazo muddatining o'talmay qolgan qismini boshqa yengilroq jazo turi bilan almashtirish yoki jazodan ozod qilish to'g'risidagi masalani hal qilish uchun materiallarni sudga taqdim etish majburiyatini yuklaydi.

Sud mahkum xizmat qilayotgan va jazoni o'tayotgan harbiy qism komandiri (boshlig'i) taqdim etilgan materillar bilan

tanishib chiqib, jazo muddatining o'talмай qolgan qismini boshqa yengilroq jazo turi bilan almashtirish yoki jazodan ozod qilish to'g'risidagi masalani muhokama qiladi.

JIK 148-moddasiga muvofiq, qamoq jazosiga hukm qilingan harbiy xizmatchilar jazoni garnizon gaupvaxtasida o'taydilar. Ofitserlar, kontrakt asosida xizmatni o'tayotgan harbiy xizmatchilar va muddatli harbiy xizmat harbiy xizmatchilari bir-biridan alohida saqlanadi.

Qamoq jazosiga hukm qilingan harbiy xizmatchilarga ushbu Kodeksning sakkizinchi bobida, shuningdek harbiy ustavlarda belgilangan jazoni ijro etish tartibi va shartlari tatbiq etiladi.

Jinoyat kodeksida harbiy xizmatchilarga nisbatan qamoq jazosi qo'llanilishi mumkinligi ko'zda tutilgan bo'lib, ushbu jazo chorasiga hukm qilingan harbiy xizmatchilar jazoni garnizon gaupvaxtasida o'taydilar hamda ushbu jazo chorasining ijro etilishi mazkur garnizon gaupvaxtalari tomonidan ta'minlanadi. Qamoq harbiy xizmatchilarga nisbatan qo'llaniladigan mustaqil jazo chorasi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya qonunchiligida qamoq jazosini ijro etish tartibi va huquqiy holati kabi masalalar uning alohida uchinchi bo'limida atroflicha tartibga solingan, zotan, mazkur jazo chorasi o'ziga xos xususiyatlari bilan boshqa jazolardan tubdan farq qiladi.

Qamoq tariqasidagi jazoni quyidagi toifalardagi harbiy xizmatchilar o'taydilar: askarlar, matroslar, ofitserlar tarkibiga kiruvchi harbiy xizmatchi va harbiy xizmatni kontrakt bo'yicha o'tayotgan harbiy xizmatchilar. Qamoq tariqasidagi jazoga hukm etilgan harbiy xizmatchilarga nisbatan muddatdan ilgari shartli ozod qilish, amnistiya va afv etish bilan bog'liq umumiy qoidalar tatbiq etiladi.

Harbiy xizmatchilarga nisbatan qamoq tariqasidagi jazo maxsus jihozlangan muassasalar – gaupvaxtalarida ijro etiladi.

Gauptvaxta kamera tipidagi alohida ajratilgan muassasalar bo'lib, ular garnizon yoki harbiy gauptvaxtalar ko'rinishida bo'lishi mumkin.

NAZORAT SAVOLLARI:

1. Xizmat bo'yicha cheklash tariqasida jazoni ijro etish tushunchasi va uni ijro etishning o'ziga xos hususiyatlarini ayting?
2. Xizmat bo'yicha cheklash tariqasida jazoni ijro etishni axloq tuzatish ishlari jazosi bilan o'hshash va farqli jixatlari nimalardan iborat?
3. Xizmat bo'yicha cheklash jazosiga hukm qilingan mahkum bilan qanday tarbiyaviy ishlar olib boriladi?
4. Intizomiy qismga jo'natish tariqasidagi jazoni ijro etish muddati va shartlari qanday?
5. Intizomiy qismdagi mahkumlarga nisbatan qanay rag'batlantirish choralari qo'llaniladi?
6. Intizomiy qismdagi mahkumlarga nisbatan qanay intizomiy choralari qo'llaniladi?

14-mavzu. QO‘SHIMCHA JAZOLARNI IJRO ETISH TARTIBI VA SHARTLARI

Harbiy yoki maxsus unvondan mahrum qilish faqat qo‘shimcha jazo tariqasida tayinlanadigan jazo turidir. Bu jazo turi harbiy yoki maxsus unvonga ega bo‘lgan shaxs og‘ir yoki o‘ta og‘ir jinoyat sodir qilgan taqdirda, sodir etilgan jinoyatning xususiyatiga qarab, asosiy jazoga qo‘shimcha jazo tariqasida tayinlanishi mumkin. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi 52-moddasiga asosan, harbiy yoki maxsus unvondan mahrum qilish jazosi shaxs og‘ir yoki o‘ta og‘ir jinoyat sodir etganligi uchun hukm qilinganida sud hukmi bilan aybdorning shaxsini hisobga olgan holda tayinlanishi mumkin. Harbiy yoki maxsus unvondan mahrum qilish jazosini sud o‘zi tayinlashi mumkin, lekin oliy harbiy yoki maxsus unvondan yoxud O‘zbekiston Respublikasining davlat mukofotidan mahrum qilish sudning hukmi asosida kiritadigan taqdimnomasiga binoan amalga oshirilishi mumkin.

Harbiy unvonlar ro‘yxati O‘zbekiston Respublikasining 2002-yil 12-dekabrda «Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida»gi Qonunida keltirilgan. Maxsus unvonlar bunday unvonlarni berish mumkinligi nazarda tutilgan davlat organlarida xizmat qilgan shaxslarga berilishi mumkin. Maxsus unvonlar analogik harbiy unvonlarga mos keladi.

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 52-moddasi O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksidan farqli o‘laroq,

oliy harbiy yoki maxsus yoxud O'zbekiston Respublikasining davlat mukofotidan mahrum qilish tartibini harbiy unvonlardan mahrum qilish tartibidan farqlaydi. Unga ko'ra oliy harbiy yoki maxsus unvondan yoxud O'zbekiston Respublikasining davlat mukofotidan mahrum qilish sudning hukm asosida kiritadigan taqdimnomasiga binoan amalga oshirilishi mumkin bo'ladi.

Davlat mukofotlarini berish va u bilan bog'liq munosabatlar O'zbekiston Respublikasining 1995-yil 22-dekabrda «Davlat mukofotlari to'g'risida»gi qonun bilan tartibga solinadi.

Ushbu qonunga ko'ra «O'zbekiston Qahramoni» unvoni, O'zbekiston Respublikasining ordenlari, medallari, faxriy unvonlari va faxriy yorlig'i davlat mukofotlari hisoblanadi. Davlat mukofotlari Oliy Majlis tomonidan ta'sis etiladi. Davlat mukofotlari bilan O'zbekiston Respublikasining Prezidenti taqdirlaydi. O'zbekiston Respublikasining Prezidentini davlat mukofotlari bilan taqdirlash Oliy Majlis tomonidan amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasi ordenlari quyidagilardan iborat:

«Mustaqillik» ordeni;

«Amir Temur» ordeni;

«Jaloliddin Manguberdi» ordeni;

«Buyuk xizmatlari uchun» ordeni;

«El-yurt hurmati» ordeni;

«Fidokorona xizmatlari uchun» ordeni;

«Mehnat shuhrati» ordeni;

I va II darajali «Sog'lom avlod uchun» ordeni;

I va II darajali «Shon-sharaf» ordeni;

«Do'stlik» ordeni;

O'zbekiston Respublikasining medallari quyidagilardan iborat:

«Oltin Yulduz» medali;

«Jasorat» medali;

«Shuxrat» medali.

Qonunning 18-moddasiga ko'ra, davlat mukofotlaridan shaxs og'ir jinoyat sodir etgani uchun hukm qilinganida – sudning qonun hujjatlarida belgilangan asoslar va tartibdagi taqdimnomasiga binoan; shaxs o'z sha'nini badnom etuvchi hatti-harakatlar sodir etgan shaxsga nisbatan taqdirlash to'g'risida taqdimnoma kiritish huquqiga ega bo'lgan organning taqdimnomasiga binoan mahrum etiladi. Davlat mukofotlaridan mahrum bo'lganlik, belgilangan imtiyozlardan ham mahrum qilinishiga sabab bo'ladi. Davlat mukofotlaridan mahrum etilgan shaxsga qarashli davlat mukofoti va mukofotga doir hujjat qaytarilishi lozim.

Harbiy unvondan mahrum qilish masalasi xizmatda bo'lgan shaxslarga nisbatan, shuningdek, zahiradagi shaxslarga nisbatan ham amalga oshiriladi. Sud mahkumni ilmiy daraja va ilmiy unvondan mahrum qilishi mumkin emas.

Mahkumni harbiy yoki maxsus unvondan mahrum qilish to'g'risida sud hukmi qonuniy kuchga kirgandan so'ng uning tasdiqlangan nusxasi shu unvonni bergan organga yuboriladi. O'zbekiston Respublikasi davlat mukofotlari va faxriy unvonlaridan mahrum qilishda sud hukmining nusxasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining devonxonasiga yuboriladi. O'zbekiston Respublikasi davlat mukofotlari va faxriy unvonlari davlat boshqaruvi yoki davlat hokimiyati organlari tomonidan berilganda ham shu qoidaga amal qilinadi.

Mahkumning yashash joyi bo'yicha ichki ishlar organlariga sud tomonidan hukmni ijroga qaratish to'g'risidagi ko'rsatma yuboriladi. Unga ko'ra mazkur organlar mahkum yoki uning oila a'zolaridan orden, medal, harbiy yoki maxsus unvon, davlat mukofotlari to'g'risidagi guvohnomalarni olib qo'yishlari shart bo'ladi. Barcha olib qo'yilgan narsa va hujjatlar hukm chiqargan sudga yuboriladi.

Jinoyat-ijroiya kodeksi harbiy yoki maxsus unvondan mahrum qilish to'g'risidagi hukmni ijro etilishini qanday hujjatlar bilan rasmiylashtirilishi kerakligi to'g'risidagi masalani hal etmagan. Jinoyat-ijroiya kodeksining 161-moddasiga ko'ra, bunday hujjatlar sifatida «tegishli» hujjatlar deb ko'rsatilgan. Lekin amaldagi qonunchilikka ko'ra bunday hujjatlar sifatida hisob hujjatlari bo'lishi mumkin.

Harbiy yoki maxsus unvondan mahrum qilish jazosi ijro etilganda mahkumni bu unvon bilan hog'liq huquq va imtiyozlardan mahrum qilish uchun tegishli organlar va ularning mansabdor shaxlari bunday huquq va imtiyozlarni qo'llaydigan tashkilot va muassasalar (sog'liqni saqlash, ijtimoiy himoya, uy-joy kommunal xo'jaliklari va shu kabi muassasalar) ga yuborilishi shart bo'ladi. Harbiy unvondan mahrum qilish sudning vakolatiga tegishli bo'lganligi sababli hukm qonuniy kuchga kirganidan so'ng tegishli hujjatlar sud tomonidan yuborilishi mumkin.

NAZORAT SAVOLLARI:

1. Qo'shimcha jazo tushinchasi va uni ijro etishning o'ziga xos hususiyatlari nimalardan iborat?
2. Harbiy unvondan mahrum qilish jazosini ijro etish tartibi va sharlarini ayting?
3. Maxsus unvondan mahrum qilish jazosini ijro etish tartibi va sharlarini ayting?
4. Harbiy yoki maxsus unvondan mahrum qilish jazosi kimlar tomonidan ijro etiladi?

15-mavzu. JAZONI O‘TASHDAN OZOD QILISH

- ◆ *Jazoni o‘tashdan ozod qilish tushunchasi va turlari.*
- ◆ *Jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari ozod qilish tushunchasi va turlari.*
- ◆ *Kasallik tufayli yoki mehnat qobiliyatini yo‘qotganligi oqibatida jazodan ozod qilish tushunchasi, asoslari va tartibi.*
- ◆ *Jazodan amnistiya yoki afv etish asosida ozod qilish tartibi va shartlari*
- ◆ *Jazo ijrosini tugatish asoslari va vaqti.*

Umumiy asosda, sud tomonidan belgilangan jazo muddatini to‘liq o‘tab bo‘lganlik jazoni o‘tashdan ozod qilishning mazmun-mohiyatini qamrab oladi. Jazo muddatini to‘liq o‘tab bo‘lganlikni yoki umuman, tegishlicha sud tayinlagan jazo muddatlarini aniq hisoblash uchun mahkumlarni jazoni ijro etish muassasalariga qabul qilishni belgilangan tartibda tashkil etish lozim. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining XIII bobida jinoiy jazodan ozod qilish to‘g‘risidagi normalar o‘z aksini topgan bo‘lib, bunda jinoyat qonunining insonparvarlik printsipli namoyon bo‘ladi. Jazodan ozod qilish deb – sud tomonidan jinoyat sodir etishda aybdor deb topilgan shaxsni sodir etgan jinoyati uchun tayinlangan jazodan, ushbu tayinlangan jazo turini haqiqatda o‘tashdan, jazoni o‘tashni davom ettirishdan ozod qilishga aytiladi.

Amaldagi Jinoyat kodeksida jazodan ozod qilishning quyidagi turlari nazarda tutilgan:

1) jazoni ijro etish muddati o‘tib ketganligi munosabati bilan jazodan ozod qilish (O‘zR JKning 69-moddasi);

2) shaxsning ijtimoiy xavflilik xususiyatini yo'qotishi munosabati bilan uni jazodan ozod etish (O'zR JKning 70-moddasi);

3) aybdor o'z qilmishiga amalda pushaymon bo'lganligi munosabati bilan jazodan ozod qilish (O'zR JKning 71-moddasi);

4) shartli hukm qilish (O'zR JKning 72-moddasi);

5) jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod etish (O'zR JKning 73-moddasi);

6) jazoni yengilrog'i bilan almashtirish (O'zR JKning 74-moddasi);

7) kasallik yoki mehnat qobiliyatini yo'qotish oqibatida jazodan ozod etish (O'zR JKning 75-moddasi);

8) amnistiya akti yoki avf etish asosida jazodan ozod qilish (O'zR JKning 75-moddasi).

Jazodan ozod qilish jinoiy javobgarlikka tortilgan shaxslarga nisbatan jazo tayinlab, so'ng jazodan ozod qilish yoki jazoning muayyan qismi o'tab bo'linganidan keyin jazodan ozod qilishdan iboratdir. Jazodan ozod qilishda sud tomonidan tayinlangan jazoni mahkum haqiqatda o'tamasdan turib ham tarbiyalash mumkin degan yoki jazoning qolgan qismini o'tashi maqsadga muvofiq emas degan xulosaga kelinsa, jinoiy jazodan ozod qilinadi.

Jazodan ozod qilishni ikki guruhga bo'lish mumkin:

Birinchi guruhga jinoiy jazoni o'tashdan to'la ozod qilish turlari kiradi. Bularga:

1) jazoni ijro etish muddati o'tib ketganligi munosabati bilan jazodan ozod qilish (JK 69-moddasi);

2) shaxsning ijtimoiy xavflilik xususiyatini yo'qotishi munosabati bilan uni jazodan ozod etish (JK 70-moddasi);

3) aybdor o'z qilmishiga amalda pushaymon bo'lganligi munosabati bilan jazodan ozod qilish (JK 71-moddasi);

4) shartli hukm qilish (JK 72-moddasi);

5) amnistiya akti yoki avf etish asosida jazodan ozod qilish (JK 75-moddasi).

Jazodan ozod qilishning ikkinchi guruhiga sud tomonidan tayinlangan jazoning o'talmay qolgan qismidan ozod qilish mumkin bo'lgan turlari kiradi. Bularga:

- 1) jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod etish (JK 73-moddasi);
- 2) jazoni yengilrog'i bilan almashtirish (JK 74-moddasi);
- 3) kasallik yoki mehnat qobiliyatini yo'qotish oqibatida jazodan ozod etish (JK 75-moddasi);
- 4) amnistiya akti yoki avf etish asosida jazodan ozod qilish (JK 75-moddasi).

Jazodan ozod qilishning aynan mazkur guruhiga kiradigan turlarini ijro etish tartibi va shartlari Jinoyat-ijroiya kodeksining «Jazoni o'tashdan ozod qilish» deb nomlangan VIII bo'limida o'z aksini topgan.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi XIII bobida ko'rsatilgan jazodan ozod qilishning turlaridan jazoni ijro etish muddati o'tib ketganligi munosabati bilan jazodan ozod qilish (JK 69-modda), shaxsning ijtimoiy xavflilik xususiyatini yo'qotishi munosabati bilan uni jazodan ozod qilish (JK 70-modda), aybdorni chin ko'ngildan pushaymon bo'lganligi munosabati bilan jazodan ozod qilish (JK 71-modda) va shartli hukm qilish (JK 72-modda) asoslari O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksiga mahkum sud tomonidan tayinlangan jazo muddati tugagunga qadar jazoni o'tashdan ozod qilinishi mumkin bo'lgan hollar ro'yxatiga kiritilmagan.

Sababi, O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi 69-moddasi mazmunini tahlil qiladigan bo'lsak, sud hukmi bilan muayyan jazoga hukm qilingan mahkum jazoni umuman ijro etmaydi. Ya'ni, hukm qonuniy kuchga kirgan kundan boshlab O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi 69-moddasida ko'rsatilgan muddatlar ichida jazo ijro etilmagan bo'lsa, mahkum

asosiy va qo'shimcha jazolardan ozod qilinadi. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi 70-moddasi mazmuniga e'tibor qaratadigan bo'lsak, jinoyat sodir etgan shaxs agar ish sudda ko'rilayotgan vaqtgacha sharoit o'zgardi yoki shaxs namunali hulqi, mehnatga yoki o'qishga halol munosabati bilan o'zini ko'rsatib, ijtimoiy xavffiligini yo'qotdi deb e'tirof etilsa, sud uni jazodan ozod qilishi mumkin. Ya'ni, jinoyat sodir etgan shaxs ish sudda ko'rilayotgan vaqtda tegishli asoslar mavjud bo'lgan holda jazodan ozod qilinishi mumkin. Aybdorni chin ko'ngildan pushaymon bo'lganligi munosabati bilan jazodan ozod qilishda ham ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan yoki uncha og'ir bo'lmagan jinoyatni birinchi marta sodir etgan shaxs, agar u jinoyat sodir etganidan keyin yetkazilgan zararni bartaraf etib, o'z ixtiyori bilan aybini bo'yniga olish to'g'risida arz qilgan bo'lsa, sud uni jazodan ozod qilishi mumkin. Ya'ni mazkur modda mazmunidan ko'rinib turibdiki, ushbu asosda ham jinoyat sodir etgan shaxs ish sudda ko'rilayotgan vaqtda tegishli asoslar mavjud bo'lgan holda jazodan ozod qilinishi mumkin. Agar sud ozodlikdan mahrum qilish, intizomiy qismga jo'natish, xizmat bo'yicha cheklash yoki axloq tuzatish ishlari jazolarini tayinlash vaqtida sodir etilgan jinoyatning xususiyati va ijtimoiy xavffilik darajasi, aybdorning shaxsi va ishdagi boshqa holatlarni e'tiborga olib, aybdor tayinlangan jazoni o'tamasdan turib ham uning hulqini nazorat qilish orqali tuzatish mumkin, degan qat'iy fikrga kelsa, shartli hukm qo'llashi mumkin. Bunday holda sud, basharti, belgilangan sinov muddati davomida jazoning shartlilikini bekor qilish asoslari kelib chiqmasa, tayinlangan jazoni ijro etmaslik to'g'risida qaror chiqaradi. Bundan kelib chiqadiki, shartli hukm qilingan shaxsga nisbatan sud tomonidan tayinlangan jazo ijro etilmaydi. Lekin, O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi 72-moddasi 6-qismiga va O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi 535-moddasiga muvofiq, agar shartli hukm

qilingan shaxs sinov muddati davomida sud unga yuklagan majburiyatlarni bajarmasa yoxud jamoat tartibi yoki mehnat intizomini buzganligi uchun unga ma'muriy yoki intizomiy ta'sir chorasi qo'llanilgan bo'lsa sud uning xulqi ustidan nazorat olib boruvchi organ taqdimnomasiga binoan jazoning shartlilikini bekor qilib, hukmda tayinlangan jazoni ijro etish to'g'risida ajrim chiqarishi mumkin. Bunday holda mahkumning jazoni o'tashdan ozod qilinishi masalasi umumiy asoslarda hal qilinadi.

O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi 163-moddasida jazoni o'tashdan muddatidan ilgari ozod qilish asoslari keltirilgan bo'lib, sud tomonidan tayinlangan jazo muddati tugagunga qadar mahkum:

- muddatidan ilgari shartli ozod qilinganda;
- jazo yengilrog'i bilan almashtirilganda;
- kasalligi yoki mehnat qobiliyatini yo'qotganligi tufayli;
- amnistiya yoki avf etilganligi tufayli jazoni o'tashdan ozod qilinishi mumkin.

Jinoy jazo faqat sud tomonidan tayinlanadi, shunga muvofiq jazodan ozod qilish ham faqat sud tomonidan amalga oshiriladi (amnistiya va avf etish asosida jazodan ozod qilish bundan mustasno).

Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod etish. Jinoyat uchun sud tomonidan tayinlangan jazo muddati qat'iydir. Ammo axloqan tuzalgan mahkumlarga nisbatan rag'batlantirish va ayrim mahkumlarning hol-ahvolini hisobga olib, mahkum jazoni o'tashdan muddatidan ilgari ozod qilinishi mumkin.

O'zining mohiyatiga ko'ra, jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish, jazoni keyingi qismini o'tashdan ozod qilishda ifodalanadi. Jazoni o'tashdan shartli ozod qilish mohiyati sud tomonidan tayinlangan jazoning o'talmagan qismida mahkum yangi jinoyat sodir qilmasligi sharti bilan ozod qilishda ifodalanadi. Buni boshqacha talqin qiladigan bo'lsak, jazoning

o'talmagan qismi o'z mohiyat-mazmuniga ko'ra, sinov muddati hisoblanadi va jazoning o'talmagan qismi mobaynida qasddan yangi jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan sud O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi 60-moddasida nazarda tutilgan qoidalarga muvofiq jazo tayinlaydi.

Jazodan muddatidan ilgari ozod qilish tarzidagi imtiyoz Jinoyat kodeksi 73-moddasida ko'rsatilganidek, ozodlikdan mahrum etish, intizomiy qismga jo'natish, xizmat bo'yicha cheklash yoxud axloq tuzatish ishlariga hukm qilingan shaxslarga nisbatan qo'llaniladi.

Jazodan muddatidan ilgari ozod qilish uchun mahkum jazoni o'tash davrida o'rnatilgan tartib-qoida talablarini bajargan va mehnatga halol munosabat ko'rsatgan bo'lishi shart.

Ushbu jazodan foydalanish uchun mahkum umuman jazoni ijro qilish davrida tegishli tartib qoidalarni buzmagani yoxud ilgari bunday qilmishi uchun berilgan intizomiy chorani o'tagan yoki undan ozod qilingan, yaxshi xulqi va tarbiyaviy tadbirlarni o'tashda faolligi uchun rag'batlantirilgan bo'lishi talab qilinadi.

Jazodan muddatidan ilgari ozod qilinadigan mahkum:

- ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan yoki uncha og'ir bo'lmagan jinoyati uchun sud tayinlagan jazoning kamida uchdan birini o'tagan;
- og'ir jinoyati uchun, shuningdek qasddan sodir etgan jinoyati uchun, agar shaxs ilgari qasddan sodir etgan jinoyati uchun ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan bo'lsa, sud tayinlagan jazo muddatining kamida yarmini o'tagan;
- o'ta og'ir jinoyati uchun, shuningdek jazodan muddatidan ilgari shartli ozod qilingan yoki jazosi yengilrog'i bilan almashtirilgan shaxs jazoning o'talmagan qismi mobaynida qasddan yangi jinoyat sodir etganligi uchun hukm qilingan bo'lsa, sud tayinlagan jazo muddatining kamida uchdan ikki qismini o'tagan bo'lishi shart.

Jazodan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish:

a) umrbod yoki uzoq muddatga ozodlikdan mahrum qilishga hukm etilgan shaxsga;

b) o'fa xavfli retsividistga;

d) uyushgan guruh yoki jinoiy uyushmaning tashkilotchi va qatnashuvchilariga;

e) javobgarlikni og'irlashtiradigan holatlarda qasddan odam o'ldirish, o'n to'rt yoshga to'lmaganligi aybdorga ayon bo'lgan jabrlanuvchining nomusiga tegish yoki unga nisbatan zo'rlik ishlatib, jinsiy ehtiyojni g'ayritabiiy usulda qondirish, O'zbekiston Respublikasiga, tinchlik va insoniyat xavfsizligiga qarshi jinoyat sodir etish, yadroviy, kimyoviy, biologik va boshqa xildagi ommaviy qirg'in qurollarini, shunday qurollarni ishlab chiqarish uchun foydalanish mumkinligi ayon bo'lgan material va uskunalarni kontrabanda qilish uchun hukm qilingan shaxslarga nisbatan qo'llanilmaydi.

Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilinib, jazoning o'talmagan qismi mobaynida qasddan yangi jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan sud Jinoyat kodeksining 60-moddasida nazarda tutilgan qoidalariga muvofiq jazo tayinlaydi.

Mahkumga ozodlikdan mahrum qilish jazosini axloq tuzatish ishlari bilan almashtirilganda yangi jazoning muddati uch yildan kam bo'lishi va ozodlikdan mahrum qilish jazosining o'talmagan muddatidan oshib ketmasligi shart.

Jazoni yengilrog'i bilan almashtirish. Jazoni yengilrog'i bilan almashtirish Jinoyat kodeksining 74-moddasiga muvofiq, ozodlikdan mahrum etilgan yoki axloq tuzatish ishlariga hukm qilingan shaxslarga nisbatan qo'llanishi mumkin. Mahkum ana shu jazo turlari uchun o'rnatilgan tartib-qoidalariga rioya qilgan va mehnatga halol munosabat ko'rsatgan bo'lishi shart.

Jazoni yengilrog'i bilan almashtirish mahkum:

- ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan yoki uncha og'ir bo'lmagan jinoyati uchun sud tayinlagan jazo muddatining kamida to'rttdan bir qismini;
- og'ir jinoyati uchun, shuningdek qasddan sodir etgan jinoyati uchun, agar u ilgari qasddan sodir etgan jinoyati uchun ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan bo'lsa, sud tayinlagan jazo muddatining kamida uchdan bir qismini;
- o'ta og'ir jinoyati uchun, shuningdek jazodan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish yoki jazoni yengilrog'i bilan almashtirish qo'llanilgan va jazoning o'talmagan qismi mobaynida qasddan sodir etgan yangi jinoyati uchun sud tayinlagan jazo muddatining kamida yarmini haqiqatda o'tab bo'lganidan keyin qo'llanilishi mumkin.

Ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazoning o'talmagan qismi axloq tuzatish ishlari bilan almashtirilganda axloq tuzatish ishlari ozodlikdan mahrum qilish jazosining o'talmagan qismi muddatiga tayinlanadi.

Jazoning o'talmagan qismini yengilrog'i bilan almashtirish:

- a) umrbod yoki uzoq muddatga ozodlikdan mahrum qilishga hukm etilgan shaxsga;
- b) o'ta xavfli retsdivistga;
- d) uyushgan guruh yoki jinoiy uyushmaning tashkilotchi va qatnashuvchilariga;
- e) javobgarlikni og'irlashtiradigan holatlarda qasddan odam o'ldirish, o'n to'rt yoshga to'lmaganligi aybdorga ayon bo'lgan jabrlanuvchining nomusiga tegish yoki unga nisbatan zo'rlik ishlatib, jinsiy ehtiyojni g'ayritabiiy usulda qondirish, O'zbekiston Respublikasiga, tinchlik va insoniyat xavfsizligiga qarshi jinoyat sodir etish, yadroviy, kimyoviy, biologik va boshqa xildagi ommaviy qirg'in qurollarini, shunday qurollarni ishlab

chiqarish uchun foydalanish mumkinligi ayon bo'lgan material va uskunalarni kontrabanda qilish uchun hukm qilingan shaxslarga nisbatan qo'llanilmaydi.

Jazosi yengilroq jazo bilan almashtirilgan shaxslar yengilroq jazoning tegishli qismini o'tab bo'lganlaridan keyin Jinoyat kodeksining 73-moddasida nazarda tutilgan qoidalarga binoan jazodan muddatidan ilgari shartli ozod qilinishlari mumkin.

Jazosi yengilroq jazo bilan almashtirilgan shaxs jazoning o'talmagan qismi mobaynida qasddan yangi jinoyat sodir etsa, sud unga Jinoyat kodeksining 60-moddasida nazarda tutilgan qoidalarga muvofiq jazo tayinlaydi.

Mahkumlarni muddatidan ilgari shartli ozod qilishga, shuningdek jazoni yengilrog'i bilan almashtirishga taqdim etish tartibi.

Jazodan muddatidan ilgari shartli ozod qilish, shuningdek jazoni yengilrog'i bilan almashtirish sud tomonidan Jinoyat-protsessual kodeksining 536-moddasida belgilangan tartibda qo'llaniladi.

Jinoyat kodeksining 73 va 74-moddalarida nazarda tutilgan hollarda jazodan muddatidan ilgari shartli ozod qilish va jazoning o'talmagan qismini yengilroq jazo bilan almashtirish jazoni ijro etish muassasasi ma'muriyatining taqdimnomasiga yoki mahkumning, uning himoyachisining iltimosnomasiga binoan sudya tomonidan qo'llaniladi.

Intizomiy qismda jazoni o'tayotganlarga nisbatan ana shu choralar intizomiy qism qo'mondonligining taqdimnomasiga yoki mahkumning, uning himoyachisining iltimosnomasiga binoan sudya tomonidan qo'llaniladi.

Jazodan muddatidan ilgari shartli ozod qilish va jazoning o'talmagan qismini yengilroq jazo bilan almashtirish o'n sakkiz yoshga to'lmay jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan jazoni ijro etish muassasasi ma'muriyati va voyaga yetmaganlar ishi bilan

shug'ullanuvchi komissiyaning birgalikdagi taqdimnomasiga binoan yoxud mahkumning, uning himoyachisining iltimosnomasiga asosan sudya tomonidan qo'llaniladi.

Muayyan huquqdan mahrum etish tarzidagi jazodan ozod qilish jamoat birlashmasi, jamoa, mahkumning o'zi yoki uning himoyachisining iltimosnomasiga binoan sudya tomonidan amalga oshiriladi.

Mahkum jazo muddatining Jinoyat kodeksi 73, 74, 89 va 90-moddalarida belgilangan qismini o'tab bo'lganidan so'ng bir oylik muddat ichida jazoni ijro etuvchi muassasa yoki organ ma'muriyati uni jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish yoki jazoning o'talmagan qismini yengilroq jazo bilan almashtirishga taqdim etish masalasini agar mahkum yoki uning advokati tegishli iltimosnoma bilan sudga bevosita murojaat etmagan bo'lsa, ko'rib chiqishi hamda taqdim qilish yoki rad etish haqida qaror chiqarishi shart.

Ma'muriyat mahkumni jazodan muddatidan ilgari shartli ozod qilishga yoki jazoni yengilrog'i bilan almashtirishga taqdim etishni rad etgan taqdirda mahkum yoki uning advokati sudga tegishli iltimosnoma bilan murojaat etishga haqli.

Muayyan huquqdan mahrum etish tariqasidagi jazodan ozod qilish jamoat birlashmasi, jamoa, mahkumning o'zi yoki uning himoyachisi iltimosnomasiga binoan sud tomonidan amalga oshiriladi.

Mahkumga jazoni o'tashdan muddatidan ilgari ozod etish haqida taqdimnoma kiritilishida rad qilish uchun quyidagilar asos bo'lishi mumkin:

- mahkumni noinsoflik bilan mehnatga yondoshishi yoki ijtimoiy foydali mehnatdan voz kechishi;
- jazoni o'tash tartibini qo'pol ravishda buzilishi;
- muntazam ravishda intizom buzilishi.

Sud jazodan muddatidan ilgari shartli ozod qilish yoki jazoni yengilrog'i bilan almashtirishni rad etgan taqdirda, bu haqda ajrim chiqqan kundan boshlab kamida olti oy o'tganidan keyin taqdimnoma takroran kiritilishi yoki iltimosnoma takroran berilishi mumkin.

Kasallik yoki mehnat qobiliyatini yo'qotish oqibatida jazodan ozod etish. Kasalligi yoki mehnat qobiliyatini yo'qotganligi sababli jazodan ozod qilish hukm chiqarilgandan so'ng, mahkumga qanday jazo tayinlangani va jazoning qancha qismini o'taganidan qat'i nazar, qo'llaniladi.

Jazoni ijro etuvchi muassasa yoki organ ma'muriyati Jinoyat kodeksining 75-moddasida nazarda tutilgan hollarda mahkumni jazoni o'tashni davom ettirishdan ozod qilish to'g'risida sudga taqdimnoma kiritadi. Ayni bir vaqtda sudga tibbiy komissiya xulosasi va mahkumning shaxsiy hujjatlar yig'majildi yuboriladi.

Mahkumni ozodlikdan mahrum qilish yoki qamoq tariqasidagi jazodan kasalligi tufayli ozod qilish to'g'risidagi taqdimnoma O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining maxsus tibbiy komissiyasi xulosasi asosida kiritiladi. Bunday kasalliklar ro'yxati O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi va O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan tasdiqlangan bo'lib, mazkur ro'yxat O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining 2000-yil 18-dekabrda 260-sonli buyrug'iga 1-ilova tarzida berilgan. Unda mahkumlarni kasalligi tufayli jazoni o'tashdan ozod qilishga taqdim etish uchun asos bo'ladigan quyidagi kasalliklar ro'yxati berilgan:

- sil kasalligi;
- o'smalar;
- ichki sekretsiya bezlari kasalliklari;
- ruhiy kasalliklar;
- asab tizimi va sezgi a'zolarining kasalliklari;
- qon aylanish a'zolarining kasalliklari;

- nafas olish aʼzolarining kasalliklari;
- ovqat hazm qilish aʼzolari kasalliklari;
- surunkali buyrak yetishmovchiligining 3-bosqichi bilan kechadigan buyrak kasalliklari;
- suyak-muskul tizimi va biriktiruvchi toʻqima kasalliklari;
- moddalar almashinuvi kasalliklari;
- anatomik nuqsonlar;
- nurlanish kasalligi;
- orttirilgan immunitet tanqisligi sindromi (OITS);
- moxov kasalligi;
- qandli diabet kasalligi bilan yoʻldosh boʻlgan hamda gormonga tobe boʻlib, osteoporoz va gipertoniya kasalliklari bilan asoratlangan poʻrsildoq chin yara.

Yuqorida nomi koʻrsatilgan buyruqqa 2-ilova sifatida «Ogʻir kasallikka chalingan mahkumlarni tibbiy tekshiruvdan oʻtkazish va ularni kasalligi tufayli jazoni oʻtashdan ozod qilishga taqdim etish tartibi» ham berilgan boʻlib, unda mahkumlar jazoni oʻtash mobaynida ogʻir kasallikka chalinsalar, yoki ularda hukm qilishdan oldin mavjud boʻlgan kasalliklari kuchayib ketib, jazoni oʻtashdan ozod qilishga asos boʻladigan Kasalliklar roʻyxatida koʻrsatilgan kasalliklar tusini olsa, bunday mahkumlar tibbiy tekshiruvdan oʻtkazilishi lozim.

Oʻzbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Maxsus tibbiy komissiyasi tomonidan koʻrib chiqilishi uchun hujjatlarni kasalxona maʼnuriyati yoki jazoni ijro etish muassasalarining tibbiyot boʻlimlari tayyorlaydi. Muassasa maʼnuriyati Oʻzbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Maxsus tibbiy komissiyasi tomonidan mahkumni kasalligi tufayli jazoni oʻtashdan muddatidan ilgari ozod etish mumkinligi toʻgʻrisida xulosa chiqarilganidan soʻng, uch kunlik muhlatdan kechiktirmagan holda hujjatlarni oʻzil-kesil qaror chiqarish uchun sudga taqdim qiladi.

Kasallik oqibatida shaxs o'z harakatlarining mohiyatini anglay olmaydigan va o'zini o'zi boshqarish layoqatini yo'qotgan darajada ruhiy xasta ekanligi, uni jazo o'tashdan butunlay ozod qilish uchun asos bo'ladi. Bunday shaxslarga nisbatan sud Jinoyat kodeksining 93-moddasida ko'rsatilgan tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llashi mumkin. Mahkum jazoni o'tashga to'sqinlik qiladigan ruhiy tusda bo'lmagan boshqa og'ir kasallikka duchor bo'lganda ham jazoni o'tashdan ozod qilinishi mumkin. Bu holda sud jazoning og'irlik darajasi, jazoning turi, mahkumning shaxsiyati va ishning boshqa holatlarini e'tiborga oladi.

Jinoyat protsessual kodeksining 534-moddasiga binoan, mahkum jazoni o'tayotgan vaqtida jazoni o'tashga monelik qiladigan surunkali ruhiy kasallikka yoki boshqa og'ir kasallikka duchor bo'lgan taqdirda sudya jazoning ijro qilinishiga mutassaddi organning taqdimnomasiga binoan, maxsus tibbiy komissiyaning xulosasiga asosan mahkumni o'talmay qolgan jazoni o'tashdan ozod qilish to'g'risida ajrim chiqarishga haqlidir. Jumladan, jazoni ijro etuvchi muassasa yoki organ ma'muriyati Jinoyat kodeksining 75-moddasida nazarda tutilgan hollarda mahkumni jazoni o'tashni davom ettirishdan ozod qilish to'g'risida sudga taqdimnoma kiritadi. Ayni bir vaqtda sudga tibbiy komissiya xulosasi va mahkumning shaxsiy hujjatlar yig'majildi yuboriladi.

Surunkali ruhiy kasallikka duchor bo'lgan mahkumni o'talmay qolgan jazodan ozod qilishda sudya unga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov chorasini qo'llashga yoki uni sog'liqni saqlash organlari yoxud qarindoshlari vasiyligiga berishga haqlidir. Bunday shaxslar sog'aygan taqdirda, basharti bu hol jazoning ijro etish muddati tugashiga qadar sodir bo'lsa, sud tayinlangan jazoni ijro etish to'g'risida ajrim chiqaradi. Ruhiy kasallikdan boshqa og'ir kasallikka duchor bo'lgan shaxslarni o'talmay qolgan jazodan ozod qilish masalasini hal qilishda sudya

sodir etilgan jinoyatning og'irligini, mahkumning shaxsini va boshqa ish holatlarini hisobga oladi. Bunday mahkumni o'talmay qolgan jazodan kasalligi tufayli ozod qilganda sudya uni faqat asosiy jazodan emas, balki qo'shimcha jazo chorasidan ham ozod qilishga haqli, bu haqda ajrimda ko'rsatilishi lozim.

Mahkumni birinchi va ikkinchi guruh nog'ironi deb topilishi uning mehnatga layoqatsizligini bildiradi. Uning ana shu holatga uchrashining sababi jazoni almashtirish yoki o'tashdan ozod qilish masalasini hal etishda ahamiyatga ega emas. Bu haqda tibbiy-mehnat ekspertiza komissiyasining xulosasi yetarli. Ular Jinoyat kodeksining 69-moddasidagi jazoni ijro etish muddatlari o'tmasdan tuzalgan bo'lsa, jazoni ijro etish sudning qarori bilan davom ettiriladi.

Intizomiy qismga jo'natish yoxud xizmat bo'yicha cheklash jazosiga hukm qilingan harbiy xizmatchilar, ularning sog'lig'i harbiy xizmat uchun yaroqsiz deb topilgan bo'lsa, jazoni o'tashdan ozod qilinadilar. Xizmat bo'yicha cheklash jazosiga hukm qilingan harbiy xizmatchi ayollar ularga homiladorlik va tug'ish ta'tili berilishi munosabati bilan ham jazoni o'tashdan ozod qilinadilar.

Harbiy xizmatchilarni intizomiy qismga jo'natish yoki xizmat bo'yicha cheklash tariqasidagi jazoni o'tashdan ozod qilish to'g'risidagi taqdimnoma tegishli harbiy-tibbiy komissiyaning ularni harbiy xizmatga yaroqsiz deb topish haqidagi xulosasi asosida kiritiladi. Ayol harbiy xizmatchilar xizmat bo'yicha cheklash tariqasidagi jazoni o'tashdan homiladorlik va tug'ish ta'tili berilishi munosabati bilan ham ozod qilinadilar.

Axloq tuzatish ishlariga hukm qilingan shaxslar jazoni o'tash vaqtida mehnatga yaroqsiz bo'lib qolsalar yoxud pensiya yoshiga yetgan bo'lsalar, shuningdek ayollar bu turdagi jazoni o'tayotgan vaqtda homiladorlik va tug'ish ta'tiliga chiqsalar, jazoni o'tashdan ozod qilinadilar. Mahkumni axloq tuzatish ishlari tariqasidagi

jazodan mehnat qobiliyatini yo'qotganligi oqibatida ozod qilish to'g'risidagi taqdimnoma ijtimoiy ta'minot organlarining tibbiy-mehnat ekspert komissiyasi xulosasi asosida kiritiladi. Tibbiy-mehnat ekspertizasi ijtimoiy ta'minot organlarining tibbiy-mehnat ekspert komissiyalari tomonidan mahkumlar uchun ixtisoslashtirilgan kasalxonalar bazasida o'tkaziladi. Tibbiy-mehnat ekspert komissiyasining qarori mahkumga ma'lum qilinadi va uning tibbiy ambulatoriya varag'iga kiritib qo'yiladi. Tibbiy-mehnat ekspert komissiyasining raisi tomonidan imzolanib muhr bosilgan mehnat qobiliyatini yo'qotganlik darajasi haqidagi ma'lumotnoma mahkumning shaxsiy yig'majildiga tirkab qo'yiladi va jazoni o'tashdan ozod etilgach, uning qo'liga beriladi.

Jazoni o'tash davrida homiladorlik va tug'ish ta'tili berilgan ayollarni jazodan ozod qilish to'g'risidagi taqdimnoma bunday ta'til huquqini beruvchi tibbiy hujjat asosida kiritiladi.

Mahkumni o'talmay qolgan jazodan kasalligi tufayli ozod qilganda sudya uni faqat asosiy jazodan emas, balki qo'shimcha jazo chorasidan ham ozod qilishga haqli, bu ajrimda ko'rsatilishi lozim.

Jazodan amnistiya yoki afv etish asosida ozod qilish tartibi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan buyon insonparvarlik ruhida qabul qilinayotgan amnistiya e'lon qilish to'g'risida yigirmadan ziyod hujjatlar huquqiy demokratik davlat tizimining kuchli fuqaroviy jamiyat sari muntazam rivojlanib borayotganidan dalolat beradi. Har bir amnistiya hujjati insonparvarlik tamoyiliga izchillik bilan amal qilishning yuksak namunasi.

Vatanimizda iqtisodiy, siyosiy va huquqiy islohotlarning tub mazmuni xalqpavarlik, insonni e'zozlash va qadriga yetishga qaratilgan. Inson manfaatlarini chinakam himoya qilish, ularga qarshi qaratilgan har qanday xavfli xurujlar bilan ayovsiz

ko'rashish, ayni vaqtda murakkab turmush chorahalarida halol yo'ldan toygan, ozmi-ko'pmi xudbinlikka ruju qilgan, jinoyat sodir etganlarga nisbatan me'yorli jazo va ta'sir choralari ko'rish xalqimizning azaliy taomilidir. Hatto ashaddiy jinoyatchiga ham o'lim jazosini tayinlamaslik, jazolarni yengillashtirish, ayniqsa iqtisodiy, xo'jalik jinoyatlari sodir etganlarning aksariyatini jamiyatdan yakkalab qo'ymay, haq yo'lga yetaklash, imkoni boricha ularga rahmdillik ko'rsatish, jaholat bilan o'ch olish emas, kechiruvchan bo'lish g'oyalari qadim-qadimdan xalqimizga xos.

Konstitutsiyamizning 93-moddasidagi 23-bandga muvofiq O'zR Prezidentining taqdimiga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati amnistiya to'g'risida qaror qabul qiladi. Har bir amnistiya akti to'g'ri va o'z vaqtida amalga oshirilishini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Prezidenti farmoyish berib, unda bir qator amaliy vazifalarni bajarish tartibi, shartlari, vositalari, muhlatlari kabilarni belgilaydi. An'anaga ko'ra, farmoyish bilan O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi, Bosh prokurori, Adliya vazirligi va Ichki ishlar vazirligining bu haqda Nizomi ham tasdiqlanadi. Nizom shu zaylda qonuniy kuchga kiradi. Lekin u rasmiy manbalarda e'lon qilinmaydi va Konstitutsiyamizning 84-moddasiga binoan qonun maqomini olmaydi. Shu sababli amnistiyani qo'llash asoslari va shartlari amnistiya aktida ko'rsatilgan bo'lishi shart. Amnistiyani qo'llash asoslari unda bevosita bayon qilinadi. Amnistiya hujjatining ijrosi idoralararo alohida komissiya qarori asosida har bir mahkumga nisbatan alohida-alohida, zarur hollarda mahkumning fikrini ham inobatga olib amalga oshiriladi. Mahkumga nisbatan amnistiya akti, u qabul qilingan yoki e'lon qilingan kundan emas, ana shu komissiya qaror chiqargan kundan boshlab qo'llangan hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining Plenumi «Sudlar tomonidan amnistiya aktlarini qo'llashning ayrim masalalari

to'g'risida» 2006-yil 22-dekabrda qaror qabul qildi va unga 2007-yil 3-aprelida bir qancha o'zgartish va qo'shimchalar kiritdi. Amnistiya aktini qo'llash amaliyotiga oid amaliyotning turli jabhalari – qonun hujjatlari qo'llashning umumiy masalalari, sudlanganlikka oid, jinoyat ishini tugatish, hukm chiqarish chog'ida hal etilishi lozim bo'lgan holatlar va bir qancha boshqa masalalar batafsil aks ettirilgan.

Har bir amnistiya akti mazmunan keng qamrovli, bag'rikenglik tamoyillariga xos, u mahkumlarga nisbatan keng ravishda xatosiz tatbiq etilishi jiddiy ahamiyatga ega. Amnistiya imtiyozlaridan foydalanib mahkumlarning talaygina qismi halol turmush sharoitlariga qaytariladi, kasb-hunariga mos ishlarga jalb qilinadi, muhtojlari – vasiy va homiylar bilan ta'minlanadi, kasalga duchor bo'lganlari – shifoxonaga, nog'iron va katta yoshdagilari – tegishli nog'ironlar va qariyalar uylariga joylashtiriladi.

Amnistiya akti asosida, shaxs jinoyat sodir etgan bo'lsa, – jinoiy javobgarlikdan, jinoyati uchun mahkum etilgan bo'lsa, – asosiy yoki qo'shimcha jazolardan ozod qilinishi, jazo muddati qisqartirilishi yoxud boshqa yengilroq jazo bilan almashtirilishi, sudlanganligi olib tashlanishi mumkin (JK 68-, 76- va 79-moddalari).

Amnistiya aktida u qanday jinoyatlar bo'yicha va qanday toifadagi gumon ostidagi shaxsga, ayblanuvchi, sudlanuvchi, mahkumga nisbatan qo'llanishi aniq ko'rsatiladi. Amnistiya akti qo'llanadigan jinoyat turi va ayblanayotganlar yoki mahkum etilganlar toifasini faqat qonun chiqaruvchi hokimiyat belgilaydi.

Amnistiya aktini qo'llab jazodan ozod qilish, jazoni yengiroq'i bilan almashtirish yoki muddatini kamaytirish chog'ida sudlanuvchi (mahkum) ning roziligi, aybiga iqror bo'lgani-bo'lmagani, jabrlanuvchining fikri inobatga olinmaydi, jinoyat oqibatida yetkazilgan moddiy ziyonni undirish masalasi fuqarolik

sudida ish yuritish tartibida ko'rilishiga monelik qilmaydi. Amnistiya akti huquqbuzarlikda ayblanayotgan har bir protsess ishtirokchisining huquqlari va qonuniy manfaatlarini hisobga olib amalga oshirilishi shart.

Gumon ostiga olingan, ayblanuvchi, sudlanuvchi va mahkum unga e'lon qilingan aybga iqror bo'lmay, uni amnistiya akti asosida javobgarlikdan ozod qilishga norozi bo'lishga haqli. Bu haqda shaxsnign jinoyat sodir etishda aybli ekani va javobgarligi tergov ishini tugatish yoxud sudda oqlov hukmi chiqarish tarzida hal etilishi lozim.

Amnistiya (yunoncha – «amnestia») kechirish, xotirdan chiqarishni bildiruvchi xalqaro atamaga aylangan. Odatda ko'p mamlakatlarda umumiy va xususiy amnistiya iboralari qo'llanadi. Umumiy amnistiya (ba'zan «avfi umumiy» deb nomlanadi) huquqbuzarlik sodir etgan muayyan toifadagi shaxslarga nisbatan qo'llanadi. Xususiy afv bevosita muayyan shaxsni kechirish, uning qismatini yengillashtirishdan iborat. Afv ham, gunohni kechirish ham shaxsni reabilitatsiya qilishni anglatmaydi. Ayni vaqtda shaxs o'z aybiga iqror bo'lishi shart emas. Uni jinoyat protsessining barcha bosqichlarida afv etilishi, hatto unga nisbatan jinoyat ishi qo'zg'atilishi afv akti asosida rad qilinmogi mumkin.

Amnistiya e'lon qilish to'g'risida qonun hujjatlarining deyarli barchasida jazoni o'tash tartibini buzgan mahkumlarga amnistiya qo'llanmasligi haqida talab bor. Amnistiya qo'llanmasligiga mahkumning jazoni o'tash chog'ida sodir etgan tartibbuzarligi sabab bo'lishi mumkin.

Ko'pincha amnistiya hujjatlarida tartibni bo'zish muttasil bo'lishi ko'zda tutiladi. Muttasillik yoki muntazamlilik iborasi doimiy, ketma-ket, uzluksiz singari ma'noni bildiradi. Ayni vaqtda, bir marta bo'lsa-da, jiddiy va qasddan sodir etilgan qoidabuzarlik amnistiyani tatbiq etmaslikka asos bo'lishi

mumkin. Amnistiyanı amalga oshiruvchi komissiya ushbu asos bo'yicha masalani muhokama qilganda har bir mahkum bilan alohida, xolisona suhbatlashish, qoidabuzarlikning qay darajada jiddiyligi va mahkumning tushuntirilishi, ayniqsa, o'ta qo'polligi yoki pushaymonligini inobatga olish lozim. Agar mahkum unga intizomiy chora asossiz berilgan deb hisoblasa, bu masala Jinoyat-ijroiya kodeksining 107-moddasi tartibida ko'rib hal qilinishi shart.

Qoidabuzarlik sodir etilgan vaqt bilan amnistiya to'g'risida qonun hujjati e'lon qilingan va kuchga kirgan vaqt mobaynidagi davr ham inobatga olinishi lozim. Jumladan, mahkum amnistiya to'g'risida qonun hujjati e'lon qilinganidan bir yil oldin yo'l qo'ygan qoidabuzarligi uchun amnistiyanı tatbiq etilishidan mahrum etilmasligi lozim.

Amnistiya to'g'risida qonun hujjati uni qo'llash uchun mahkum jinoyat oqibatida yetkazilgan ziyonni qoplashi zarurligi ko'rsatilgan bo'lsa, ziyon amnistiya e'lon qilingandan so'ng qoplangani ham inobatga olinishi maqsadga muvofiq.

Amnistiya to'g'risida qonun hujjatida uni qo'llash uchun mahkum 1 va 2-guruh nog'ironi ekanligi inobatga olinadigan bo'lsa, bunday nog'ironlik amnistiya amalga oshiriladigan uch-to'rt oy mobaynida yuz bergan holda ham amnistiyanı tatbiq etish masalasi ijobiy hal qilinmog'i lozim.

Amnistiya to'g'risida qonun hujjatida e'lon qilingan kungacha 60 yoshga to'lgan mahkumlarga qo'llanishi ko'rsatilgan.

Amnistiya to'g'risidagi qonun hujjati unda ko'rsatilgan muhlat mobaynida mahkumga qo'llanmagan hollarda mahkum bu haqda sudga shikoyat qilishga yo'l qo'yilishi maqsadga muvofiq.

Afv etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1997-yil 11-sentyabrdagi PF-1839 son Farmoni bilan tasdiqlangan «O'zbekiston Respublikasida afv etishni amalga oshirish tartibi to'g'risida»gi Nizom bilan belgilangan. Unga ko'ra,

O'zbekiston Respublikasida afv etish, qoida tariqasida, respublika hududida joylashgan sudlar va harbiy sudlar tomonidan hukm qilingan shaxslarga nisbatan ularning afv etishni so'rab yozgan iltimosnomasiga asosan amalga oshiriladi. Afv etish to'g'risidagi iltimosnomadan tashqari: a) umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosiga hukm qilingan, ammo afv etishni so'rab iltimosnoma yozmagan shaxslarga oid mavjud materiallar; b) O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Raisi va Bosh prokurorining O'zbekiston Respublikasi sudlari tomonidan umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosiga va boshqa jazo turlariga mahkum etilgan fuqarolarga nisbatan afv etishni qo'llashni so'rab keltirgan taqdimnomalari; v) jazoni o'tagan shaxslarning sud hukmiga binoan undirilayotgan moddiy ziyonni qoplashdan ozod qilish to'g'risidagi arizalari ham ko'riladi. Sud hukmi bilan jazoga mahkum etilganlarni afv etish:

- umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosini ozodlikdan mahrum qilish jazosi bilan almashtirish;
- asosiy va qo'shimcha jazolarni o'tashdan to'la yoki qisman ozod qilish;
- jazoning o'talmagan qismini yengilroq jazo turi bilan almashtirish;
- sudlanganlikni olib tashlash yo'li bilan amalga oshiriladi.

Afv etish to'g'risidagi hujjatlarni dastlabki tarzda ko'rib chiqish uchun O'zbekiston Respublikasi huzurida Afv etish masalalari bo'yicha komissiya to'zilatadi. Komissiya takliflarining ko'rib chiqilishi natijalariga ko'ra afv etish to'g'risidagi Farmon loyihasi tayyorlanadi. Mahkumni afv etish uchun asoslar mavjud bo'lmagan taqdirda, fuqarolik va afv etish masalalari bo'yichaa maslahatchilar guruhi bu haqda arizachilarga xabar beradi. Afv etishni so'rab yozilgan iltimosnoma qaytarilgan taqdirda, og'ir va o'ta og'ir jinoyatlar uchun hukm qilingan shaxslarning afv etishni so'rab yozgan takroriy iltimosnomalari, agar yangi diqqatga

sazovor holatlar mavjud bo'lmasa, qoida tariqasida, oradan bir yil o'tgach, boshqa jinoyatlar uchun hukm qilingan shaxslarning shunday iltimosnomalari esa – oradan olti oy o'tgach Komissiyaga ko'rib chiqish uchun takroran taqdim etilishi mumkin. Ko'rsatilgan muddat o'tgunga qadar kelgan iltimosnomalar e'tiborsiz qoldiriladi, mavjud hujjatlarga qo'shib qo'yiladi va bu haqda arizachilarga xabar beriladi.

Afv etish to'g'risidagi farmonlar:

- umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosiga hukm qilingan shaxslarga nisbatan chiqarilgan bo'lsa – O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi va Proko'raturasi;
- ozodlikdan mahrum qilingan hukm qilingan, shartli ravishda hukm qilingan va jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilingan, shuningdek axloq tuzatish ishlariga hukm qilingan shaxslarga nisbatan hamda sudlanganlikni olib tashlash to'g'risida chiqarilgan bo'lsa – O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligiga ijro etish uchun yuboriladi.

Jazo ijrosini tugatish. Quyidagilar jazo ijrosini tugatish uchun asos bo'ladi: mahkumning sud tayinlagan jazo muddatini o'tab bo'lishi; O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi 163-moddasida nazarda tutilgan hollarda mahkumning jazoni o'tashdan muddatidan ilgari ozod qilinishi; sud hukmining bekor bo'lishi va ish yuritishning tugatilishi; hukmning nazorat tartibida o'zgartirilishi va jazoning shartli hukm bilan almashtirilishi; mahkumning vafoti.

Muayyan huquqdan mahrum qilish, axloq tuzatish ishlari, xizmat bo'yicha cheklash, qamoq, intizomiy qismga jo'natish, ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazoning ijrosi mazkur jazo muddatiga qonun hujjatlariga muvofiq kiritilishi mumkin bo'lgan o'zgartirishlarni hisobga olgan holda bu muddatning oxirgi kuni tugatiladi.

Agar jazo muddati dam olish yoki bayram kuni tugaydigan bo'lsa, mahkum ushbu dam olish yoki bayram kunidan bir kun oldin ozod qilinadi. Muddat oylar bilan hisoblangan taqdirda bu muddat keyingi oyning tegishli kuni, agar mazkur oyda shunday kun bo'lmasa – shu oyning oxirgi kuni tugaydi.

Jazoni ijro etuvchi muassasa yoki organ ma'muriyati mahkumni muddatidan ilgari ozod qilish to'g'risidagi hujjatlarni ish kuni tugaguniga qadar olgan bo'lsa, shu zahoti, ish kuni tugaganidan keyin olgan bo'lsa, ertasi kuni ertalab ijro etadi.

Axloq tuzatish ishlari muddati tugayotgan kuni jazolarni ijro etish inspeksiyasi jazoni o'tagan shaxsni va u ishlayotgan korxonaga, muassasa yoki tashkilot ma'muriyatini ish haqidan chegirib qolishni tugatish va boshqa cheklashlarni olib tashlash to'g'risida xabardor qiladi.

Jazoni ijro etish muassasasi qamoqqa va ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslar ozod etilayotganda ular bilan to'la hisob-kitob qiladi, ularning shaxsiy hujjatlari, buyumlari va boshqa qimmatli narsalarini, shuningdek shaxsiy hisobvaraqlarida to'rgan pullarni qaytarib beradi hamda jazoni o'tab bo'lganlik yoki jazodan ozod qilinganlik to'g'risida belgilangan namunada ma'lumotnoma beradi.

Sil kasalligiga duchor bo'lgan shaxslarning ozod qilinganligi to'g'risidagi ma'lumotnomalarga belgilangan namunadagi shtamp qo'yiladi. Sil kasalligiga chalingan, odamning immunitet tanqisligi virusi – OITS bilan kasallangan, shuningdek, jazo muddatini o'tash vaqtida alkogolizm, giyohvandlik yoki zaharvandlikdan majburiy davolash kursini o'tayotgan yoxud o'tab bo'lgan mahkumlarga nisbatan, ozod bo'lishidan kamida bir oy oldin, tegishlicha odamning immunitet tanqisligi virusi – OITS bilan kasallanganlar Markaziga, sil kasalliklari, narkologiya dispanserlariga yoki ozod bo'layotgan shaxs muqim yashash uchun borishi mo'ljallanayotgan hududdagi sog'liqni saqlash

organlarining boshqa maxsus davolash muassasalariga xabarnoma yuboriladi.

Jazoni ijro etish muassasasi ma'muriyati ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxsning jazoni o'tash muddati tugashiga uzog'i bilan uch oy qolganda uni ozodlikka chiqarishga tayyorlash, mehnat va turmushda o'rnashishga bo'lgan ehtiyojini aniqlash, uning muassasadan ozod bo'lgandan keyingi huquqlari va majburiyatlarini tushuntirish maqsadida mahkum bilan tarbiyaviy ish olib boradi.

Jazoni o'tash muddati tugayotgan mahkumlar mehnat va turmushda o'rnashish bo'yicha inspektor bilan suhbatga taklif etiladi. Suhbatdan maqsad ozod bo'layotgan shaxslarning mehnat va turmushda o'rnashishga bo'lgan ehtiyoji, ularning ijtimoiy foydali aloqalari, oilasi, qarindoshlari va yaqinlari bilan o'zaro munosabatlari bor-yo'qligi, ozod bo'lganidan keyin boradigan joyi, ishga joylashish imkoniyatlari, hayotiy rejalari va kelgusida mo'ljallangan o'y-fikrlarini aniqlab olishdan iborat. Ayni bir paytda mahkumlarga ozod bo'lganidan keyin huquq va majburiyatlari tushuntiriladi, ijtimoiy realizatsiya masalalari yuzasidan tavsiyalar beriladi.

Mehnat va turmushda o'rnashishga ehtiyoji bo'lgan shaxslar bilan suhbat o'tkazilgach, ular alohida hisobga qo'yiladi. Ular haqidagi ma'lumotlar yashash uchun o'zlari tanlagan hududdagi tuman (shahar) hokimliklarining ijtimoiy moslashuv Markazlariga yuboriladi. Ma'lumotlar o'z ichiga mahkum ozod bo'ladigan sana, uning tavsifnomasi, ixtisosi, muayyan kasbi bor-yo'qligi, ijtimoiy foydali, boshqa xildagi aloqalar va hokazolarni qamrab oladi.

Turmushda o'rnashishga ehtiyoji bor yolg'iz nog'ironlar, nafaqa yoshidagi mehnatga layoqatsiz mahkumlarning iltimosiga binoan nog'iron va keksalar uylariga tegishli so'rovlar yuboriladi.

Muassasa ma'muriyati «Jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan shaxslar ustidan ichki ishlar idoralarining ma'muriy

nazorati to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining ta'siri ostiga tushuvchi, ya'ni ichki ishlar organlarining ma'muriy nazorati o'rnatilishi zarur bo'lgan shaxslarni aniqlaydi va qonun hujjatlarida belgilangan tartibda sudga tegishli taqdimnoma kiritadi. Ma'muriy nazorat ostiga olinishi lozim bo'lgan shaxslarning ozod etilganligi to'g'risidagi ma'lumotnomaning orqa tarafiga hamda uning nusxalariga «Turar joylarda hujjatlashtirilishi lozim» degan shtamp bosiladi.

Jazoni ijro etish muassasalaridan ozod qilinayotgan shaxslar yashashni mo'ljallayotgan joyga yetib olishi uchun yo'l hujjatlari, belgilangan norma bo'yicha oziq-ovqat mahsulotlari yoki pul kompensatsiyasi bilan ta'minlanadilar.

Ozod qilinayotgan shaxslarda mavsumiy kiyim va poyabzal, shuningdek ularni sotib olishga pul bo'lmasa, ular kiyim va poyabzal bilan bepul ta'minlanadilar. Shu maqsadlar uchun ozod qilinayotgan shaxslarga bir yo'la to'lanadigan pul nafaqasi berilishini so'rab muassasa boshlig'i nomiga ariza beradi. Mahkumga kiyim va poyabzal bepul beriladi. Shaxsiy yig'majildlarida pasporti bo'lmagan mahkumlar ozod etilayotganida, turar joyiga yetib olganidan so'ng pasport olishi uchun ularning qo'liga kamida ikkita fotosurati beriladi.

Tanlangan yashash joyiga yetib olish uchun yo'l hujjatlari jazoni ijro etish muassasasining buxgalteriyasi tomonidan O'zbekiston Respublikasi hududi doirasida amal qilishi inobatga olingan holda yozib beriladi. Jazoni o'tashdan ozod etilayotgan chet ellik fuqarolarning O'zbekiston Respublikasi hududi doirasidan chetga chiqishi bilan bog'liq masalalar ularning o'zlari tomonidan, qonun majmuasida belgilangan tartibda, ichki ishlar organlarining kirish-chiqish va fuqarolik xizmatlari, Tashqi ishlar vazirligining Konsullik boshqarmasi, xorijiy davlatlarning diplomatiya vakolatxonalari va konsullik muassasalari orqali hal etiladi.

Mahkumni jazoni o'tashdan muddatidan kechiktirilib ozod etishning har bir holati yuzasidan xizmat tekshiruvi o'tkaziladi va aybdor mansabdor shaxslarga nisbatan qattiq intizomiy choralar qo'llaniladi, shuningdek bu haqda yuqori instantsiyaga hamda jazoni ijro etish joylaridan qonunga rioya etilishi ustidan nazoratni amalga oshiruvchi prokurorga darhol xabar qilinadi.

Ozod etilayotgan mahkumni muassasadan qarzdorligi, u bilan hisob-kitob o'z vaqtida qilinmaganligi va shunga o'xshash boshqa vajlar uni ushlab qolish uchun asos bo'la olmaydi.

Jazoni ijro etish muassasasining ma'muriyati mahkumlarning ozod etilganligi to'g'risida:

- birinchi va ikkinchi guruh nog'ironlariga, homilador ayollar va yosh bolasi (bolalari) bor ayollarga, shuningdek voyaga yetmaganlarga nisbatan – ularning qarindoshlari yoki qarindoshlarining o'rnini bosuvchi shaxslarni;
- ishga kirish va turmushini yo'lga qo'yishga muhtoj bo'lgan shaxslarga nisbatan – viloyatlar (tumanlar, shaharlar) hokimliklari huzuridagi ijtimoiy moslashuv markazlarini;
- sil va tanosil kasalliklariga duchor bo'lgan, shuningdek alkogolizm, giyohvandlik yoki zaharvandlikka majburiy davolash kursini tugallamagan shaxslarga nisbatan – viloyat, shahar sog'liqni saqlash boshqarmalari (bo'limlari) yoki sog'liqni saqlash organlarining davolash muassasalarini;
- ma'muriy nazorat ostiga olinishi lozim bo'lgan shaxslarga nisbatan – ichki ishlar hududiy organlarini oldindan xabardor etadi.

Yuqoridagi mahkumlar kasalligi yoki mehnat qobiliyatini yo'qotganligi oqibatida, amnistiya akti yoki afv asosida ozod etilgan hollarda, shuningdek mahkumlar jazodan shartli ravishda muddatidan ilgari ozod etilgan taqdirda, bildirish qog'ozi ular ozod etilgan kuni jo'natiladi.

Chet el fuqaroligidagi mahkumlarni ozod qilinajagi haqidagi axborot jazoni o'tash muddati tugashiga uch oydan kam bo'lmagan vaqt qolganda O'zbekiston Respublikasi Tasbiq ishlar vazirligiga, bu mahkumlar qaysi davlat fuqarosi bo'lsa, shu davlatning diplomatiya vakolatxonalari yoki konsullik muassasalariga yoxud shu mahkumlarning manfaatlarini himoya qilish vazifasini o'z zimmasiga olgan davlatning diplomatiya vakolatxonalariga xabar berishi uchun yuboriladi.

O'zbekiston Respublikasida yashash guvohnomasi bo'yicha yashagan chet el fuqarosi yoki fuqaroligi bo'lmagan shaxs ozod qilinayotganda jazoni ijro etish muassasasining ma'muriyati mahkum qamoqqa olinguniga qadar to'yxatga olingan joydagi ichki ishlar hududiy organining mamlakatga kirish, undan chiqish va ro'yxatga olish bilan shug'ullanuvchi tegishli xizmatini xabardor qiladi.

Jazoni ijro etish muassasa ma'muriyati I va II guruh nog'iron mahkumlar, homilador mahkuma ayollar va yosh bolasi bor mahkuma ayollar, shuningdek, voyaga yetmagan mahkumlarni ozod etish sanasi to'g'risida ularning qarindoshlari yoki boshqa shaxslarga jazoni o'tash muddati tugashiga kamida bir oy qolganda xabarnoma yuboradi.

Ozodlikdan mahrum etilgan mahkumlar jazodan ozod qilinayotganda muassasa ma'muriyati majburiy tartibda quyidagilarga xabarnoma yuboradi:

- tanlangan turar joy hududi bo'yicha tuman (shahar) hokimliklarining ijtimoiy moslashuv Markazlariga – mehnat va maishiy joylashishga ehtiyoji bo'lgan ozod etilgan shaxslar to'g'risida;
- ozod etilgan shaxs boradigan joydagi hududiy ichki ishlar bo'limlariga – ozod etilganidan keyin jinoiy faoliyatni davom ettirish niyatida yo'rgan shaxslar, o'ta xavfli retsdivistlar, o'ta og'ir jinoyatlari uchun jazoni o'tagan,

shuningdek tegishli tezkor hisoblarda turuvchi shaxslar ozod etilganligi to'g'risida.

Sog'lig'i holatiga ko'ra doimiy parvarishga muhtoj shaxslar, shuningdek o'n olti yoshgacha bo'lgan voyaga yetmagan shaxslar qarindoshlari yoki boshqa shaxslar yoxud muassasa ma'muriyati vaqilining ko'zatuvida yashash joyiga jo'natiladi.

Nog'ironlar va qariyalar, o'z iltimosiga ko'ra, nog'ironlar va qariyalar uyiga jo'natiladi. Ota-onasi yo'q voyaga yetmagan shaxslar, zarur hollarda, internatlarga jo'natiladi yoki homiylar qaramog'iga beriladi, zarur hollarda ularni ko'zativ bilan ta'minlaydi.

Mahkum vafot etgan taqdirda jazo ijrosi tugatiladi. Mahkum vafot etgan taqdirda jazoni ijro etish muassasasi ma'muriyati bu haqda zudlik bilan prokurorga xabar qiladi va yuqori instantsiyaga axborot beradi hamda marhumning yaqin qarindoshlaridan biriga telegraf orqali xabar qiladi.

Mahkum vafot etgan har bir holat yuzasidan xizmat tekshiruvi olib boriladi va tekshiruv hujjatlariga majburiy tartibda sud-tibbiyot ekspertiza yoki patologo-anatom shifokorning xulosasi ilova qilinadi.

Marhumning jasadi qarindoshlariga muassasa ma'muriyati tomonidan O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi me'yoriy hujjatlarida nazarda tutilgan hollarda va tartibda beriladi.

Marhum zo'rlik ishlatish, yuqumli kasalliklar va hokazo oqibatida vaqot etgan bo'lsa, marhumning jasadini berish to'g'risidagi qaror yuqori tashkilotlar tomonidan qabul qilinadi.

Agar mahkumning vafoti haqida yaqin qarindoshlariga xabar yuborilganidan so'ng marhumning jasadini olib ketish uchun uning qarindoshlari yetib kelishi to'g'risida muassasa ma'muriyati 48 soat mobaynida tasdiqlovchi xabar olmasa, muassasa ma'mu-
218

riyati marhumni O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan belgilab qo'yilgan tartibda dafn etadi.

Muassasa ma'muriyati o'lgan mahkum to'g'risida muassasa joylashgan hududdagi fuqarolik holatlarini qayd etish organlariga belgilangan shaklda xabarnoma yuboradi, ushbu xabarnoma asosida uning vafot etganligi to'g'risida guvohnoma beriladi.

NAZORAT SAVOLLARI:

1. Jazoni o'tashdan ozod qilish tushunchasi va turlarini ayting?
2. Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari ozod qilish kimlarga nisbatan qo'llanilmaydi?
3. Kasallik tufayli yoki mehnat qobiliyatini yo'qotganligi oqibatida jazodan ozod qilish tushunchasi va asoslari nimalardan iborat?
4. Afv etish hujjati asosida ozod qilish tartibi va shartlarini ayting?
5. Amnistiya hujjati asosida ozod qilish tartibi va shartlarini ayting?
6. Jazo ijrosini tugatish asoslari nimalardan iborat?

16-mavzu. BOSHQA JINOYAT-HUQUQIY TA'SIR CHORALARINI IJRO ETISH

- ◆ *Boshqa jinoiy-huquqiy ta'sir choralari tushunchasi va turlari.*
- ◆ *Boshqa jinoiy-huquqiy ta'sir choralari ijro etish asoslari.*
- ◆ *Shartli hukm qilinganlar ustidan nazorat qilish tartibi.*
- ◆ *Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari ijro etish tushunchasi va turlari.*
- ◆ *Voyaga yetmagan shaxslarga nisbatan majburlov choralari qo'llash tartibi va turlari.*

Respublikamiz Jinoyat-ijroiya qonunchiligiga muvofiq, boshqa jinoiy-huquqiy ta'sir choralari quyidagi turlari mavjud:

shartli hukm qilish;

tibbiy yo'sindagi majburlov choralari;

voyaga yetmaganlarga nisbatan majburlov choralari.

Boshqa jinoiy-huquqiy ta'sir choralari turlari va ularni ijro etish asosi – sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi yoki ajrimi hisoblanadi.

Boshqa jinoiy-huquqiy ta'sir choralari Jinoyat kodeksining 72, 87, 94–96-moddalarida nazarda tutilgan hollarda va tartibda sud tomonidan tayinlanadi.

Shartli hukm qilingan shaxslar ustidan nazorat. Shartli hukm qilingan shaxslar ustidan ichki ishlar organlari yoki harbiy qism qo'mondonligi belgilangan sinov muddati davomida ularning xulq-atvori ustidan nazoratni amalga oshiradi. Albatta, shartli hukmda belgilangan majburiyatlarni to'liq yoki qisman

bekor qilish, unga qo'shimcha majburiyatlar yuklash to'g'risidagi sudning ajrimi nazorat qiluvchi organlar taqdimnomasiga asoslangan bo'lishi lozim. Shartli hukm qilingan shaxs sinov muddati davomida hukmda unga yuklangan majburiyatlarni bajarmasa, jamoat tartibi yoki mehnat intizomini buzganligi uchun unga ma'muriy yoki intizomiy jazo choralari qo'llanilgan bo'lsa, sud uning ustidan nazorat olib boruvchi organ taqdimnomasiga binoan jazoning shartliliigini bekor qilib, hukmda tayinlangan jazoni ijro etish to'g'risida ajrim chiqarishi mumkin.

Shartli hukm qilingan shaxslar xulq-atvori ustidan nazoratni amalga oshirish tartibi: jazolarni ijro etish inspeksiyasi shartli hukm qilingan shaxslarni ro'yxatga oladi va sud belgilagan sinov muddati mobaynida ularning zimmasiga yuklangan majburiyatlar bajarilishini tekshirib boradi. Shartli hukm qilingan shaxs harbiy xizmatga chaqirilgan taqdirda jazolarni ijro etish inspeksiyasi sud hukmi (ajrimi) nusxasini hamda harbiy xizmat o'tash joyida uning xulq-atvori ustidan nazorat qilish uchun kerakli boshqa hujjatlarni mudofaa ishlari bo'yicha tegishli bo'limga yuboradi. Harbiy qism (muassasa) qo'mondonligi o'n kunlik muddat ichida mahkum ro'yxatga olinganligi to'g'risida, xizmatni tugatganidan keyin esa, jo'nab ketganligi to'g'risida jazolarni ijro etish inspeksiyasiga xabar qilishi shart.

Shartli hukm qilingan shaxslar xulq-atvori ustidan nazorat olib borishda quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

a) maxbus shaxsini, uning turmush sharoiti, atrofidagi muhitni o'rganish;

b) muayyan shaxs ish yoki o'qish joyi va yashash joyidan uning xulq-atvori tiklangani haqidagi ma'lumotlarni yig'ib shartli hukmni muddatdan ilgari bekor qilish; mahbusdan sudlanganlikni olib tashlash; sinov muddatini qisqartirish yoki uzaytirish masalalarini hal etish;

d) hukmda belgilangan sinov muddati davomida mahbus tomonidan sodir etilgan huquqbuzarliklar hamda sud tomonidan yuklatilgan majburiyatlarni bajarmaganlik aktlari haqida vakolatli organlarni xabardor qilib turish;

e) shartli hukm qilingan shaxsga nisbatan sud belgilagan majburiyatlarni to'liq yoki qisman bekor qilish, yoki qo'shimcha majburiyatlar yuklash haqida; sinov muddatini uzaytirish haqida sudga taqdimnoma tayyorlash kabi vazifalarni amalga oshiriladi.

Shartli hukm qilingan shaxs harbiy xizmatga chaqirilgan taqdirda jazolarni ijro etish inspeksiyasi sud hukmi (ajrimi) nusxasini hamda harbiy xizmat o'tash joyida uning xulq-atvori ustidan nazorat qilish uchun kerakli boshqa hujjatlarni mudofaa ishlari bo'yicha tegishli bo'limga yuboradi. Harbiy qism (muassasa) qo'mondonligi o'n kunlik muddat ichida mahkum ro'yxatga olinganligi to'g'risida, xizmatni tugatganidan keyin esa, jo'nab ketganligi to'g'risida jazolarni ijro etish inspeksiyasiga xabar qilishi shart.

Shartli hukm qilingan voyaga yetgan shaxslar ustidan nazoart ichki ishlar organi tarkibidan jazoni ijro etish inspeksiyasi tomonidan olib boriladi. Shartli hukm qilingan harbiy xizmatchilar ustidan nazorat esa, ularning harbiy qismi yoki muassasa qo'mondonligi tomonidan olib boriladi. Bu nazorat O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligining huquqiy hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladi.

Jazoni ijro etish inspeksiyasi shartli hukm qilingan shaxslar ustidan nazorat o'rnatilishida quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

a) sinov muddati davomida mahbusning shaxsiy hisob ro'yxatini olib borish;

b) mahbusni tartib-intizmoga rioya etishini kuzatish;

d) sud tomonidan mahbusga yuklatilgan majburiyatlarni bajarilayotganligini nazorat qilish;

e) mahbusga tayinlangan qo'shimcha jazolar ijrosini ta'minlash;

f) mahkum ustidan nazorat qiluvchi boshqa organlar, masalan, harbiy qism qo'mondonligi bilan doimiy muloqotda bo'lish;

g) shartli hukm qilgan sud bilan munosabatda bo'lish va boshqalar.

Shartli hukm qilingan shaxslarning majburiyatlari. Shartli hukm qilingan shaxslar sud tomonidan zimmalariga yuklangan majburiyatlarni bajarishi, shuningdek, chaqiruvga binoan jazolarni ijro etish inspektsiyasida hozir bo'lishi shart. Uzrli sababsiz hozir bo'lmagan mahkum belgilangan tartibda majburan keltirilishi mumkin.

Shu bilan birga shartli hukm qilingan shaxslar majburiyatlariga yana quyidagilar ham taalluqlidir:

a) sinov muddati davomida tuzalganligini isbotlovchi xulq-atvorda bo'lish;

b) yuklangan majburiyatlarni (masalan, ijro etish inspektsiyasini xabardor qilmasdan o'qish, ish, yashash joyini o'zgartirmaslik, alkogolizm, giyohvandlik, zaharvandlik yoki tanosil kasalligini davolatish, oilasini moddiy jihatdan quvvatlash) vijdonan bajarish.

Yuqorida ko'rsatilgan majburiyatlarni bajarmaslik quyidagi huquqiy oqibatlarining kelib chiqishiga sabab bo'ladi:

- mahbusga sud tomonidan qo'shimcha majburiyat yuklash;
- sinov muddati uzaytiriladi;
- shartli hukm bekor qilinib, jazo ijro etiladi.

Shartli hukm qilinganlar ustidan nazorat qilish jinoyat va jinoyat ijroiya qonun hujjatlari printsiplariga rioya qilgan holda amalga oshiriladi va insonga jismoniy azob berish yoki uning qadr-qimmatini kamsitishga yo'l qo'ymaydi.

Jazoni ijro etish inspektsiyasi ayrim majburlov xarakteridagi vakolatlarga ham ega, jumladan, ular mahbuslarni suhbatga

taklif qilish; mahbuslar xulq-atvori haqida isbot talab qilish; uzrsiz sabablarga ko'ra kelmagan bo'lsa, majburiy keltirish; turar joyi ma'lum bo'lmagan yoki jazoni o'tashdan bosh tortgan mahbuslarga nisbatan qidiruv ishlarini olib borish vakolatiga ega.

Shartli hukm qilingan shaxslarning cheklanishlari to'liq yoki qisman bekor qilish haqida sudga taqdimnoma kiritish. Shartli hukm qilingan shaxs xulq-atvori ustidan nazoratni amalga oshiruvchi organ sinov muddati mobaynida belgilangan cheklashlarni to'liq yoki qisman bekor qilish to'g'risida sudga taqdimnoma kiritishga haqli.

Mahkum zimmasiga yuklangan majburiyatlarni bajarishdan bo'yin tovlagan yoki ma'muriy yohud intizomiy javobgarlikka tortilgan hollarda mahkum xulq atvori ustidan nazoratni amalga oshiruvchi organ jinoyat-huquqiy ta'sir chorasini bekor qilish hamda tayinlangan jazoni ijro etish to'g'risida sudga taqdimnoma kiritadi.

Jazoni ijro etish inspektsiyasini shartli hukm qilinganlikni bekor qilish haqidagi taqdimnomasi quyidagi holatlarda kiritiladi:

a) agar mahbus unga yuklatilgan vazifani bajarishdan bosh tortsa;

b) agar u ma'muriy yoki intizomiy javobgarlikka tortilsa.

Ikkala holda ham shartli hukm qilinganni g'ayriqonuniy xulq-atvorini tasdiqlovchi hujjatlar to'ldirilishi lozim.

Sinov muddatini hisoblash. Sinov muddati hukm chiqarilgan kundan boshlab hisoblanadi. Sinov muddatini hisoblash tartibi JPKga ko'ra aniqlanadi. Jinoyat kodeksi 72-moddasiga binoan shartli hukm qilingan shaxsga nisbatan sinov muddati belgilanadi, bu muddat davomida mahkum o'zining xulq-atvori bilan axloqan tuzalganligini isbotlashi kerak.

Sinov muddati O'zbekiston Respublikasi jinoyat qonunchiligiga muvofiq, jinoyat ishini ko'rib chiqqan sud tomonidan bir yildan uch yilgacha muddatga belgilanishi mumkin. Agar

ish appellyatsiya yoki kassatsiya tartibida qayta ko'rib, qaytarilganda sud uch kundan kechiktirmay, hukm nusxasini ichki ishlar organlariga yuborishi lozim. Mahkumga yuklatilgan majburiyatlarni bajarish muddati – jazoni ijro etuvchi inspeksiya hukm nusxasini olib, mahkumni hisobga olgan kundan boshlanadi. Mahkum hisobga olingandan so'ng jazoni ijro etish inspeksiyasi tegishli bo'lgan ichki ishlar organi boshlig'i yoki uning o'rinbosarining oldiga suhbat uchun taklif qilinadi. Bu suhbatda unga sinov muddatining huquqiy maqomi, uning xususiyatlari, sinov muddati davomida inspeksiya oldidagi majburiyatlari va ularni buzganlik uchun javobgarlik masalalari tushuntiriladi. Voyaga yetmagan shaxs ro'yxatga olinganida u bilan suhbatda uning ota-onalari yoki ular o'rnini bosuvchi shaxslar ishtirok etishlari mumkin.

Shartli hukm qilingan shaxsni jazoni ijro etuvchi inspeksiya hisobga olganligi to'g'risida hukm chiqargan sudga, shuningdek, mahkum ishlayotgan yoki o'qiyotgan joy ma'muriyatiga xabar beriladi. Agar mahkum harbiy xizmatni o'tash yoshiga yetgan bo'lsa, mudofaa ishlari bo'yicha hududiy bo'linma xabardor qilinishi lozim.

Shartli hukm qilingan shaxs xulq-atvori ustidan nazoratni tugatish. Shartli hukm qilingan shaxs xulq-atvori ustidan nazorat sinov muddati tamom bo'lishi bilan tugatiladi va mahkum jazolarni ijro etish inspeksiyasida yoki harbiy qism (muassasa) qo'mondonligi ro'yxatidan chiqariladi.

Jinoyat ijroiya qonunchiligida sinov muddatining tugatilishi hisobdan chiqarilishning yagona asosi qilib belgilangan. Lekin boshqa asoslarga ko'ra ham hisobdan chiqarish mumkin. Bularga quyidagilar yaqqol misol bo'la oladi:

- yangi jinoyat sodir qilganligi uchun ozodlikdan mahrum etilganda;

- mahkum o'zining munosib xulq-atvori tufayli muddatidan ilgari shartli hukmni olib tashlashga sabab bo'lganida;
- shartli hukm bekor qilinib, mahkum hukmda ko'rsatilgan jazoni o'tash uchun koloniyaga yuborilganida;
- mahkum vafot etganida;
- sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilganda;
- mahkumning yashash manzili o'zgarganda ham hisobdan chiqarilishi mumkin.

So'nggi holatda hisobdan chiqarish nazoartni tugatilishiga sabab bo'lmaydi. Mahkumning hujjatlari yangi yashash joyidagi jazoni ijro etish inspeksiyasiga yuboriladi.

Tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini ijro etish. Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari jinoiy jazo hisoblanmaydi. Majburiy davolanish sud ajrimi bilan belgilanadi va tugatiladi, ammo sud davolanish muddatini belgilamaydi. Shaxsning sog'ayganligi yoki ruhiy holatida yaxshilanish sezilganda yoki shaxs ijtimoiy xavfliligi yo'qolganda, majburiy davolanish davolash muassasasi ma'muriyatining taqdimnomasiga binoan qisqa muddat ichida bo'lsa ham bekor qilinishi mumkin. Ijtimoiy xavfli qilmishni sodir etgan aqli noraso shaxslarga nisbatan qo'llaniladigan tibbiy yo'sindagi majburlov choralarining maqsadi – bu ularni davolash hamda bu shaxslar tomonidan yangi jinoyatlarni sodir etilishining oldini olish hisoblanadi.

Shunday ekan, tibbiy yo'sindagi majburlov choralarining vazifasi ruhiy kasal tomonidan sodir etilishi mumkin bo'lgan yangi ijtimoiy xavfli qilmishlarning oldini olish bo'lib, unga bemor ruhiy holatidan kelib chiqib, uni jamiyatdan ajratilgan holda yoki ruhiy kasalliklar shifoxonasiga joylashtirish orqali amalga oshiriladi.

Ruhiy kasallarga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash jarayoni ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan ruhiy kasallikka chalingan shaxslarga nisbatan tibbiy yo'sindagi

majburlov choralarini qo'llash haqidagi O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan yo'riqnomasi bilan tartibga solinadi. Ichki ishlar organlari yordami bilan sog'liqni saqlash muassasalari kasal shaxsni majburiy davolashga yuborish to'g'risidagi sud ajrimi ijrosini ta'minlaydilar.

Ruhiy kasallarga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari sog'liqni saqlash organlari tomonidan sud-psixiatriya ekspertizasi xulosasiga muvofiq quyidagi tartibda qo'llaniladi:

- majburiy ambulatoriya ko'zatuvi va psixiatriya davolash – bemorning yashash joyidagi psixonevrologiya muassasalari tomonidan amalga oshiriladi;
- bemorni jamiyatdan batamom ajratib majburiy davolash – uning ruhiy holatiga qarab, umumiy tartibli ruhiy kasalliklar shifoxonlarida yoki umumiy tartibli ruhiy kasalliklar shifoxonalarining sog'liqni tiklash bo'linmalarida yohud ko'zatuvi kuchaytirilgan ruhiy kasalliklar shifoxonalari yoki bo'linmalarida o'tkaziladi.

Alkogolizm, giyohvandlik yoki zaharvandlikka yo'liqqan mahkumlarga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini quyidagi tartibda qo'llaniladi:

- jamiyatdan batamom ajratib qo'yish bilan bog'liq bo'lmagan jazolarga hukm qilingan shaxslarga – sog'liqni saqlash organlarining tibbiy muassasalari tomonidan umumiy asoslarda;
- qamoq yoki ozodlikdan mahrum etish tariqasidagi jazoga hukm qilingan shaxslarga – jazoni o'tash joyida, ozod qilinganlaridan so'ng davolashni davom ettirish zarurati bo'lganda esa – sog'liqni saqlash organlarining tibbiy muassasalari tomonidan umumiy asoslarda.

Kasalning ijtimoiy xavfilik darajasini aniqlashda bir qator klinik-ruhiy patologik va ijtimoiy ruhiy holatlarni inobatga

olish kerak. Ruhiy patologiyaning quyidagi shakllari ijtimoiy xavfli hatti-harakatning klinik ruhiypatologik omillariga kiritish mumkin:

a) xulq-atvor yuqori faollashgan ruhiy tanqislik;

b) keskin harakat bilan izohlanadigan va aniq bir shaxsga yoki korxonaga qaratilgan, ma'lum ma'noga ega bo'lgan alahsirash g'oyalar;

d) tez-tez qo'zg'alib turuvga ega bo'lgan va tajovuz bilan izohlanadigan holat;

e) o'zini ayblash vasvasi bilan ruhiy azoblanish holati va boshqalar.

Demak, bemorni jamiyatdan batamom ajratib majburiy davolash – uning ruhiy holatiga qarab, umumiy tartibli ruhiy kasalliklar shifoxonalarining sog'liqni tiklash bo'linmalarida yohud ko'zatuv kuchaytirilgan ruhiy kasalliklar shifoxonalari yoki bo'linmalarida o'tkaziladi.

Mahbuslarni jamoadan ajratib qo'yish bilan bog'liq bo'lmagan jazolarni tayinlash, O'zbekiston Respublikasining «Surunkali alkogolizm va giyohvandlikka chalinganlarni majburiy davolash to'g'risida»gi qonunga binoan amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1993-yil 1-maydagi 195-sonli qarori bilan surunkali alkogolizm va giyohvand kasallarni majburiy davolash uchun maxsus davolash – profilaktik muassasalarni tashkil qilish to'g'risidagi Nizom tasdiqlandi. Bu Nizomning 2-bandiga muvofiq, maxsus davolash – profilaktik muassasalar muassasalariga alkogolizm va giyohvand kasallarni majburiy davolanish uchun sog'liqni saqlash organlarining narkologik muassasasida davolanishdan bo'yin tovlagan, jamoat tartibini buzgan, aholi sog'lig'iga xavf soladigan kasalliklar joylashtiriladi. Majburiy davolanish muddati kasal davolanishga yotqazilgandan boshlab 5 kun ichida komissiya tartibida davolash muassasasi tomonidan hal etiladi. Ruhiy kasallarning majburiy

davolanishi shaxs davolanayotgan muassasa komissiyasining qarori asosida tugatiladi. Davolanish muddati 1,5 yildan oshmasligi lozim.

Tibbiy yo'sindagi majburlov chorasini qo'llash, haqidagi sudning ajrimi chiqarilgan shaxs, uning himoyachisi, jabrlanuvchi va uning vakili tomonidan shikoyat, prokuror tomonidan protest keltirilishi mumkin.

Sud psixiatriya ekspertizasini tayinlash asoslari: Ehtiyot chorasi sifatida qamoqda ushlab turilgan shaxslarning sud-psixiatriya ekspertisasi surishtiruv, tergov, proko'ratura organining qarori yoki sudning ajrimi, qamoq jazosiga yoki ozodlikdan mahrum etishga hukm qiligan shaxslarga nisbatan esa – qamoq uyi yoki jazoni ijro etish muassasi boshlig'ining qarori asosida tayinlanadi.

Ruhiy kasallarni ko'chirish. Kasallarni ruhiy kasalliklar shifoxonasiga ko'chirish, shuningdek ularni bir kasalxonadan ikkinchisiga o'tkazish qonun hujjatlariga belgilab qo'yilgan tartibda davlat hisobidan amalga oshiriladi.

Ruhiy kasallarni shifoxonaga o'tkazish yoki bir kasalxonadan ikkinchisiga o'tkazishda tegishli qaror yoki ajrim chiqarilgan organlar xabardor qilinadi. Bu organlar ko'chirish uchun transport va qo'riqlovni ta'minlaydi.

To'xtatilgan jinoyat ish o'z yurituvida bo'lgan tergov yoki sud organlari xabardor qilingach, majburiy davolanayotgan ruhiy kasalni ruhiy shifoxonaning bir bo'limidan ikkinchi bo'limiga o'tkazish mumkin:

- shahar, viloyat, Qoraqalpog'iston Respublikasi hududida sog'liqni saqlash organining bosh ruhshunosi tomonidan;
- respublikamiz hududidagi bir viloyatdan ikkinchisiga o'tkazish – O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligining bosh ruhshunosi tomonidan o'tkaziladi.

Ruhiy kasalliklar shifoxonalarida majburiy davolanayotgan bemorlar huquqi:

- har kuni sayr qilish;
- xatlar, posilka, yo‘qlov va banderollar, shuningdek pul jo‘natmalari olish va yuborish;
- qarindoshlari va boshqa shaxslar bilan uchrashish;
- diniy rasm-rusumlarni ado etish;
- oziq-ovqat mahsulotlari va eng zarur narsalarni sotib olish hamda ularni o‘z yonida saqlash;
- kasalxona kutubxonasidan foydalanish huquqiga ega;
- bemorlar advokat xizmatidan foydalanishlari mumkin.

Davolash samaradorligini va kasallar yoki boshqa shaxslar xavfsizligini ta‘minlash maqsadida qonun hujjatlarida belgilangan hollarda va tartibda bemorlarning huquqlari cheklanishi mumkin.

Bemorlar tayinlangan muolajani qabul qilish va ichki tartib qoidalariga rioya etishi shart.

Ruhiy kasalliklar shifoxonasida bemorlarni saqlash sharoitlari.

Ruhiy kasalliklar shifoxonasida bemorlar kasallik turi, xulq-atvorining xususiyati, ruhiy va jismoniy holatini inobatga olib, ularni batamom ajratib qo‘yishni ta‘minlovchi hamda ular tomonidan yangi ijtimoiy xavfli qilmish sodir etish qochish, saqlash rejimini bo‘zish ehtimolining oldini olishni ta‘minlovchi sharoiti bor palatalarda joylashtiriladi.

Erkaklar va ayollar, kattalar va voyaga yetmagan shaxslar alohida-alohida saqlanadi.

Bir bemorga to‘g‘ri keladigan foydali maydon normasi 5 metr kv.dan kam bo‘lishi mumkin emas.

Bemorlarga ovqat va kasalxona kiyimi bepul beriladi. Bemorlarni ovqat va ust bosh bilan ta‘minlash normalari O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

Posilka, yo'qlov, banderol va pul jo'natmalari olish hamda yuborish, uchrashuvlar o'tkazish, oziq-ovqat mahsulotlari va eng zarur narsalarni sotib olish, saqlash, shuningdek bemorlarga har kuni beriladigan sayr tartibi ichki tartib qoidalari bilan belgilanadi.

Ruhiy kasalliklar shifoxonalarida bemorlarga uzoq muddatli uchrashuv berilmaydi.

Bemor nomiga kelib tushgan pullar uning shaxsiy hisob varag'iga o'tkaziladi.

Oziq-ovqat mahsulotlari va eng zarur narsalarni bemorlar pul o'tkazish yo'li bilan sotib oladilar.

Ruhiy kasalliklar shifoxonalarida bemorlarni davolashni tashkil etish. Ruhiy kasalliklarni majburiy davolash O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan belgilangan tashxis qo'yish, davolash va sog'liqni tiklash usullari qo'llangan holda o'tkaziladi. Kasallarni mehnat jarayonlarida, sport tadbirlarida ishtiroki, madaniy davolash muolajalariga jalb etilishi tibbiy xodimlar tomonidan tashkil etiladi. Ruhiy kasalning mehnat, madaniy muolajalari vaqtida, shuningdek, sayr qilish va uchrashuv davomida uchrashuv ustidan nazorat qilish va ko'zatish tibbiy xodimlar tomonidan yoki kasallarni qo'riqlovchi ichki ishlar organlarining maxsus yo'llanmasi tomonidan amalga oshiriladi.

Majburiy davolanishda bo'lgan barcha ruhiy kasallarni ularning ruhiy holatini aniqlash uchun va sud oldiga tibbiy yo'sindagi majburlov chorasini o'zgartirish yoki bekor qilish haqidagi masalani hal qilish uchun har 3–6 oy ichida kamida bir marta davolash muassasasi bosh shifokori taqdimnomasiga asosan to'zilgan va tegishli sog'liqni saqlash organi tomonidan tasdiqlangan shifokorlar komissiyasi tekshiruvidan o'tib turishlari kerak. Agar bemor ruhiyatida o'zagrish sezilsa, bunday tadbirlar 6 oy ichida istalgan vaqtda amalga oshirilishi mumkin.

Bemor qochib ketgan yoki vafot etgan taqdirda shifoxona ma'muriyatining harakati. Majburiy davolanishda bo'lgan bemor qochib ketgan taqdirda ruhiy kasalliklar shifoxonasi ma'muriyati zudlik bilan uni qidirib topish choralari ko'rishi hamda bu haqda shifoxona joylashgan yerdagi va bemor, uning qarindoshlari yoki vasiylari yashaydigan joydagi prokurorni, ichki ishlar organlarini, psixonevrologiya dispanserini, shuningdek majburiy davolash chorasini tayinlagan sudni xabardor qilishi shart.

Majburiy davolanishda bo'lgan bemor vafot etganligi to'g'risida ruhiy kasalliklar shifoxonasi ma'muriyati uning qarindoshlari yoki vasiylarini, prokuror va sudni, shuningdek bemor yashaydigan joydagi psixonevrologiya dispanserini xabardor qiladi. Vafot etgan bemor jasadini berish shartlari va tartibi O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan belgilanadi.

Vafot etgan bemorning jasadi patalogoanatomik tekshirilib, bu haqda batafsil qaydnoma to'ldiriladi. Agar vafot etgan bemorning qarindoshlari va qonuniy vakillari jasadni ko'mish uchun olib ketish xohishlarini bildirilsa, ular kasal o'lganligi haqida xabarnoma olganlaridan so'ng 24 soat ichida kasalxona ma'muriyatiga murojaat etishi kerak. Agar bu shaxslar o'lgan bemorning murdasini olib ketish xohishini bildirishmasa, o'lim haqidagi xabarnoma berilgandan so'ng 48 soat o'tgach, o'zi dafn etishi mumkin. Agar o'lim o'ta xavfli yuqumli kasalliklar oqibatida kelib chiqqan bo'lsa, marhumning jasadi qarindoshlariga va qonuniy vakillariga berilmaydi.

Agar bemorning o'limi zo'ravonlik natijasida kelib chiqqan bo'lsa, ruhiy kasalxona ma'muriyati, shu zahoti, bu haqda kasalxona joylashgan joydagi prokuraturaga va O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi bosh ruhshunosiga kerakli choarlar ko'rish uchun xabar beradi.

Bemorni ruhiy kasalliklar shifoxonasidan chiqarish to'g'risida xabar.

Bemorni shifoxonadan chiqarishdan o'n kun oldin ruhiy kasalliklar shifoxonasi ma'muriyati bu haqda uning yashash joyidagi ichki ishlar organlariga, shuningdek uning qarindoshlari yoki vasiylariga xabar qiladi.

Majburiy davolanish sud tomonidan bekor qilinganidan keyin o'n so'tka ichida davolash muassasasi ma'muriyati bemorning yashash joyidagi psixonevrologiya dispanseriga ambulatoriya kartasidan ko'chirma yuboradi hamda uning qarindoshlari yoki vasiylarini, shuningdek bemorning yashash joyidagi ichki ishlar organlarini voqeadan xabardor qiladi.

Bemorni ruhiy kasalliklar shifoxonasidan chiqarish tartibi. Bemorni ruhiy kasalliklar shifoxonasidan chiqarish tartibi O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan belgilanadi.

Ruhiy kasalliklar shifoxonasidan chiqarilgan shaxslarga davolanishda bo'lgan vaqti to'g'risida ma'lumotnoma beriladi.

Bemorlarni yashash joyiga yuborish. Bemorlar yashash joyiga qarindoshlari yoki vasiylari yohud tibbiy xodimlar kuzatuvida yuboriladi.

Bemorning yashash joyigacha yetib borish, ko'zatuvcchi shaxsning esa, borish-kelish xarajatlari davlat hisobidan to'lanadi.

Kasallar o'zlarinin yaqin kishilari va qarindoshlari bilan qochish imkoniyatlari cheklangan maxsus jihozlangan binoda shifoxonaning qo'riqlash bilan shug'ullanadigan ichki ishlar organlari bo'linmasining nazoratchisi va tibbiyot xodimlari vakillari ishtirokida uchrashishlari mumkin. Uchrashuv uchun ajrim chiqargan sudning roziligi talab etiladi.

Bemorlar va ruhiy kasalliklar shifoxonasi xodimlari xavfsizligini ta'minlash. Bemorlar va xodimlar xavfsizligini ta'minlash, bemorlarning ruhiy kasalliklar shifoxonasi (bo'lin-

masi) doirasidan tashqariga o'zboshimchalik bilan chiqib ketishining oldini olish maqsadida nazorat ruxsatnoma tizimi joriy etiladi.

Umumiy tartibli ruhiy kasalliklar shifoxonalarini qo'riqlash tibbiy xodimlar tomonidan, sud-psixiatriya ekspertizasi bo'linmalari va ko'zatuv kuchaytirilgan ruhiy kasalliklar shifoxonalarida – ichki ishlar organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Bemor jazavaga tushgan, shuningdek tibbiy xodimlarga itoat etmagan va ularga jismoniy qarshilik ko'rsatgan taqdirda unga nisbatan qo'lkishan, bog'lash vositalari va boshqa maxsus vositalar qonun hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda qo'llanilishi mumkin.

Ruhiy kasalliklar shifoxonalarida majburiy davolash o'tkazilishi ustidan nazorat. Ruhiy kasalliklar shifoxonalarida (bo'linmalarida) majburiy davolash o'tkazilishi ustidan nazorat sog'liqni saqlash organlari tomonidan qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladi.

Kasallarni ruhiy shifoxona hududidan chetga chiqishlari ta'qiqlanadi. Tayinlangan muolajdani olishdan bemor bosh tortsa, u majburiy ravishda amalga oshirilishi mumkin.

Sud majburiy davolashni bekor qilganidan so'ng, bemor chiqishigacha 10 so'tkadan kechiktirmasdan ruhiy kasalliklar shifoxonasi ma'muriyati bemorning yashash joyidagi ruhiy asab dispanseriga ambulatoriya kartasidan ko'chirma yuboradi hamda uning yaqin qarindoshlarini yoki qonuniy vakillarini, shuningdek, turar joyidagi militsiya bo'limini uning asab kasalligi yoki ichkilikbozligi haqida xabardor qiladi.

Ruhiy kasalxonada majburiy davolanish o'z vaqtida va to'g'ri o'tkazish ustidan nazorat «Sog'liqni saqlash haqida»gi Respublikamiz qonuniga muvofiq, sog'liqni saqlash organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Qamoq jazosiga va ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslarga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash tartibi. Qamoq jazosiga va ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan, alkogolizm, giyohvandlik va zaharvandlikka yo'liqqan shaxslarga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash tartibi O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi bilan kelishgan holda belgilanadi.

Voyaga yetmagan shaxslarga nisbatan majburlov choralari qo'llash. Voyaga yetmaganlarga nisbatan qo'llaniladigan majburlov choralari o'zining mazmuniga ko'ra tarbiyaviy xarakterga sud jinoyat kodeksi 87-moddasi 2-qismida nazarda tutilgan asoslar mavjud deb topsa, voyaga yetmagan shaxsni jinoiy jazodan ozod qilib majburlov choralari tayinlashi mumkin. Bu bilan voyaga yetmagan shaxsni axloqan tuzatish va jazoning boshqa maqsadlarini amalga oshirishda sud ishontirish metodiga asoslanadi. Majburlov chorasining qo'llanilishi voyaga yetmagan shaxsning ilgarigi xulq-atvorining nojo'yaligi va unga endilikda yo'l qo'ymaslikni anglab yetishga olib keladi.

Voyaga yetmagan shaxslarga qo'llaniladigan majburlov choralari mohiyati quyidagilardan iborat: 1) ularga sud tomonidan voyaga yetmagan shaxsning sodir qilgan qilmishiga huquqiy baho berib, albatta, salbiy chora qo'llaniladi; 2) voyaga yetmagan shaxs xohish-irodasiga bog'liq bo'lmagan holda ijro etiladi; 3) ularning ijrosi davlat tomonidan tayinlanadi.

Amaldagi jinoyat qonunida voyaga yetmagan shaxslarga nisbatan quyidagi majburlov choralari qo'llaniladi:

- sud beliglangan shaklda aybdorga jabrlanuvchidan uzr so'rash majburiyatini yuklash;
- o'n olti yoshga to'lgan shaxs zimmasiga yetkazilgan zararni o'z mablag'i hisobidan yoki mehnati bilan to'lash yoki bartaraf qilish majburiyatini yuklash;

- voyaga yetmagan shaxsni maxsus o'quv tarbiya muassasasiga joylashtirish.

Jabrlanuvchidan uzr so'rash. Voyaga yetmagan shaxs jabrlanuvchidan og'zaki yoki yozma ravishda, ko'pchilikning oldida yoki yakka tartibda uzr so'raydi. Uzr so'rash joyi, vaqti va tartibini sud belgilaydi. Tarbiyaviy maqsadlarda sud voyaga yetmaganlar ishlayotgan yoki o'qiyotgan joyda uzr so'rashni belgilashi mumkin. Uzr so'rash majburiyatini yuklash tariqasidagi majburlov chorasi ijro etilganligi to'g'risida tegishli hujjat to'ziladi.

Agar uzr so'rash ko'pchilikning oldida o'tkazilayotgan bo'lsa, mahalla qo'mitasining vakili va uchastka nozirining ishtirok etishi maqsadga muvofiq. Yakka tartibda uzr so'ralganda esa jabrlanuvchi sudga bo'lib o'tgan kechirim haqida xabar berishi shart. Bunday xabar og'zaki yoki yozma bo'lishi mumkin. Voyaga yetmaganlar tomonidan uzr so'rash amaliyoti hali yetarlicha rivojlanmagan. Shuning uchun sud voyaga yetmaganlar komissiyasi yordamida bu yo'nalishda ijodiy yondashishi mumkin.

Yetkazilgan zararni to'lash yoki bartaraf etish. Voyaga yetmagan shaxsning yetkazilgan zararni o'z mablag'lari hisobidan yoki o'z mehnati bilan to'lashi yohud bartaraf etishi sud tomonidan belgilangan tartibda va muddatlarda amalga oshiriladi.

Yetkazilgan zararni o'z mablag'lari hisobidan yoki o'z mehnati bilan to'lash yohud bartaraf etish majburiyatini yuklash tariqasidagi majburlov chorasi ijro etilganligi to'g'risida tegishli hujjat tuziladi.

Agar zarar bir necha voyaga yetmaganlar tomonidan yetkazilgan bo'lsa, ular yetkazilgan zarar uchun birgalikda javobgar bo'ladilar. Voyaga yetmagan shaxsning ota-onalari, vasiy va homiylari jinoyat ishida fuqaroviy javobgar yoki ularning

vakillari sifatida jalb etilishlari mumkin. Bu haqda sud ajrim chiqaradi.

Voyaga yetmagan shaxsga nisbatan jinoyat ishi bo'yicha yetkazilgan zararni bartaraf etish majburiyati ayblanuvchiga yuklatilgan bo'lsada, ota-onalar yoki qonuniy vakillar sud yoki prokurorning tashabbusi bilan ishga jalb qilinmagan bo'lsa ham, mustaqil da'vo bo'yicha ularni ishga jalb qilishi mumkin.

Mahkumlarni o'quv-tarbiya muassasasiga joylashtirish. Voyaga yetmagan shaxslar xalq ta'limi organlarining maxsus o'quv-tarbiya muassasalariga qonun hujjatlarida belgilangan tartibda joylashtiriladi.

Voyaga yetmagan shaxslarning maxsus o'quv-tarbiya muassasalarida bo'lishi tartibi va sharoiti, o'quv jarayoni va tarbiyaviy ta'siriga oid ishni tashkil qilish O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan belgilanadi.

Maxsus o'quv-tarbiya muassasalarida joylashtirilgan va ro'yxatda to'rgan voyaga yetmaganlarning aksariyatini 11 yoshdan 16 yoshgacha bo'lgan o'smirlar tashkil qiladi. Bu yoshdagi o'smirlar hamma narsaga ta'sirchan va qiziquvchan bo'ladilar. Bu yoshdagilarda oilada tarbiya bo'sh bo'lsa, kattalar ta'siriga tez tushib qoladi va albatta, o'z navbatida oddiy sho'xlik uni qoniqtirmasdan o'smir jiddiyroq ishlarga, masalan jinoyatga ham qo'l urishi mumkin. Shularni hisobga olgan holda yuqorida ko'rsatilgan muassasalarga yuborish uchun hujjatlarni rasmiylashtirish voyaga yetmaganlar ishi bilan shug'ullanuvchi inspektsiyaga yuklatilgan.

Maxsus o'quv-tarbiya muassasasiga joylashtirilgan voyaga yetmaganlarga aksariyat hollarda ilgari ularga tarbiyaviy va boshqa turdagi choralar qo'llanilgan bo'ladi. Shuning uchun voyaga yetmaganlar ishi bilan shug'ullanuvchi inspektsiya voyaga yetmaganlar bilan chuqurroq va qattiqroq yo'nalishda tarbiyaviy choralar qo'llashi lozim.

NAZORAT SAVOLLARI:

Boshqa jinoiy-huquqiy ta'sir choralarini tushunchasi va turlarini ayting?

Shartli hukm tushinchasi va uni ijro etish tartibi qanday?

Tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini ijro etish tushunchasi va uning o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?

Voyaga yetmagan shaxslarga nisbatan majburlov choralarini qo'llash tushunchasi va turlarini ayting?

MUNDARIJA

Kirish	3
1-mavzu. Jinoyat-ijroiya huquqi tushunchasi, predmeti va tizimi. Jinoyat ijroiya qonunchiligi	5
2-mavzu. Jinoyat-ijroiya huquqiga binoan mahkumlarning huquqiy holati	20
3-mavzu. Jazolarni va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarini ijro etuvchi organ va muassasalar tushunchasi va tizimi hamda ularning faoliyatini tekshirish va nazorat qilish	31
4-mavzu. Jarima tariqasidagi jazoni ijro etish.....	39
5-mavzu. Muayyan huquqdan mahrum qilish tariqasidagi jazoni ijro etish	46
6-mavzu. Axloq tuzatish ishlari tariqasidagi jazoni ijro etish asoslari va tartibi	54
7-mavzu. Qamoq tariqasidagi jazoning ijtimoiy-huquqiy mohiyati.....	68
8-mavzu. Ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo ijrosini tashkil qilish va ijro etish. Ozodlikdan mahrum qilingan mahkumlarni klassifikatsiyalash tushunchasi	77
9-mavzu. Koloniya va turmalarda jazoni o'tash	108
10-mavzu. Jazoni ijro etish muassasalarida rejim	135
11-mavzu. Ozodlikdan mahrum qilishga hukm qilingan shaxslarning moddiy-maishiy ta'minoti, mehnati va ularga nisbatan rag'ballantirish va intizomiy jazo choralarini qo'llash asoslari..	157
12-mavzu. Umrbd ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazoni ijro etish tartibi va shartlari.....	169
13-mavzu. Harbiy xizmatchilarga nisbatan xizmat bo'yicha cheklash, qamoq va intizomiy qismga jo'natish tariqasidagi jazolarni ijro etish	176
14-mavzu. Qo'shimcha jazolarni ijro etish tartibi va shartlari	188
15-mavzu. Jazoni o'tashdan ozod qilish	192
16-mavzu. Boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarini ijro etish	220

B.J. AXRAROV, N.S. SALAYEV

JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma

Muharrir: *T. Nazarov*

Badiiy muharrir: *J. Gurova*

Texnik muharrir: *D. Salixova*

Kompyuterda tayyorlovchi: *E. Kim*

«NISO POLIGRAF» ShK, Toshkent sh., H. Bayqaro ko'chasi, 41-uy.
Nashriyot litsenziyasi AI № 211. 26.03.2012.

«VORIS-NASHRIYOT», Toshkent sh., Navoiy ko'chasi, 30.
Nashriyot litsenziyasi AI № 195. 28.08.2011.

Original-maketdan bosishga ruxsat etildi 10.09.2012. Bichimi 60×84^{1/16}.
Shartli b.t. 15.0. Nashr b.t. 13.95. Adadi 1310 nusxa.
Buyurtma № 566.

«Niso-Poligraf» ShK bosmaxonasida bosildi.
100182, Toshkent sh., H. Bayqaro ko'chasi, 41.